

Začleňovanie žiačok a žiakov z Ukrajiny do vzdelávania

Kvalitatívna sonda z deviatich bratislavských škôl

Autorky a autor analýzy: Alexandra Ostertágová, Alena Faragulová, Michal Rehúš

Odborné konzultácie: Viktor Križo, Zuzana Krnáčová, Alla Plotnikova

1

Vypracované v projektovej spolupráci s organizáciami Inklucentrum – Centrom inkluzívneho vzdelávania a Centrum poradenstva a prevencie Bratislava III pre Hlavné mesto Slovenskej republiky Bratislava s finančnou podporou UNICEF v rámci projektu Podpora predškolskej starostlivosti a inkluzívneho vzdelávania vo vzťahu k deťom cudzincov

Obsah

1. Úvod	1
2. Začleňovanie detí z Ukrajiny do vzdelávania na Slovensku a v Bratislave	2
3. Konceptuálny rámec analýzy	5
4. Mapovanie situácie v deviatich základných školách v Bratislave	6
4.1 Výber škôl	7
4.2 Priebeh mapovania situácie v školách	7
4.3 Ďalšie zdroje informácií	8
4.4 Tematické zameranie rozhovorov s personálom školy	8
4.5 Spracovanie údajov	9
5. Podpora v učení sa: Postupy vyučujúcich a vedenia škôl pri začleňovaní žiakov a žiačok z Ukrajiny	10
5.1 Respondentky a respondenti fokusových skupín	10
5.2 Výučba slovenčiny ako druhého/cudzieho jazyka	11
5.3 Prekonávanie jazykovej bariéry počas výučby	13
5.4 Individualizácia vzdelávania žiačok a žiakov z Ukrajiny	18
5.5 Potreby riaditeľiek a riaditeľov škôl	22
5.6 Potreby učiteliek a učiteľov	24
5.7 Čiastkové závery a odporúčania	28
6. Úloha školských podporných tímov pri začleňovaní detí z Ukrajiny	30
6.1 Respondentky a respondenti fokusových skupín	31
6.2 Spolupráca školského podporného tímu s učiteľkami a učiteľmi pri začleňovaní žiakov a žiačok z Ukrajiny ..	31
6.3 Priama práca školského podporného tímu so žiačkami a žiakmi pri začleňovaní detí z Ukrajiny	33
6.4 Podpora zo strany poradenských zariadení	38
6.5 Potreby školských podporných tímov	42
6.6 Čiastkové závery a odporúčania	45
7. Záverečné zhrnutie a odporúčania	46
7.1 Podpora pri prekonávaní jazykovej bariéry	48
7.2 Vytvorenie podmienok a pravidiel na individualizáciu vzdelávania žiačok a žiakov z cudziny	50
7.3 Zabezpečenie prístupu detí z Ukrajiny k psychosociálnej podpore	51
7.4 Vzdelávanie zamestnankýň a zamestnancov škôl	52
7.5 Analýza budúcich rizík a nastavenie kompenzačných opatrení	54
8. Použitá literatúra	55
Príloha č. 1: Matica scenárov individuálnych rozhovorov a fokusových skupín	57
Príloha č. 2: Učiteľské rozhovory: údaje o zúčastnených osobách	61
Príloha č. 3: Fokusové skupiny so školskými podpornými tímami: údaje o zúčastnených osobách	64

1. Úvod

Príchod detí z Ukrajiny utekajúcich pred vojnou predstavuje pre vzdelávací systém na Slovensku veľkú výzvu. Školy na Slovensku majú obmedzené skúsenosti so vzdelávaním detí cudzinek a cudzincov. Súčasne v našom vzdelávacom systéme dlhodobo chýbajú mechanizmy a podporné nástroje, vďaka ktorým by mohli školy túto úlohu zvládnuť.

Situácia v oblasti vzdelávacích politík sa výrazne nezmenila ani po príchode žiakov a žiačok z Ukrajiny. Ministerstvo školstva poskytlo školám len obmedzenú podporu a nezaviedlo mnohé opatrenia, ktoré sa v iných krajinách ukazujú ako funkčné. Len v Bratislave sa pritom k 31. decembru 2022 vzdelával na 90 základných školách aspoň jeden žiak či žiačka z Ukrajiny. Celkovo sa v základných školách v Bratislave nachádzalo 1 778 takýchto žiakov alebo žiačok.

Kvôli chýbajúcim podporným nástrojom a nejasným pravidlám začleňovania žiakov a žiačok z Ukrajiny do vzdelávania je otázne, či a ako sa školám darí vyrovnáť sa s veľkým počtom nových žiačok a žiakov. Ide pritom o deti, ktoré neovládajú vyučovací jazyk a v niektorých predmetoch môžu mať aj odlišnú úroveň vedomostí a zručností. Mnoho z nich môže navyše čeliť vážnym problémom v oblasti duševného zdravia, keďže sa stretávajú s traumatizujúcimi situáciami.

O vzdelávaní žiakov a žiačok z Ukrajiny v školách na Slovensku pritom chýbajú relevantné informácie. Nie je tak možné vyhodnotiť, či deti a mladí ľudia zažívajú školský neúspech. Rovnako nie je možné dostatočne presne určiť, či a aký typ podpory by bol potrebný na to, aby sa školskému neúspechu detí a mladých ľudí z Ukrajiny predišlo.

Vďaka projektu Hlavného mesta Bratislava a organizácie UNICEF sme v spolupráci s Centrom pre inkluzívne vzdelávanie (Inkluzentrum) a Centrom poradenstva a prevencie Bratislava III (CPP Bratislava III) mohli realizovať hĺbkový kvalitatívny prieskum na tému začleňovania detí z Ukrajiny v deviatich bratislavských základných školách.

V predkladanom materiáli predstavujeme výsledky analýzy rozhovorov s riaditeľmi a riaditeľkami škôl, rozhovorov s triednymi učiteľkami či učiteľmi a výsledky analýzy fokusových skupín so školskými podpornými tímami.

Výsledky naznačili možné vážne nedostatky v začleňovaní žiačok a žiakov z Ukrajiny. Tieto nedostatky pritom zrejme vyplývajú z toho, že na Slovensku nemáme dobre nastavené systémové opatrenia na vzdelávanie cudzinek a cudzincov. Navštívené školy nemali nástroje na to, aby pri práci s deťmi z Ukrajiny prekonávali jazykovú bariéru. Mnohé deti tak nemuseli mať dostatočný prístup k vzdelávaniu, čo sa môže odraziť na ich neskorších vzdelávacích výsledkoch. Kvôli jazykovej bariére nedokázali pracovať s deťmi z Ukrajiny ani odborní zamestnanci a zamestnankyne škôl. Deťom, ktoré utiekli pred vojnou, sa tak v školách prakticky neposkytovala žiadna psychosociálna podpora.

Školám chýbal personál ovládajúci ukrajinčinu, ktorý by mohol pri práci s týmito deťmi pomôcť. Náročné bolo aj zabezpečiť ľudí na výučbu slovenčiny ako druhého/cudzieho jazyka. Zároveň nie všetky deti v navštívených školách tieto kurzy absolvovali. Nedostatky pociťovali zamestnankyne a zamestnanci škôl aj v oblasti materiálneho vybavenia. Chýbali napríklad učebné materiály na výučbu iných predmetov než slovenčina ako druhý/cudzí jazyk. Školám chýbali jasné pravidlá začleňovania detí z Ukrajiny a najmä konkrétne a prakticky využiteľné postupy, ktoré by mohli využiť pri priamej práci s deťmi.

Pokiaľ sa má predísť nabaľovaniu problémov žiačok a žiakov z Ukrajiny, ktoré môže viesť k vážnym psychickým problémom, ako aj k vzdelávaciemu neúspechu (vrátane predčasného ukončenia školskej

dochádzky), je potrebné urýchlene realizovať opatrenia, ktoré by školám pomohli poskytnúť týmto deťom podporu.

Školám je potrebné poskytnúť nástroje na to, aby boli schopné prekonávať jazykovú bariéru (najmä podpora zamestnávania ukrajinský hovoriaceho personálu a zintenzívnenie výučby slovenčiny). Pedagogickým aj odborným zamestnancom a zamestnankyniam by mal rezort školstva poskytnúť možnosti vzdelávania a ďalšej profesijnej podpory (poradenstvo, metodické materiály). Tie by mali zahŕňať v praxi uplatniteľné postupy či aktivity.

Jedným z prvých krokov by malo byť zabezpečenie kvalitnej psychosociálnej podpory v ukrajinčine. Duševné zdravie detí je základným predpokladom pre ich celkovú životnú pohodu, ako aj pre ďalšie vzdelávacie výsledky (Fazel, Betancourt, 2018; Iversen, Sveaass, Morken, 2014; Pastoor, 2015).

Napokon, keďže školy nemali podporu k dispozícii od začiatku, je možné, že určitá časť žiakov a žiačok bude v budúcnosti čeliť vážnejším problémom (napríklad školský neúspech, psychické ťažkosti a podobne), ktorým by sa bolo dalo predísť práve včasnou podporou. Ministerstvo školstva aj ďalšie rezorty by preto mali pripraviť opatrenia, prostredníctvom ktorých sa podarí pomôcť aj deťom s takýmito vážnejšími problémami.

2. Začleňovanie detí z Ukrajiny do vzdelávania na Slovensku a v Bratislave

Školy na Slovensku čelia po ústupe pandémie COVID-19 ďalšej výzve. Po vypuknutí vojny na Ukrajine vo februári 2022 začali prichádzať do škôl žiačky a žiaci, ktorí utiekli z Ukrajiny pred vojnou. Poznatky z obdobia pred vypuknutia vojny na Ukrajine pritom ukazujú, že školy na Slovensku nie sú dostatočne pripravené na vzdelávanie detí cudzincov a cudziniiek. Vzdelávanie v multikultúrnom a viacjazyčnom prostredí zväčša nie je súčasťou prípravy budúcich učiteľov a učiteľiek ani programov profesijného rozvoja. (OECD, 2019a)

Školy tiež nemajú so vzdelávaním týchto detí rozsiahlejšie skúsenosti. Údaje pred vypuknutia vojny na Ukrajine ukazujú, že k 15. septembru 2021 sa v materských, základných a stredných školách na Slovensku nachádzalo menej než jedno percento (0,97 %) detí s inou štátnou príslušnosťou než slovenskou. Vyšší podiel detí cudzincov mali školy v Bratislavskom kraji, kde sa ich vzdelávalo 3,04 %. (Ostertágová, Rehúš, 2022b)

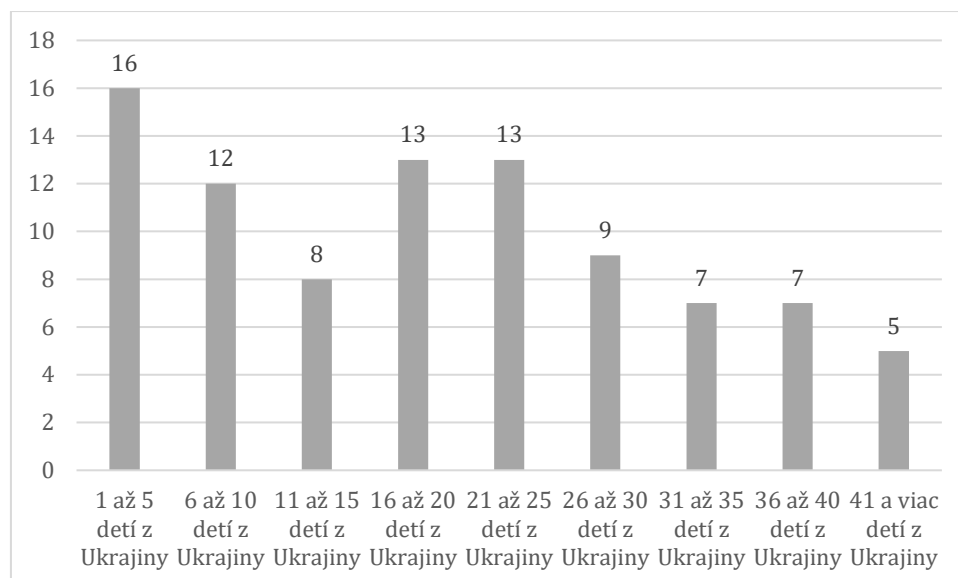
K 31. 12. 2022 sa v materských, základných a stredných školách v Bratislave nachádzalo celkovo 2 626 detí alebo žiakov a žiačok z Ukrajiny. To je približne štvrtina (25,9 %) všetkých detí a žiakov a žiačok z Ukrajiny v slovenských školách. Najviac ich bolo v základných školách. Ku koncu roka 2022 sa v bratislavských základných školách vzdelávalo spolu 1 791 detí z Ukrajiny, čo je približne pätina (25,9 %) všetkých ukrajinských žiakov a žiačok základných škôl na Slovensku).

Umiestňovanie žiakov a žiačok z Ukrajiny do škôl nebolo riadené, v dôsledku čoho sa vo veľkom počte škôl vzdelával aspoň jeden takýto žiak či žiačka. Spomedzi základných škôl vzdelávalo aspoň jedno dieťa z Ukrajiny ku koncu minulého kalendárneho roka 900 škôl, čo je menej ako polovica (43,5 %) zo všetkých základných škôl na Slovensku. V Bratislave to však bolo až 91,8 % škôl (90 základných škôl z celkového počtu 98).

Do 10 žiakov a žiačok z Ukrajiny navštevovalo 28 bratislavských škôl, čo je takmer tretina (31,1 %) zo všetkých základných škôl v Bratislave, v ktorých sa nachádzali deti z Ukrajiny. Ďalších 21 škôl (23,3 %) navštevovalo od 11 do 20 žiakov a žiačok z Ukrajiny. Viac než 20 žiakov a žiačok vzdelávalo zvyšných 41

škôl, čo predstavuje 45,6 % všetkých bratislavských škôl, v ktorých sa učili deti z Ukrajiny. Podrobnejšie údaje možno nájsť v grafe č. 1.

Graf č. 1: Školy v Bratislave podľa počtu žiačok a žiakov z Ukrajiny

Tieto údaje ukazujú, že do vzdelávacieho systému vstúpilo množstvo žiačok a žiakov z iného kultúrneho prostredia, ktoré neovládajú slovenčinu a navyše čelia traumatizujúcim skúsenostiam s vojnou. V Bratislave sa pritom takéto deti nachádzajú takmer na každej základnej škole.

Staršie analýzy a výskumy poukázali na to, že v slovenskom vzdelávacom systéme chýbajú opatrenia na podporu začleňovania detí s cudzineckým pôvodom. Systém neupravuje postupy, ktoré by mali školy uplatňovať pri posudzovaní jazykovej a vedomostnej úrovne či prípadných špeciálnych výchovno-vzdelávacích potrieb žiačok a žiakov. Rovnako neexistujú pravidlá upravujúce ich vzdelávanie. Jedným z mála dostupných nástrojov sú kurzy štátneho jazyka. Tie však majú nízku dotáciu vyučovacích hodín, často sa realizujú v popoludňajších hodinách a školám chýba na zabezpečenie kvalitnej výučby aj dostatočne kvalifikovaný personál. Deti si tak v rámci kurzov nedokážu slovenčinu dostatočne osvojiť. (Gallová Kriglerová, Gažovičová, Kadlečíková, 2011; ŠŠI, 2020)

3

Po príchode detí z Ukrajiny sa situácia v oblasti podpory začleňovania detí z cudziny výrazne nezmenila (podrobnejší prehľad pozri v Ostertágo, Rehúš, 2022a, 2022b). Ministerstvo školstva nepristúpilo k riadeniu umiestňovania detí z Ukrajiny do škôl a rodičia ich tak zapisovali do škôl, ktoré mali miesto a boli ochotné ich prijať. Mnohé z nich mohli zostať aj mimo vzdelávacieho systému, keďže povinná školská dochádzka sa podľa interpretácie ministerstva školstva na deti odídencom na Slovensku nevzťahuje. Dostupné údaje dlhodobo naznačujú, že v školách sa stále nachádza len časť detí z Ukrajiny.

Deti, ktoré do škôl nastúpili, predtým nenavštevovali tranzitívne triedy alebo školy, v ktorých by si mohli osvojiť jazyk či základné vedomosti o fungovaní školského systému na Slovensku (pozri napr. UNESCO, 2022). Do škôl tak vstupovali bez potrebnej jazykovej výbavy či inej prípravy. Školy takisto nedostali podporu potrebnú na to, aby sa na príchod týchto detí dokázali adaptovať. Podpora ministerstva a jeho organizácií sa obmedzila najmä na základnú metodickú podporu v podobe webinárov či niekoľkých usmernení (napr. Píšová, Csiba, Ďuranová, 2022; ŠPÚ, 2022; VÚDPaP, rok neuvedený; prehľad možno nájsť aj na webovej stránke ministerstva školstva¹). Vhodné učebné a metodické materiály na výučbu

¹ <https://ukrajina.minedu.sk/podporne-materialy-a-webinare/>

slovenčiny ako cudzieho jazyka (napr. séria učebníc Aha, slovenčina!²) vyšli až na začiatku tohto školského roka. V iných predmetoch nemajú učiteľky a učelia dosiaľ k dispozícii žiadne materiály, ktoré by im uľahčili vyučovať deti bez dostatočnej znalosti slovenčiny.

Od septembra zároveň začali v každom kraji pôsobiť koordinátori alebo koordinátorky podpory začleňovania detí z Ukrajiny v rámci projektu Národného inštitútu vzdelávania a mládeže. Ide však o nízky počet osôb. Podľa údajov z februára 2022 pôsobilo v rámci celého Slovenska 13 koordinátorov a koordinátoriek³ (jedna, maximálne dve osoby v jednom kraji). Ich úlohou je poskytovať školám podporu podľa ich požiadaviek vrátane tlmočenia, psychosociálnej podpory v ukrajinskom jazyku či metodickéj podpory. Na tieto účely sú vyčlenené finančné prostriedky, rizikom však je, že sa nepodarí zabezpečiť všetky potrebné personálne kapacity (t. j. tlmočníkov, psychologičky a podobne).

Výraznejšie sa neupravilo ani trvanie jazykových kurzov. Pre základný kurz sa síce zvýšila intenzita výučby zo štyroch na šesť hodín týždenne, súčasne sa ale skrátilo jeho trvanie.⁴

Ministerstvo školstva nezaviedlo žiadne ďalšie nástroje, ktoré sa uplatňujú pri začleňovaní cudziniek a cudzincov v zahraničí. Môže ísť napríklad o programy, ktoré by deťom pomáhali osvojovať si potrebné vedomosti a zručnosti, napríklad v podobe doučovania. Kvôli jazykovej bariére môžu totiž tieto deti na osvojenie si potrebného učiva potrebovať viac času a podpory (Cerna, 2019). V niektorých krajinách vrátane Českej republiky⁵ pôsobia v školách ukrajinsky hovoriaci pedagogickí asistenti a asistentky, ktoré pomáhajú s prekonávaním jazykovej bariéry počas vyučovania. Napríklad v Rakúsku počas vojny v Sýrii pomáhali školám aj deťom utekajúcim pred vojnou špecializované multikultúrne tímy (Felder-Puig, Maier, Deutsch, 2016). Inšpirovať sa však možno aj ďalšími opatreniami z iných krajín.

Dôsledkom chýbajúcich systémových nástrojov na podporu začleňovania detí z Ukrajiny môže byť nízka kvalita vzdelávania týchto detí. Školám sa neposkytli nástroje, vďaka ktorým by mohli zabezpečiť deťom adekvátnu podporu. Chýbajúce pravidlá začleňovania súčasne vytvárajú priestor na vysokú diverzitu postupov a praxe škôl.

Informácie o tom, ako školy postupujú pri vzdelávaní detí z Ukrajiny však, až na niektoré čiastkové analýzy (ŠŠI, 2022a, 2022b), nie sú dostupné. Nie je preto ani možné spoľahlivo povedať, ako sa školám podarilo vyrovnávať sa s touto novou situáciou, či dokážu žiakom a žiakom z Ukrajiny zabezpečiť kvalitné a inkluzívne vzdelávanie a akú podporu by prípadne potrebovali školy aj samotné deti z Ukrajiny. Rovnako ťažké je odhadovať, nakoľko deťom z Ukrajiny hrozí školský neúspech a následné problémy uplatniť sa v pracovnom a občianskom živote. Takmer žiadna pozornosť sa nevenuje ani ich duševnému zdraviu, hoci ide o deti, ktoré utiekli pred vojnou, prišli o svoje sociálne väzby a zázemie a naďalej sledujú priebeh vojnového konfliktu vo svojej domovskej krajine.

Cieľom predkladaného materiálu je poskytnúť kvalitatívnu sondu do praxe začleňovania detí z Ukrajiny v školách v Bratislave. Počas novembra a decembra 2022 sme navštívili deväť bratislavských škôl s vysokým počtom detí z Ukrajiny. Na základe kvalitatívnych individuálnych aj skupinových rozhovorov s učiteľkami a

² <https://nivam.sk/podpora-cudzincov/#:~:text=Od%20konca%20septembra%202022%20si,z%C3%A1klade%20vyplnenej%20online%20%C5%BEiadosti%3A%20FORMUL%C3%81R.>

³ Údaje na webovej stránke NIVAM: <https://nivam.sk/podpora-cudzincov/>

⁴ Kurz štátneho jazyka sa realizuje ako základný a rozširujúci. Do 1. 4. 2022 trval základný kurz 8 týždňov v dotácii 4 hodiny týždenne, teda v celkovom rozsahu 32 vyučovacích hodín. V prípade potreby bolo možné kurz predĺžiť o ďalšie týždne (na 12 týždňov) a celková dotácia tak bola 48 vyučovacích hodín. Od 1. 4. 2022 sa zvýšil počet hodín v základnom jazykovom kurze na 6 hodín týždenne počas 8 týždňov; celková hodinová dotácia pre základný kurz je podľa nových pravidiel v rozsahu, v akom bola po starom maximálna hodinová dotácia základného kurzu. Na základný kurz môže nadväzovať rozširujúci kurz v celkovej dotácii 48 vyučovacích hodín (4 hodiny týždenne počas 12 týždňov). Podľa webovej stránky NIVAM (ŠPÚ):

<https://www.statpedu.sk/sk/vyskum/vzdelavanie-deti-cudzincov/kurzy-statneho-jazyka/>

⁵ <https://www.msmt.cz/financovani-pozice-ukrajinskych-asistentu-pedagoga-ve>

učiteľmi, vedením škôl aj so školskými podpornými tímami sa usilujeme opísať, ako sa školám pri absentujúcich systematických nástrojoch podpory darí vyrovnáť s požiadavkou vzdelávať veľký počet detí z cudziny.

3. Konceptuálny rámec analýzy

Analýza koncepcne vychádza z holistického modelu podpory začleňovania detí s migrantskou skúsenosťou, ktorý formulovala počas utečeneckej krízy spôsobenej vojnou v Sýrii Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (OECD; podrobnejšie pozri OECD, 2019b). Model sa opiera o prehľady existujúcich poznatkov aj praktických prístupov a politík na podporu začleňovania detí a mladých ľudí s migrantským pôvodom do vzdelávania (pozri najmä Cerna, 2019).

Nezanedbateľnou výhodou holistického modelu OECD je, že sa sústreďuje na vzdelávacie politiky, prostredníctvom ktorých možno podporiť začleňovanie detí a mladých ľudí s migrantským pôvodom do vzdelávania. Tým sa odlišuje od iných modelov, ktoré síce dokážu presnejšie formulovať požiadavky na vzdelávaciu prax, no nie vždy uvádzajú aj to, aké systémové opatrenia môžu želanú prax v školách podporiť, prípadne uvádzajú opatrenia, ktorých implementácia vyžaduje mnohoročné úsilie (napr. UNICEF, 2021; UNICEF, 2022b).

Opatrenia, ktoré model OECD navrhuje, sú v zhode s odporúčaniami iných organizácií (napr. UNICEF, 2022a). Holistický model však tieto opatrenia systematizuje, vďaka čomu ho možno jednoduchšie využiť ako koncepcný analytický rámec v oblasti vzdelávacích politík.

Ďalším dôvodom, pre ktorý sme sa rozhodli koncepcne oprieť práve o holistický model OECD je, že špecifikuje rôznorodé požiadavky na podporu pre samotné deti a mladých ľudí s migrantskou skúsenosťou, ako aj požiadavky na podporu ľudí, ktorí už v prijímajúcej krajine žijú. Model tak poskytuje komplexnejší pohľad na to, v akých všetkých oblastiach je vhodné realizovať podporné opatrenia a politiky, pokiaľ chceme, aby bolo začleňovanie detí a mladých ľudí úspešné.

Pri podpore detí a mladých ľudí s migrantským pôvodom je podľa holistického modelu potrebné zamerať sa na tri oblasti.

Po prvé, žiakom a žiačkam je potrebné poskytovať podporu v učení sa. Tá sa má týkať osvojovania si vyučovacieho jazyka, bez znalosti ktorého sa nedokážu plnohodnotne zapojiť do vzdelávania ani nadväzovať vzťahy s ľuďmi z prijímajúcej krajiny.

Okrem toho je dôležité, aby žiačky a žiaci dostali podporu pri osvojovaní si učiva. Kým neovládajú vyučovací jazyk dostatočne, mali by sa im počas výučby poskytnúť nástroje na elimináciu jazykovej bariéry. Kvôli jazykovej bariére aj kvôli potenciálnym rozdielom vo vzdelávacích programoch môžu žiačky a žiaci s migrantskou skúsenosťou potrebovať aj ďalšiu podporu, napríklad v podobe individuálneho učebného plánu, doučovania a podobne.

Druhou oblasťou je psychosociálna podpora. Táto oblasť je dôležitá najmä v prípade osôb utekajúcich pred vojnou. Skúsenosť s vojnou, vystavenie traumatizujúcim zážitkom, nútené presídlenie a strata sociálnych kontaktov môžu ohrozovať duševné zdravie a pohodu detí a mladých ľudí.

Napokon je podľa holistického modelu OECD dôležité **podporovať deti a mladých ľudí v socializácii s rovesníkmi a rovesníčkami**, napríklad prostredníctvom voľnočasových či komunitných aktivít.

Ako uvádzame, model tiež zohľadňuje potrebu **poskytovať podporu aj ľuďom žijúcim v prijímajúcej krajine**. Aby sa predišlo napätiu či negatívnym postojom voči migrantkám a migrantom, vlády by sa mali usilovať zachovať dobrú dostupnosť aj kvalitu služieb pre všetkých obyvateľov a obyvateľky.

Hoci holistický model OECD explicitne nespomína podporu učiteliek, učiteľov a ďalších ľudí pracujúcich v školstve, štvrtou analytickou oblasťou, na ktorú sa sústreďujeme, je práve podpora pracovníčok a

pracovníkov škôl. Ako ukazujú iné výskumy, dobrá pripravenosť týchto ľudí môže mať zásadný vplyv na kvalitu vzdelávania žiakov a žiakov (Leithwood, 2006).

Tieto štyri oblasti tvoria základný koncepčný rámec našich predošlých analýz (Ostertágová, Rehúš, 2022a, 2022b), ako aj predkladanej kvalitatívnej sondy v deviatich školách v Bratislave. Pri mapovaní situácie v školách sme sa snažili zachytiť: (1) akú podporu dostávajú žiačky a žiaci z Ukrajiny (1) v oblasti učenia sa (jazyk a nástroje na dobehnutie učiva); (2) v psychosociálnej oblasti; (3) v oblasti socializácie a utvárania vzťahov, ako aj (4) akú podporu dostávajú a potrebujú zamestnanci a zamestnankyne škôl.

Výskumné rozhovory a fokusové skupiny, ktoré sme realizovali v deviatich základných školách v Bratislave, pokryli všetky tieto oblasti. V analýze sa však kvôli veľkému rozsahu vyzbieraných údajov sústredíme predovšetkým na dve oblasti, a to podporu v oblasti učenia sa a psychosociálnu podporu. Tieto dve oblasti považujeme za kľúčové a súčasne ide o oblasti, v ktorých hrá škola dominantnú rolu (keďže voľnočasové aktivity môže zabezpečovať oveľa širšie spektrum aktérov).

V prvej časti dokumentu samostatne sledujeme oblasť podpory v učení sa, a to na základe učiteľských a riaditeľských rozhovorov. Práve učiteľky sú primárne zodpovedné za vzdelávanie a riaditeľky im na to vytvárajú podmienky.

V ďalšej časti sa venujeme analýze fokusových skupín so školskými podpornými tímami, ktoré extenzívne pokrývajú najmä oblasť psychosociálnej podpory (budovanie vzťahov, preventívne programy, psychologická podpora) a zároveň dopĺňajú dôležité informácie o podpore v oblasti učenia sa (napríklad špeciálnopedagogická podpora).

4. Mapovanie situácie v deviatich základných školách v Bratislave

6

Mapovanie situácie v oblasti začleňovania detí z Ukrajiny do vzdelávania v školách v Bratislave je súčasťou širšieho projektu, ktorý realizujeme od septembra 2022 na základných školách⁶ v Bratislave. Na projekte spolupracujeme s odborníkmi a odborníkmi na inklúziu vo vzdelávaní z organizácie Centrum inkluzívneho vzdelávania (Inklucentrum), ako aj s psychologičkami a psychológmi z Centra poradenstva a prevencie Bratislava III (CPP Bratislava III). Toto centrum má ako jediné v Bratislave ukrajinsky hovoriaci tím psychologičiek. Projekt prebieha v spolupráci s Magistrátom Hlavného mesta Bratislava a Metropolitným inštitútom Bratislavy s finančnou podporou organizácie UNICEF.

Hlavným cieľom projektu je podporiť školy v Bratislave pri začleňovaní detí z Ukrajiny. V prvej fáze (november – december 2022) sme hĺbkovo mapovali, ako sa v tejto oblasti darí deviatim bratislavským základným školám a čo by potrebovali na zabezpečenie kvalitného vzdelávania a začleňovania detí z Ukrajiny. Zároveň psychologičky a psychológovia z Inklucentra a CPP Bratislava III poskytovali okamžitú podporu deťom z Ukrajiny aj školským podporným tímom.

Na základe zistených ťažkostí a potrieb sa mali v ďalších fázach projektu nastavovať opatrenia pre školy, ktoré sa zapojili do úvodného mapovania. Kvalitatívna analýza skúseností vybraných škôl tiež umožní formulovať odporúčania systémových opatrení pre všetky školy v Bratislave, ktoré vzdelávajú deti z Ukrajiny. Predbežné zistenia a odporúčania potrebných opatrení sme poskytli všetkým partnerom projektu ešte pred finálnym spracovaním analýzy na konci roka 2022.

⁶ Na základné školy sme sa zamerali preto, že v najväčšom rozsahu pokrývajú obdobie povinnej školskej dochádzky. Tá je jedným z hlavných prostriedkov na zabezpečenie práva na vzdelanie. Zároveň sa na základných školách v porovnaní s materskými a strednými školami vzdeláva najväčší počet detí z Ukrajiny. V prípade, že sa v nasledujúcom období podarí aj na Slovensku zabezpečiť, aby deti z Ukrajiny plnili povinnú školskú dochádzku, ich počet v týchto školách zrejme ešte stúpne. Zabezpečenie kvalitného vzdelania v základných školách tak považujeme za dôležité pre celkové začlenenie detí a mladých ľudí z Ukrajiny do vzdelávania na Slovensku.

4.1 Výber škôl

Pri výbere škôl sme zohľadňovali viaceré kritériá. Cieľom bolo zmapovať rozličné vzdelávacie prostredia. Vo vzorke sú zastúpené školy s dobrými vzdelávacími výsledkami ako aj tie, kde je vzdelávacie prostredie náročnejšie (vyšší podiel detí zo sociálne znevýhodneného prostredia, vysoký podiel detí opakujúcich ročník). Zároveň sme sa usilovali zabezpečiť, aby boli vo výbere pokryté rôzne mestské časti a aby sme zachytili skúsenosti škôl spadajúcich pod rôznych zriaďovateľov, ktorými sú práve mestské časti.

Úvodná fáza projektu prebiehala súbežne s projektom Ulice pre deti, ktorý realizuje Metropolitný inštitút Bratislava. Tento projekt sa zameriava na bezpečnosť dopravy v okolí škôl⁷. Medzi kritériá výberu preto boli zaradené aj parametre týkajúce sa dopravnej situácie v okolí školy. Určujúcimi kritériami pri výbere teda boli dopravná situácia v okolí školy a počet detí z Ukrajiny v škole. Na základe kritérií získala každá škola body, na základe ktorých sa vyberali školy do vzorky.

Podmienkou výberu školy do vzorky bolo aj to, aby v škole pôsobil školský podporný tím, s ktorým môžu spolupracovať psychologičky a psychológovia z Inkluentra a CPP Bratislava III. V prípade, že škola s najvyšším počtom bodov pridelených na základe určených kritérií nemala podporný tím, do vzorky bola zaradená škola s ďalším najvyšším počtom bodov, v ktorej pôsobil školský podporný tím.

Vo vzorke boli zastúpené školy s celkovým počtom žiakov a žiačok do 200 ako aj školy, ktoré mali viac ako 800 žiakov a žiačok. Najnižší celkový počet žiačok a žiakov z Ukrajiny na jednej škole bol 24. Z hľadiska podielu na celkovom počte žiakov a žiačok v škole mali navštívené školy prinajmenšom 3 % žiakov a žiačok z Ukrajiny. Vo vzorke boli zastúpené školy s rozličným podielom žiakov a žiačok opakujúcich ročník, zo sociálne znevýhodneného prostredia aj so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami. Spolu sme zmapovali situáciu v školách v šiestich mestských častiach. Podrobné údaje o navštívených školách nie je možné uviesť kvôli možnosti identifikácie škôl.

V školách sme dominantne mapovali situáciu na druhom stupni, kde môže byť začleňovanie žiačok a žiakov náročnejšie (Maehler et al., 2021), ale čiastočne sme sledovali aj situáciu na prvom stupni.

4.2 Priebeh mapovania situácie v školách

Mapovanie prebiehalo v každej škole počas jedného dňa v dopoludňajších hodinách, teda v čase vyučovania. Analytický tím Centra vzdelávacích analýz (autorky a autor štúdie) realizoval výskumné rozhovory s personálom školy. V každej škole sa realizoval (1) jeden individuálny pološtruktúrovaný rozhovor s riaditeľkou alebo riaditeľom školy; (2) prinajmenšom dva rozhovory s triednymi učiteľkami alebo učiteľmi tried na druhom stupni, v ktorých je vysoký počet detí z Ukrajiny (v niektorých prípadoch škola zabezpečila viac výskumných rozhovorov a v niektorých prípadoch aj s vyučujúcimi na prvom stupni); (3) jedna fokusová skupina s členkami a členmi školského podporného tímu.

Súbežne prebiehali aktivity psychologičiek a psychológov Inkluentra a CPP III. Tie zahŕňali (1) skupinovú prácu s vybranou triedou na druhom stupni, v ktorej je vysoký počet detí z Ukrajiny; (2) skupinovú prácu so žiačkami a žiakmi z Ukrajiny na prvom stupni; (3) skupinovú prácu so žiačkami a žiakmi z Ukrajiny na druhom stupni; (4) konzultáciu pre členky a členov školského podporného tímu, ktorá sa realizovala po skončení fokusovej skupiny. Psychologičky a psychológovia informovali podporný tím o zisteniach vyplývajúcich zo skupinovej práce s deťmi a v prípade potreby im navrhli ďalší postup pri podpore začleňovania a vzdelávania detí z Ukrajiny.

⁷ Projekty sme spojili s cieľom poskytnúť čo najväčšiu podporu školám, ktoré vzdelávajú najvyšší počet detí z Ukrajiny. Súčasťou projektu Ulice pre deti by mali byť aj aktivity zamerané na posilňovanie komunity školy. Podrobnejšie informácie o projekte možno nájsť tu: <https://mib.sk/projekt/ulice-pre-deti/>

4.3 Ďalšie zdroje informácií

Psychologičky a psychológovia z Inkluentra a CPP Bratislava III spisovali zistenia zo svojich aktivít s deťmi. Zistenia slúžili ako doplnkový podklad pri interpretácii výsledkov analýzy rozhovorov. Takýmto spôsobom sme chceli čiastočne zahrnúť do interpretácie zistení aj perspektívu samotných detí z Ukrajiny.

Okrem zberu údajov v školách sme tiež realizovali expertné rozhovory s pracovníčkami CPP Bratislava III. Expertný rozhovor sme viedli s riaditeľkou poradne a s jednou členkou ukrajinsky hovoriaceho tímu. Cieľom bolo získať bližšie informácie o fungovaní tímu, kapacitách aj prekážkach, s ktorými sa psychologičky pri práci so školami stretávajú.

Tieto rozhovory sme nepodrobil detailnej analýze ako v prípade rozhovorov zo škôl. Informácie spracúvame vo forme krátkych zhrnutí vybraných aspektov obsahu rozhovorov. Zameriavame sa na informácie, ktoré sú podstatné pre dokreslenie hlavných zistení zo škôl.

4.4 Tematické zameranie rozhovorov s personálom školy

Pri nastavení tematického zamerania rozhovorov s personálom školy sme vychádzali z konceptuálneho rámca analýzy, teda z holistického modelu OECD. V rámci rozhovorov sme sa usilovali pokryť všetky oblasti, ktoré môžu byť dôležité pre úspešné začlenenie detí z Ukrajiny do vzdelávania.

V rámci každej oblasti sme následne formulovali opatrenia, prostredníctvom ktorých môže škola podporu zabezpečiť. Vychádzali sme pritom z našich predošlých prehľadov opatrení realizovaných na Slovensku aj v zahraničí (Ostertágová, Rehúš, 2022a, 2022b), ako aj z ďalšej odbornej literatúry, ktorá poskytuje informácie o účinných nástrojoch začleňovania detí s rozmanitými potrebami do vzdelávania (odkazy na relevantné zdroje uvádzame pri konkrétnych prípadoch v časti venovanej výsledkom).

Okrem oblastí definovaných v holistickom modeli OECD sme do scenárov rozhovorov a fokusových skupín zaradili aj otázky zamerané na otázku prijímania žiakov a žiačok z Ukrajiny do škôl a na spoluprácu s rodičmi. Dostupnosť škôl aj práca s rodinou dieťaťa či mladého človeka sú podľa ďalších výskumných zistení dôležité aspekty kvality a úspešnosti začleňovania žiačok a žiakov s migračnou skúsenosťou. (Cerna, 2019, Nagasa, 2014)

Pri nastavovaní scenárov rozhovorov a fokusových skupín sme zohľadnili rôznorodosť aktérov, s ktorými sme rozhovory realizovali (t. j. riaditelia, triedne učiteľky, školské podporné tímy). Každý z týchto aktérov môže poskytnúť informácie o odlišných aspektoch poskytovania podpory v určitej oblasti. Napríklad zatiaľ čo triedne učiteľky môžu v psychosociálnej oblasti realizovať základné aktivity na podporu vzťahov v triede (napríklad v podobe ranných kruhov), školskí psychológovia sa môžu podieľať na koordinácii týchto aktivít v rámci školy alebo poskytovať deťom špecializovanejšiu podporu.

Východiskom pri tvorbe scenárov individuálnych a skupinových rozhovorov bola matica, ktorá zohľadňovala rôznorodosť oblastí podpory, jednotlivých opatrení, ako aj aktérov, ktorí sa v škole podieľajú na začleňovaní detí z Ukrajiny. Maticu možno nájsť v prílohe č. 1.

Kvôli potrebe urýchlene spracovať veľké množstvo kvalitatívnych údajov sme v scenároch vopred definovali aj potenciálne možnosti odpovedí. Pri rozhovore sme najskôr respondentky a respondentov nechali odpovedať voľne a následne sme sa dopytovali na vopred definované možnosti odpovedí. Členiek a členov podporných tímov sme sa napríklad pýtali, či pri začleňovaní detí z Ukrajiny nejakým spôsobom spolupracujú s učiteľkami a učiteľmi. Po tom, čo skupina vyčerpala odpovede, sa facilitátor či facilitátorka diskusie dopýtala na možnosti, ktoré v odpovediach nezazneli. Napríklad či vyučujúcim pomáhajú pri tvorbe učebných materiálov.

Takýmto spôsobom sa podarilo rýchlo získať prehľad o typoch realizovaných aktivít a vyhodnotiť ich z hľadiska poznatkov o vhodných postupoch začleňovania detí s migrantským pôvodom do vzdelávania. Zároveň sme zachovali exploratívnu menej štruktúrovaných metód rozhovoru, keďže respondentky a respondenti mali možnosť informovať o vlastnej praxi, ťažkostiach aj potrebách. Pri spracovaní údajov z rozhovorov sme sa usilovali zachytiť všetky odpovede vrátane tých, ktoré sme vopred v scenároch nedefinovali.

Rozhovory aj fokusové skupiny sa so súhlasom respondentiek a respondentov nahrávali. Počas väčšiny rozhovorov a fokusových skupín sa vyhotovovali aj poznámky, ktoré sme zaznamenávali do šablóny scenárov.

4.5 Spracovanie údajov

Šablóna scenárov obsahujúca vopred zadefinované potenciálne možnosti odpovedí slúžila aj na zjednodušenie spracovania údajov z rozhovorov. Kvôli časovým obmedzeniam nebolo možné pracovať s doslovnými prepismi rozhovorov. Údaje z rozhovorov zaznamenané na nahrávkach a v poznámkach, ktoré sme zapisovali priamo počas rozhovorov a fokusových skupín, sme zaznamenávali do hárkov vytvorených podľa pôvodnej šablóny rozhovoru.

Do vopred zadefinovaných možností sme zaznamenávali vo forme zhustených informatívnych opisov všetky odpovede, ktoré významovo patrili do danej vopred definovanej možnosti. Ak napríklad respondentka informovala o tom, že pre deti z Ukrajiny vytvárala nejaké učebné pomôcky, jej odpoveď sa takto zaznačila do možnosti „spolupráca na tvorbe učebných a metodických materiálov“.

Zoznam všetkých odpovedí v rámci každej možnosti sme následne klastrovali do širších kategórií. Niektoré respondentky alebo respondenti napríklad informovali o tom, že na internete vyhľadávali dostupné metodické a učebné materiály a následne ich poskytli vyučujúcim. Bez ohľadu na to, či upresnili, z akého zdroja tieto materiály pochádzali alebo či ich učiteľkám a učiteľom sprostredkovali v tlačenej podobe alebo elektronicky, všetky výpovede sme kategorizovali ako „sprostredkovanie existujúcich metodík a učebných materiálov z dostupných zdrojov“.

Pre každú z vopred zadefinovaných možností tak vznikol zoznam kategórií odpovedí, ktoré poskytujú relatívne plastický obraz o tom, akým spôsobom sa určité typy činnosti v školách realizovali a aké potreby mali zamestnankyne a zamestnanci škôl. Napríklad pri vopred zadefinovej možnosti „spolupráca školského podporného tímu pri tvorbe učebných a metodických materiálov“ tento zoznam ďalej upresňoval, že išlo o sprostredkovanie existujúcich metodík a učebných materiálov a tvorbu učebných a materiálov.

Pri niektorých otázkach sme upustili od kategorizácie odpovedí v rámci vopred zadefinovaných možností a namiesto toho sme kategorizovali všetky odpovede pre celú otázku spoločne. Išlo najmä o prípady, keď možnosti zrejme neboli definované správne, resp. nezodpovedali tomu, ako danú tému vnímali respondentky a respondenti.

Pri spracovaní rozhovorov sme teda nepostupovali zvyčajným induktívnym spôsobom, keď sa kategórie analýzy vynárajú z relatívne málo štruktúrovaného textu. Namiesto toho sme výpovede triedili do vopred zadefinovaných kategórií. Tie sme následne detailnejšie upresnili pomocou podkategórií, ktoré vznikli už na základe induktívneho spracovania obsahu výpovedí. Výsledkom sú prehľadné zoznamy potrieb, činností, postupov či problémov, ktoré sa v školách pri začleňovaní detí z Ukrajiny môžu objavovať. Na niektorých miestach využívame priame citácie respondentiek a respondentov, ktoré slúžia na ilustráciu zistení.

5. Podpora v učení sa: Postupy vyučujúcich a vedenia škôl pri začleňovaní žiakov a žiačok z Ukrajiny

V prvej časti analýzy spracúvame výsledky kvalitatívnych rozhovorov s vedením navštívených škôl a triednych učiteľov a učiteľiek na druhom stupni. Úlohou týchto zamestnancov a zamestnankýň je zabezpečovať vhodné podmienky pre výchovu a vzdelávanie – či už priamo na vyučovacích hodinách alebo v rámci organizácie výchovno-vzdelávacieho procesu. Učiteľky a učitelia majú súčasne primárnu zodpovednosť za priamu výchovno-vzdelávaciu činnosť, ktorou sa uskutočňuje školský vzdelávací program alebo výchovný program (zákon č. 138/2019 Z. z.). Práve práca učiteľiek a učiteľov najviac ovplyvňuje to, ako sa bude deťom dariť v učení sa a aké vzdelávacie výsledky budú dosahovať (Leithwood, 2006). Na kvalitnú výučbu však potrebujú mať adekvátne podmienky, ktoré v rámci možností vzdelávacieho systému vytvárajú priamo na školách práve riaditeľky a riaditelia.

V rozhovoroch sme sa v oblasti podpory v učení sa zamerali na tri hlavné témy, ktoré sú podľa dostupných poznatkov kľúčové pre kvalitné začlenenie detí s migrantskou a utečeneckou skúsenosťou do vzdelávania.

V prvom rade sme sa sústredili na otázku jazykovej bariéry, keďže deti z Ukrajiny prichádzajú do škôl zväčša bez predošlej jazykovej prípravy. Riaditeľky a riaditeľ škôl sme sa pýtali, aké možnosti osvojovania si slovenského jazyka deťom z Ukrajiny poskytujú a akým prekážkam pri tom čelia. Okrem toho sme zisťovali, aké stratégie či postupy na prekonanie jazykovej bariéry využívajú učiteľky a učitelia priamo počas výučby.

Druhou témou bola všeobecná podpora v učení sa. Učiteľky a učiteľov, ako aj vedenia škôl sme sa pýtali, či a akým spôsobom individualizujú výučbu detí z Ukrajiny. Individualizácia výučby a dodatočná podpora v učení sa je pre deti s migrantským pôvodom dôležitá kvôli rozdielom vo vzdelávacích programoch krajín. Deti nemusia mať osvojené učivo podľa slovenského kurikula, keďže postupovali podľa iného vzdelávacieho programu. Kvôli jazykovej bariére pre ne môže byť navyše náročnejšie osvojovať si potrebné vedomosti a zručnosti. (Cerna, 2019, UNICEF, 2022a)

Napokon sme zisťovali, akú podporu by respondentky a respondenti potrebovali na to, aby dokázali kvalitnejšie a jednoduchšie pracovať na začleňovaní žiakov a žiačok z Ukrajiny.

5.1 Respondentky a respondenti fokusových skupín

Riaditeľské a učiteľské rozhovory sme realizovali na každej z deviatich zapojených škôl. Jedného z riaditeľských rozhovorov sa okrem riaditeľa/-ky zúčastnil/-a aj zástupca/-kyňa školy a jedného okrem súčasného vedenia aj bývalý/-á riaditeľ/-ka školy. Celkovo sme tak vyzbierali deväť rozhovorov s vedením základných škôl v Bratislave.

V každej škole sme zároveň realizovali aspoň dva rozhovory s učiteľkami či učiteľmi. Požiadavkou bolo, aby išlo o triedne učiteľky či učiteľov na druhom stupni v triedach, v ktorých je vyšší počet detí z Ukrajiny. Tri školy však zorganizovali aj rozhovory s triednymi učiteľkami či učiteľmi na prvom stupni. Tieto rozhovory sme z analýzy vylúčili. Celkovo sme tak analyzovali 16 rozhovorov s triednymi učiteľkami a učiteľmi tried na druhom stupni s vyšším počtom detí z Ukrajiny. Na väčšine škôl sme realizovali dva takéto rozhovory, v prípade dvoch škôl len jeden (kvôli tomu, že škola zorganizovala rozhovor s triednymi na prvom stupni).

Pre prehľad sme sa učiteľiek a učiteľov na začiatku rozhovorov pýtali na základné údaje o nich a triedach, v ktorých učia. Podrobnejšie údaje o zapojených respondentkách a respondentoch možno nájsť v Prílohe č. 2.

Medzi zúčastnenými osobami boli najviac zastúpené učiteľky a učelia slovenského jazyka a literatúry (6 zúčastnených osôb). Okrem toho mali respondentky a respondenti špecializáciu napríklad v predmetoch anglický jazyk, fyzika, matematika, technika, biológia, občianska náuka, dejepis a ďalšie.

Podľa požiadavky išlo zakaždým o triedne učiteľky a učiteľov, ktorí mali vo svojich triedach aj žiačky a žiakov z Ukrajiny. V jednom prípade išlo o triedu s jedným dieťaťom z Ukrajiny, v ostatných sa vzdelávali aspoň dve žiačky a žiaci z Ukrajiny. Najčastejšie (v šiestich prípadoch) mali zúčastnené osoby vo svojej triede štyri žiačky či žiakov z Ukrajiny. V dvoch prípadoch až deväť.

Keďže respondentiek a respondentov sme sa nepýtali výlučne na triedy, v ktorých sú triednymi učiteľkami či učiteľmi, v úvode rozhovorov sme sa pýtali aj to, či zúčastnené osoby učia aj v iných triedach, kde sa vzdelávajú žiačky a žiaci z Ukrajiny. Kladne odpovedali takmer všetky zúčastnené osoby. V jednom z analyzovaných prípadov táto informácia chýba.

5.2 Výučba slovenčiny ako druhého/cudzieho jazyka

Jedným z najdôležitejších opatrení pri začleňovaní detí a mladých ľudí s migrantskou či utečeneckou skúsenosťou do vzdelávania je jazykové vzdelávanie. Pokiaľ neovládajú vyučovací jazyk, výučbe nerozumejú a nemôžu sa plnohodnotne učiť. Jazyková bariéra môže komplikovať aj nadväzovanie rovesníckych vzťahov. (Stanley, 2001) Osvojovanie si vyučovacieho jazyka je pritom náročnejšie práve pre žiačky a žiakov vo vyšších ročníkoch (Maehler et al., 2021).

Riaditeľiek a riaditeľov navštívených škôl sme sa pýtali, aké aktivity na podporu osvojovania si slovenčiny škola realizovala a či sa pri realizácii týchto aktivít stretli s nejakými prekážkami. Výsledky zhŕňajú boxy č. 1 a 2.

Box č. 1: Nástroje a aktivity na podporu výučby slovenčiny žiakov a žiačok z Ukrajiny (riaditeľské rozhovory)

Kurzy štátneho jazyka podporované MŠVVaŠ SR – 8 škôl

- škola v čase návštevy realizovala kurzy štátneho jazyka financované MŠVVaŠ SR – 5 škôl
- kurzy štátneho jazyka financované MŠVVaŠ SR realizovala škola len v minulosti – 2 školy
- kurzy financované MŠVVaŠ SR realizovala škola len pre prvý stupeň – 1 škola

Iné nástroje na zabezpečenie osvojenia si slovenského jazyka

- škola zabezpečuje kurzy slovenského jazyka vo vlastnej réžii (mimo schémy MŠVVaŠ SR) – 4 školy
- výučbu zabezpečujú učiteľky a učelia na hodinách slovenského jazyka a literatúry – 3 školy
- zaraďovanie detí z Ukrajiny do tried v menšom počte, aby mali motiváciu hovoriť po slovensky – 1 škola

Takmer všetky navštívené školy po prijatí žiačok a žiakov z Ukrajiny realizovali kurzy štátneho jazyka, ktoré finančne podporuje ministerstvo školstva. V čase návštevy škôl však kurzy prebiehali len na piatich z nich. Ďalšie kurzy slovenčiny pre žiačky a žiakov z Ukrajiny organizovali školy aj bez toho, aby využili finančnú schému ministerstva. Výučbu zabezpečovali z vlastných finančných zdrojov.

Iné nástroje na podporu osvojovania si slovenčiny ako druhého jazyka sa v riaditeľských rozhovoroch objavili skôr výnimočne. V troch školách napríklad zabezpečovali výučbu slovenčiny ako druhého jazyka učiteľky a učelia slovenského jazyka a literatúry priamo na hodinách tohto predmetu. Jedna zo zúčastnených osôb tiež uviedla, že osvojovanie si slovenčiny malo urýchliť zaraďovanie detí z Ukrajiny do

jednotlivých tried v menších počtoch, čiže v rámci jedného ročníka deti z Ukrajiny rozdelili do viacerých tried namiesto toho, aby ich dali spolu do jednej triedy.

Väčšina škôl sa však pri realizácii jazykovej výučby stretávala s ťažkosťami. Problematické bolo najmä zabezpečiť personálne kapacity a účasť žiakov a žiačok. Vyučujúcim v niektorých prípadoch chýbala potrebná kvalifikácia na výučbu slovenčiny ako druhého alebo cudzieho jazyka. Vo viacerých školách učiteľky a učitelia nestíhali alebo nevládali kurzy zabezpečovať. Výška úväzku ani finančnej odmeny navyše často nedokázali motivovať učiteľky a učiteľov v škole či ľudí zvonka, aby kurzy učili.

Riaditeľky a riaditelia informovali aj o tom, že deti z Ukrajiny nemajú vždy záujem kurzy navštevovať, a to najmä na druhom stupni. Dôvodom bolo podľa niektorých to, že deti sa chcú vrátiť na Ukrajinu a učiť sa slovenčinu pokladajú za zbytočné. Niektoré žiačky a žiaci mali zabezpečený kurz mimo školy alebo sa popoludní zúčastňovali online výučby so školou na Ukrajine. Podľa informácií od riaditeľiek a riaditeľov sa tak kurzov často nezúčastňovali všetky žiačky a žiaci z Ukrajiny v škole.⁸

Box č. 2: Prekážky pri realizácii aktivít na podporu výučby slovenčiny (riaditeľské rozhovory)

Problémy pri zabezpečení personálnych kapacít – 5 škôl

- nedostatok vyučujúcich s potrebnou kvalifikáciou pre výučbu slovenčiny ako druhého/cudzieho jazyka (medzi zamestnancami a zamestnankyňami školy aj externými osobami) – 3 školy
- vyučujúci nechcú realizovať kurzy (v škole aj mimo školy) – 5 škôl
 - úväzok je príliš nízky na to, aby bola ponuka pre vhodné kandidátky a kandidátov atraktívna
 - učiteľky a učitelia v škole sú preťažení
- kurzy sú pre vyučujúce náročné z hľadiska prípravy – 1 škola

Chýbajúce materiálo-technické vybavenie – 1 škola

- na výučbu kurzov v minulosti chýbali učebné materiály – 1 škola

Nezáujem detí navštevovať kurzy – 4 školy

- všeobecne chýba záujem žiačok a žiakov o návštevu kurzov – 1 škola
- nízky záujem žiačok a žiakov na 2. stupni navštevovať kurzy – 3 školy
- žiačky a žiaci sa nechcú učiť slovenčinu, pretože sa chcú vrátiť na Ukrajinu – 1 škola
- rodičia nemotivujú deti, aby sa zúčastňovali kurzov – 1 škola
- žiačky a žiaci navštevujú kurzy individuálne mimo školy – 1 škola
- žiačky a žiaci nenavštevujú kurzy, pretože sú preťažené a popoludní sa zúčastňujú online výučby na Ukrajine

Iné prekážky pri zabezpečení výučby slovenčiny (riaditeľské rozhovory) – 2 školy

- neistota pri určovaní času hodín slovenčiny (počas vyučovania prídu deti o iné hodiny, po vyučovaní už môžu byť unavené) – 1 škola
- nastavenie kurzov je nevhodné – 1 škola

Jazykovú úroveň žiačok a žiakov z Ukrajiny nemožno na základe vyzbieraných kvalitatívnych údajov objektívne posúdiť. Triedne učiteľky a učiteľov sme však požiadali, aby aspoň približne zhodnotili jazykovú úroveň žiačok a žiakov z Ukrajiny. Väčšina opisov jazykových kompetencií detí spadala do najnižšej

⁸ V rozhovoroch sme sa riaditeľiek a riaditeľov pýtali na podiel detí, ktoré sa zúčastňujú kurzov. Plnú účasť s prípadnými odôvodnenými výnimkami uviedli len respondentky či respondenti na štyroch školách. Výsledky neprezentujeme vo forme boxu, keďže neprinášajú rozsiahlejšie kvalitatívne zistenia, ktoré by bolo potrebné touto formou prezentovať.

úrovne A1⁹. Deti s najvyššou úrovňou slovenčiny by bolo možné podľa opisov približne zaradiť do úrovne B1¹⁰. Zároveň sa však táto úroveň mohla v prípade rôznych kompetencií (teda rozprávanie, počúvanie, čítanie, písanie) líšiť.

Učiteľky a učitelia okrem toho poukázali na veľké rozdiely medzi deťmi. Tie súviseli nielen s časom príchodu detí na Slovensko, ale aj s individuálnymi zručnosťami, tempom, či ďalšími charakteristikami detí a rodín¹¹.

Tieto výsledky naznačujú, že deti z Ukrajiny nemajú v školách dostatočnú príležitosť na to, aby si osvojili slovenský jazyk. Väčšina škôl realizuje len kurzy štátneho jazyka, ktoré sa dlhodobo považujú za nedostatočné (Gallová Kriglerová, Gažovičová, Kadlečíková, 2011; ŠŠI, 2020). Ani týchto kurzov sa však nezúčastňujú všetky deti. Deti z Ukrajiny tak nielenže nemusia mať dostatočné jazykové schopnosti na to, aby sa mohli plnohododne zapájať do výučby a života školy, ale ich jazyková úroveň a jazykové kompetencie môžu aj výrazne variovať. To môže predstavovať ďalšiu komplikáciu pre zamestnankyne a zamestnancov škôl, ktorí musia prispôbovať výučbu aj ďalšie podporné opatrenia deťom s výrazne odlišnými potrebami.

5.3 Prekonávanie jazykovej bariéry počas výučby

Pokiaľ žiačky a žiaci neovládajú vyučovací jazyk, je potrebné, aby počas výučby dostávali podporu na zmiernenie jazykovej bariéry. V opačnom prípade nemajú na hodinách adekvátny prístup k obsahu vzdelávania a nemôžu si osvojovať potrebné znalosti a zručnosti. (Cerna, 2019; UNESCO, 2022a) Podpora môže spočívať napríklad v tlmočení (niektoré krajiny vrátane Českej republiky¹² umožnili zamestnávať ukrajinsky hovoriacich pedagogických asistentov a asistentky (UNESCO, 2022)) či v používaní dvojazyčných materiálov.

Respondentiek a respondentov sme sa preto pýtali aj na to, či a aké nástroje a stratégie využívajú na prekonávanie jazykovej bariéry počas výučby. V riaditeľských rozhovoroch sme sa zamerali na celoškolské stratégie a nástroje. Triednych učiteľiek a učiteľov sme sa pýtali na ich prax pri výučbe v triedach, v ktorých sú aj deti z Ukrajiny a na prekážky, ktorým pri prekonávaní jazykovej bariéry na hodinách čelia. Výsledky zhrňajú boxy č. 3 až 5.

Väčšina navštívených škôl nemala jednotnú stratégiu ani nedisponovala systémovými nástrojmi, vďaka ktorým by mohli učiteľky a učitelia počas výučby zmierňovať jazykovú bariéru. Aj keď niektoré riaditeľky a riaditelia uviedli čiastkové opatrenia, väčšinou nešlo o komplexnú stratégiu či sadu nástrojov. Na dvoch školách mali napríklad zamestnankyne a zamestnanci sprístupnené existujúce materiály týkajúce sa výučby detí z Ukrajiny (napríklad od ministerstva školstva, Národného inštitútu vzdelávania a mládeže či poradenského centra) na jednom mieste. Tieto materiály však obsahujú skôr všeobecné odporúčania než konkrétne nástroje, ktoré by mohli využiť pri prekonávaní jazykovej bariéry v praxi (ako ukazujeme aj ďalej v texte).

⁹ Podľa globálnej stupnice *Spoločného európskeho referenčného rámca pre jazyky* (ŠPÚ, 2017) to znamená, že žiačky a žiaci rozumejú známym každodenným výrazom a najzákladnejším slovným spojeniam a dokážu ich používať pri uspokojovaní konkrétnych potrieb. Vedia sa predstaviť a komunikovať o osobných údajoch, napríklad o tom, kde žijú, o ľuďoch, ktorých poznajú a o veciach, ktoré vlastnia. Dokážu sa dohovoriť pomalým tempom v jednoduchých situáciách a s pomocou partnera alebo partnerky.

¹⁰ Podľa globálnej stupnice *Spoločného európskeho referenčného rámca pre jazyky* (ŠPÚ, 2017) to znamená, že žiačky a žiaci rozumejú hlavným myšlienkam zložitého textu na konkrétne aj abstraktné témy vrátane odborných diskusií vo svojej špecializácii. Dokážu viesť spontánnu a plynulú konverzáciu s rodenými hovoriacimi bez zvýšeného úsilia, vytvoriť jasný, podrobný text na rozličné témy a vysvetliť svoje stanovisko k aktuálnym témam.

¹¹ Triedne učiteľky a učiteľov sme sa pýtali, akú úroveň slovenčiny majú deti v triedach. Okrem informácií, ktoré prezentujeme v texte, neprišla analýza rozsiahlejšie kvalitatívne zistenia, preto ich neprezentujeme vo forme boxu.

¹² <https://www.msmt.cz/financovani-pozice-ukrajinskyx-asistentu-pedagoga-ve>

Box č. 3: Celoškolský prístup k nástrojom a stratégiám prekonávania jazykovej bariéry počas výučby (riaditeľské rozhovory)

Spoločná stratégia prekonávania jazykovej bariéry počas výučby – 4 školy

- škola mala v minulosti spoločnú stratégiu – 1 škola
- pre všetkých vyučujúcich sú k dispozícii existujúce metodiky a učebné materiály (napr. z MŠVVaŠ SR, ŠPÚ, CPP) – 2 školy
- v škole v minulosti pôsobili osoby, ktoré v prípade potreby zabezpečovali tlmočenie – 2 školy
- buddy program – každé dieťa z Ukrajiny má prideleného spolužiaka či spolužiačku, ktorá mu pomáha aj pri prekonávaní jazykovej bariéry – 1 škola

Postupy si vytvárajú učiteľky a učitelia individuálne – 5 škôl

- kvôli náročnosti tvorby spoločnej stratégie – 2 školy
 - najmä na 2. stupni, kde sú rôzne predmety – 1 škola
 - deti majú individuálne potreby – 1 škola
- učiteľky a učitelia si vytvárajú jazykovo upravené učebné materiály – 2 školy
- učiteľky a učitelia si pomáhajú neverbálnou komunikáciou – 1 škola
- učiteľky a učitelia si pomáhajú zástupným jazykom (ruština, angličtina) – 1 škola
- k dispozícii sú prekladové slovníky a deti môžu používať online prekladače; postupy si určujú učiteľky a učitelia individuálne – 1 škola
- medzi učiteľkami a učiteľmi sú rozdiely v snahe prekonávať jazykovú bariéru počas vyučovania – 1 škola

Osoby, ktoré by mohli v prípade potreby zabezpečiť tlmočenie, mala len jedna škola, a aj to iba v minulosti. Okrem toho zaviedla jedna škola tzv. buddy program alebo program rovesníckej podpory¹³. Deti z Ukrajiny mali pridelených ambasadárov či ambasadorky, ktoré im pomáhali zorientovať sa v škole a začleniť sa do kolektívu. Keďže išlo o spolužiačky a spolužiakov, deťom z Ukrajiny nemohli poskytovať plnohodnotnú a intenzívnu podporu pri prekonávaní jazykovej bariéry na hodinách.

Postupy prekonávania jazykovej bariéry počas výučby si tak učiteľky a učitelia v navštívených školách určovali a zabezpečovali najmä individuálne. Riaditeľky a riaditelia informovali aj o niektorých konkrétnych stratégiách či nástrojoch, napríklad o jazykovo upravených učebných materiáloch. Detailnejšie informácie o týchto nástrojoch sme získali v učiteľských rozhovoroch.

Napriek absentujúcej systémovej podpore aj celoškolským nástrojom na prekonávanie jazykovej bariéry sa mnohé učiteľky a učitelia na všetkých navštívených školách usilovali vyučovať tak, aby mali aj deti z Ukrajiny prístup k obsahu vzdelávania. Hlbší pohľad do odpovedí, ako aj informácie o prekážkach, ktoré pri prekonávaní jazykovej bariéry učiteľky a učitelia zažívajú, však naznačujú, že stratégie a postupy nemuseli byť dostatočne účinné alebo vhodné.

V prvom rade mohlo byť pre deti náročné to, že postupy sa pravdepodobne na jednotlivých hodinách líšili. Na niektorých predmetoch napríklad smeli využívať online prekladacie nástroje, na iných nie alebo len obmedzene¹⁴.

¹³ <https://www.statpedu.sk/sk/vyskum/vzdelavanie-deti-cudzincov/program-rovesnickej-podpory/>

¹⁴ Tento konkrétny prípad sa vyskytol v štyroch školách, kde jedna z triednych učiteliek či učiteľov informovala o tom, že deti na jej hodinách smú používať online prekladače na telefónoch, zatiaľ čo iný triedny učiteľ alebo učiteľka to nepovoľovala. Variabilitu postupov v rámci školy naznačuje aj počet tried, v ktorých sa objavili niektoré typy odpovedí. Vo väčšine škôl sme realizovali dva výskumné rozhovory (len v dvoch prípadoch máme pre danú školu zastúpenú len jednu respondentku či respondenta). Počet zastúpených tried a škôl je však vo veľkej časti odpovedí približne rovnaký. O určitom nástroji tak najčastejšie vypovedá len jedna z triednych učiteliek či učiteľov.

Box č. 4: Nástroje a stratégie na prekonávanie jazykovej bariéry počas výučby (učiteľské rozhovory)

Využívanie slovníkov alebo aplikácií na tlmočenie a preklad – 9 škôl (12 TU¹⁵)

- deti z Ukrajiny môžu počas výučby využívať online nástroje – 4 školy (6 TU)
- deti môžu využívať online nástroje len obmedzene – 5 škôl (5 TU)
 - deti z Ukrajiny mohli v minulosti využívať online nástroje na preklad/tlmočenie
 - deti môžu používať online nástroje na preklad/tlmočenie len pri príprave na vyučovanie
 - deti môžu využívať telefón na preklad len vo výnimočných prípadoch
 - online prekladače využívajú len pri komunikácii o triednických záležitostiach
- knižné slovníky – 1 škola (1 TU)
- preklad s pomocou interaktívnej tabule – 1 škola (1 TU)

Tlmočenie zamestnancom/zamestnankyňou školy – 3 školy (3 TU)

- zamestnanec alebo zamestnankyňa v škole ovláda ruský jazyk, deti v ňom však nechcú komunikovať alebo mu nerozumejú – 2 školy (2 TU)
- zamestnanec/zamestnankyňa v škole ovláda ukrajinský jazyk a príležitostne tlmočí – 1 škola (1 TU)

Komunikácia v zástupnom jazyku – 3 školy (3 TU)

- respondent/-tka komunikuje s deťmi z Ukrajiny v inom slovanskom jazyku (ruský jazyk, rusínsky jazyk) – 3 školy (3 TU)
- respondent/-tka komunikuje s deťmi z Ukrajiny v anglickom jazyku – 1 škola (1 TU)

Tlmočenie iným žiakom alebo žiačkou – 7 škôl (11 TU)

- žiačky a žiaci z Ukrajiny, ktorí sú na Slovensku dlhšie a oba jazyky ovládajú na dobrej úrovni – 7 škôl (11 TU)

Využívanie didaktických nástrojov a pomôcok, ktoré nevyžadujú použitie jazyka – 3 školy (3 TU)

- využitie názorných pomôcok a stratégií (kartičky, obrázky, pokusy) – 3 školy (3 TU)

Jazykovo upravené učebné materiály – 4 školy (4 TU)

- učebné materiály v ruskom jazyku – 1 škola (1 TU)
- učebné materiály v anglickom jazyku – 1 škola (1 TU)
- učebné materiály v ukrajinskom jazyku – 2 školy (2 TU)
- učebné materiály v ukrajinskom jazyku sa používali len v minulosti – 1 škola (1 TU)

Iné nástroje na prekonanie jazykovej bariéry – 6 škôl (7 TU)

- zjednodušenie výkladu/komunikácie, využívanie neverbálnej komunikácie – 4 školy (5 TU)
- deti z Ukrajiny môžu pri skúšaní odpovedať v ukrajinčine – 3 školy (3 TU)
- skupinová práca na hodine, v rámci ktorej si žiačky a žiaci nielen z Ukrajiny vzájomne vysvetľujú učivo – 3 školy (3 TU)

Najčastejším nástrojom na prekonanie jazykovej bariéry počas výučby boli online prekladače, ktoré však boli z viacerých dôvodov problematické. Vo niektorých prípadoch ich smeli žiačky a žiaci využívať len obmedzene, napríklad vo výnimočných prípadoch alebo len pri príprave na vyučovanie a nie počas hodín. V jednej škole zúčastnená osoba dokonca informovala, že v škole platil zákaz využívať mobilné telefóny a

¹⁵ Skratku TU používame na označenie triednych učiteliek a učiteľov, s ktorými sme robili rozhovory. Keďže v jednotlivých školách sme robili rozhovory s viacerými vyučujúcimi, v prípade výsledkov z učiteľských rozhovoroch uvádzame okrem počtu škôl aj počet triednych učiteľov a učiteliek, ktoré o danej kategórii v rozhovore informovali.

vzťahoval sa aj na žiačky a žiakov z Ukrajiny. Interaktívnu tabuľu na preklad učiva využívala jedna zo zúčastnených osôb a v jednom prípade učiteľ/-ka využíval/-a knižný slovník.

Žiadna z učiteliek a učiteľov nemala k dispozícii pravidelné tlmočenie počas výučby zo strany inej dospeléj osoby. V niekoľkých prípadoch pôsobili na škole osoby ovládajúce ruský alebo ukrajinský jazyk. Tie však mali inú náplň práce a tlmočili iba vo výnimočných prípadoch. Na hodinách neboli bežne prítomné. Objavili sa aj prípady, keď deti odmietali komunikovať v ruskom jazyku alebo mu nerozumeli. Tri zúčastnené osoby si počas komunikácie pomáhali zástupným jazykom, a to ruským, rusínskym alebo anglickým. Ukrajčinu neovládala žiadna z učiteliek či učiteľov.

Najčastejšie tak tlmočenie zabezpečovali iné žiačky a žiaci, ktorí boli už na Slovensku dlhšie alebo sa dokázali rýchlejšie naučiť slovenčinu. To však môže byť pre tieto deti zaťažujúce a ako upozornila jedna zo zúčastnených osôb, nie je vhodné, aby sa iné deti zúčastňovali každej komunikácie so žiačkou či žiakom.

Mám tam tlmočníka, ktorý prišiel už v minulom školskom roku a to je neskutočne šikovný chlapec (...). Čiže keď príde k nejakému problému, či už ku konfliktu alebo k nejakému nedorozumeniu alebo k vysvetleniu, čiže deťom potrebujem niečo povedať a celkom nerozumejú – skôr je to naopak, že ja nerozumiem im, čo mi chcú povedať –, tak vtedy vlastne príde a vysvetlí. Či už na hodine, kedykoľvek zastavíme výuku, povieme si to alebo cez prestávku.

Škola B, učiteľ/-ka

Niektoré učiteľky a učitelia sa usilovali prispôbiť výučbu tak, aby vyučovaniu rozumeli aj deti, ktoré neovládajú slovenčinu. Napríklad využívali didaktické nástroje či pomôcky, ktoré uľahčujú porozumenie učiva a nevyžadujú jazyk (obrázky, videá a podobne). Ďalšie respondentky a respondenti vytvárali jazykovo upravené učebné materiály v anglickom, ruskom a ukrajinskom jazyku. Pri tvorbe učebných materiálov v ukrajinskom jazyku však viaceré respondentky či respondenti poukázali na to, že prekladače nie sú spoľahlivé a preklady zadaní im nemal kto skontrolovať.

Okrem toho sa snažili zjednodušiť výklad, využívať jednoduchšiu aj neverbálnu komunikáciu. Niektoré učiteľky a učitelia využívali na hodine skupinovú prácu, vďaka ktorej si mohli žiačky a žiaci vzájomne pomôcť s vysvetľovaním preberaného učiva.

Tieto postupy však využívali učiteľky a učitelia skôr výnimočne a náhodne. Na tvorbu jazykovo upravených učebných materiálov nemali dostatok času a žiadne vopred pripravené materiály neboli k dispozícii. Pokiaľ aj materiály existovali (najmä na výučbu slovenčiny ako druhého/cudzieho jazyka), nevyhovovali ich potrebám. Prekladanie učiva priamo na hodinách zase podľa vyučujúcich brzdilo tempo výučby.

Je veľmi ťažké odhadnúť, že do akej miery ovládajú to učivo. Lebo zase nie všetci učitelia majú chuť a čas na to, aby im samostatne všetko prekladali. A zase netrvá to chvíľu, ja to viem z vlastnej skúsenosti. A pokiaľ má ten učiteľ v triede veľa integrovaných žiakov, ešte veľa ďalších s poruchami, tak je to dosť problematické. V tej mojej triede tiež máme aspergerov syndróm, mám tam aj štyroch integrovaných, ďalších s poruchami. A ešte týchto žiakov. Takže je to dosť náročné.

Škola A, učiteľ/-ka

Výučba tak mohla byť pre deti z Ukrajiny nezrozumiteľná. Ako ukazujeme vyššie, deti v navštívených školách nemali podľa hodnotenia triednych učiteliek a učiteľov dostatočnú jazykovú úroveň na to, aby rozumeli preberanému učivu. Školy zároveň nemali nástroje, vďaka ktorým by týmto žiakom a žiakom porozumenie uľahčili. Je preto otázne, nakoľko si deti z Ukrajiny dokážu osvojovať potrebné vedomosti a zručnosti. A vzniká riziko, že zameškajú učivo. To sa môže odraziť na ich neskorších vzdelávacích výsledkoch a môže dokonca viesť aj k predčasnému ukončeniu školskej dochádzky¹⁶.

Box č. 5: Prekážky pri prekonávaní jazykovej bariéry počas výučby (učiteľské rozhovory)

Učiteľ/-ka nepovažuje prekonávanie jazykovej bariéry počas výučby za potrebnú – 2 školy (2 TU)

- žiačky a žiaci rozumejú, v prípade potreby postačuje tlmočenie iným žiakom či žiačkou – 1 škola (1 TU)
- učiteľ/-ka sa snaží motivovať deti k tomu, aby čo najviac využívali slovenčinu a osvojovali si ju – 1 škola (1 TU)

Učiteľ/-ka sa necíti kompetentne na prekonávanie jazykovej bariéry počas výučby – 1 škola (1 TU)

- učiteľ/-ka nevie kontrolovať zadania vypracované v ukrajinskom jazyku – škola (1 TU)

Nedostatok času – 3 školy (4 TU)

- učiteľ/-ka nemá čas prekladať učivo do ukrajiničiny počas hodiny – 2 školy (3 TU)
- preklad učiva a spomalenie tempa počas hodiny by uškodil šikovnejším žiačkam a žiakom – 1 škola (1 TU)
- učiteľka nemá čas vytvárať dvojazyčné materiály – 1 škola (1 TU)

Chýbajúce materiálo-technické vybavenie – 3 školy (3 TU)

- neexistujú dvojazyčné učebné materiály – 2 školy (2 TU)
- existujúce pomôcky a učebné materiály nie sú na výučbu vhodné – 1 škola (1 TU)

Chýbajúca personálna podpora – 3 školy (3 TU)

- nie všetku komunikáciu je vhodné riešiť pomocou tlmočenia iným žiakom alebo žiačkou – 1 škola (1 TU)
- preklady učebných materiálov, ktoré si učiteľ/-ka vytvára, nemá kto kontrolovať – 1 škola (1 TU)
- na hodinách nemá kto učivo prekladať alebo tlmočiť – 1 škola (1 TU)

Prekážky zo strany vedenia školy – 1 škola (1 TU)

- v škole platí zákaz používania mobilných telefónov – 1 škola (1 TU)

Iné prekážky – 4 školy (4 TU)

- online nástroje na preklad nepracujú spoľahlivo – 4 školy (4 TU)

¹⁶ Podľa Metodického pokynu č. 22/2011 na hodnotenie žiakov základnej školy v znení metodického pokynu č. 40/2021 nie sú deti z cudziny počas prvých dvoch hodnotiacich období hodnotené. Po uplynutí tohto obdobia však budú aj žiačky a žiaci z Ukrajiny dostávať známky, prihliadať sa pritom bude len na ich jazykovú úroveň. Pokiaľ počas obdobia bez klasifikácie učivo zameškajú, je pravdepodobné, že sa to odrazí na ich neskorších výsledkoch a niektorým deťom sa potrebné znalosti a zručnosti nemusia vôbec podariť dobehnúť. Upozorňovali na to aj respondentky a respondenti v navštívených školách.

5.4 Individualizácia vzdelávania žiačok a žiakov z Ukrajiny

Žiaci a žiačky s migrantskou skúsenosťou môžu potrebovať dodatočnú podporu aj pri osvojovaní si učiva v jednotlivých predmetoch. Keďže výučbe rozumejú ťažšie než ich spolužiaci a spolužiačky, osvojenie si potrebných zručností a vedomostí môže vyžadovať viac času, úsilia či individuálny prístup. Tieto deti môžu mať zároveň odlišnú úroveň vedomostí preto, že dosiaľ postupovali podľa iného vzdelávacieho programu.

Vhodnými nástrojmi na prekonanie týchto rozdielov sú napríklad doučovacie programy či úprava obsahu vzdelávania a individuálny učebný plán. V rámci nich sa možno vo vzdelávaní sústrediť práve na oblasti, ktoré sú dôležité pre žiačky a žiakov s migrantskou skúsenosťou. (Cerna, 2019; OECD, 2019b; UNICEF, 2022a)

Respondentiek a respondentov sme sa pýtali, či a akým spôsobom individualizujú vzdelávanie žiačok a žiakov z Ukrajiny. Podobne ako v predošlej téme sme sa riaditeľov a riaditeľiek pýtali na celoškolské stratégie, prístupy a nástroje. Triednych učiteľov a učiteľiek sme sa pýtali na to, či a ako vo svojej vyučovacej praxi upravujú vzdelávacie metódy a postupy s ohľadom na ukrajinské žiačky a žiakov a či sa pri tom stretávajú s nejakými prekážkami. Výsledky zhrňajú boxy č. 6 až 8.

Box č. 6: Individualizácia vzdelávania žiačok a žiakov z Ukrajiny a nástroje na prekonanie rozdielov vo vedomostiach a zručnostiach (riaditeľské rozhovory)

Úprava vzdelávacieho obsahu pre žiačky a žiakov z Ukrajiny – 4 školy

- vzdelávanie sa neupravovalo špecificky kvôli deťom z Ukrajiny, no v škole sa vzdeláva pomalším tempom kvôli vysokému podielu detí s iným znevýhodnením – 1 škola
- učiteľky a učitelia upravujú vzdelávací obsah individuálne – 3 školy

Úprava hodnotenia žiačok a žiakov z Ukrajiny – 9 škôl

- úprava hodnotenia podľa pokynov MŠVVaŠ SR (žiačky a žiaci z Ukrajiny nie sú klasifikovaní počas prvých dvoch klasifikačných období, v ďalších klasifikačných obdobiach sa prihliada na jazykovú bariéru) – 5 škôl
- úprava hodnotenia podľa pokynov MŠVVaŠ SR, žiačky a žiaci však v niektorých prípadoch známky dostávajú (napríklad kvôli motivácii) – 3 školy
- úprava hodnotenia podľa pokynov MŠVVaŠ SR; v prípade potreby sa žiačkam a žiakom predlžuje obdobie bez klasifikácie – 1 škola
- škola mala v minulosti vlastný systém slovného hodnotenia – 1 škola

Úprava rozvrhu pre žiačky a žiakov z Ukrajiny (okrem kurzov štátneho jazyka) – 9 škôl

- žiačky a žiaci z Ukrajiny majú rovnaký rozvrh ako ostatné deti (s výnimkou kurzov štátneho jazyka) – 7 škôl
- umožnenie absencie v prípade, že má žiak alebo žiačka online výučbu so školou na Ukrajine – 1 škola
- žiačky a žiaci sa mohli v minulosti počas vyučovania zapájať do aktivít na podporu duševného zdravia a pohody – 1 škola

Doučovanie

- zabezpečenie doučovania pre deti, ktoré to podľa vyučujúcich potrebujú – 5 škôl

V riaditeľských rozhovoroch sme zisťovali, či sa na úrovni školy realizovalo zisťovanie úrovne vedomostí žiačok a žiakov z Ukrajiny, prípadne či sa pre nich upravoval obsah vzdelávania, hodnotenie alebo rozvrh s výnimkou výučby slovenčiny ako druhého/cudzieho jazyka (tej sa venovali samostatné otázky). Tiež sme sa pýtali, či škola realizuje doučovacie programy alebo iné aktivity na podporu v učení sa pre žiačky a žiakov z Ukrajiny.

Výsledky analýzy rozhovorov ukázali, že úprava vzdelávania žiačok a žiakov z Ukrajiny bola na navštívených školách minimálna. Výraznejšie školy upravovali len hodnotenie týchto detí, a to podľa pokynov ministerstva školstva¹⁷). Žiak či žiačka z cudziny sa prvé dve klasifikačné obdobia neklasifikuje a aj následne sa má pri klasifikácii zohľadňovať jazyková úroveň. Tento postup uplatnili všetky školy, no vo viacerých prípadoch ho upravili. Niektoré žiačky a žiaci z Ukrajiny dostávali známky alebo boli klasifikovaní, pokiaľ to vyučujúci považovali napríklad za motivačné. Vlastný systém slovného hodnotenia si vytvorila len jedna škola, no v čase návštevy ho už nevyužívala.

Obsah vzdelávania či rozvrh hodín už školy pre žiačky a žiakov z Ukrajiny zväčša neupravovali. V niekoľkých školách informovalo vedenie o tom, že obsah prispôsobujú učiteľky a učitelia individuálne.

Nedostávajú úplne tú podporu, ktorú by na tých hodinách mali mať. A to ani nemôžem od tých učiteľov žiadať, to sa proste nedá (...). Čiže na tej matematike možno nejaké príklady vyrátajú. Je to veľmi individuálne (...). Niektorí majú svoje knihy [z Ukrajiny] napríklad a prídu aj so svojou knihou z biológie a s pani učiteľkou komunikujú, aj keď preberajú niečo iné.

Škola C, riaditeľ/-ka

19

V jednej škole povolili žiačkam a žiakom absencie v prípade, že sa počas výučby pripájali k online výučbe na ukrajinskej škole. V ďalšej škole mali žiačky a žiaci v minulosti možnosť zapájať sa počas výučby do aktivít zameraných na psychosociálnu podporu.

Viacero škôl realizovalo doučovacie programy. Tie však neboli určené ako systémové opatrenie na podporu žiakov a žiačok z Ukrajiny, ale bolo určené pre všetky deti v škole. Väčšinou mali k doučovaniu prístup len niektoré deti, pre ktoré bolo vhodné podľa ich vyučujúcich.

Ani v jednej škole sa nerealizovalo zisťovanie systematických rozdielov vo vedomostiach, ktoré môžu vyplývať z odlišne nastavených vzdelávacích programov.

Výučbu pre žiačky a žiakov z Ukrajiny zásadnejšie neupravovali ani učiteľky a učitelia. Viacerí explicitne informovali o tom, že s deťmi z Ukrajiny postupujú rovnako ako s ostatnými. V zopár prípadoch znižovali pre žiačky a žiakov z Ukrajiny úroveň náročnosti preberaného učiva.

Výraznejšie zmeny v obsahu učiva realizovali len tri učiteľky či učitelia predmetu slovenský jazyk a literatúra. V rámci bežných hodín slovenčiny sa snažili poskytnúť žiačkam a žiakom z Ukrajiny možnosť postupovať podľa kurikula predmetu slovenčiny ako druhého/cudzieho jazyka (celkovo bolo v súbore sedem učiteliek a učiteľov predmetu slovenský jazyk a literatúra).

¹⁷ Hodnotenie žiačok a žiakov z cudziny upravuje školský zákon č. 245/2008 Z. z. a Metodický pokyn č. 22/2011 na hodnotenie žiakov základnej školy v znení metodického pokynu č. 40/2021; ministerstvo školstva vydalo aj usmernenia k hodnoteniu žiakov a žiačok z Ukrajiny, pre školský rok 2022/2023: <https://ukrajina.minedu.sk/data/att/25352.pdf>

Box č. 7: Individualizácia vzdelávania žiačok a žiakov z Ukrajiny vo výučbe (učiteľské rozhovory)

Úprava obsahu a úrovne učiva – 8 škôl (13 TU)

- obsah učiva je rovnaký pre všetkých žiakov a žiačky – 6 škôl (7 TU)
- výučba slovenčiny ako cudzieho/druhého jazyka počas hodín slovenského jazyka a literatúry (len v prípade, že respondent/-ka vyučuje predmet) – 3 školy (3 TU)
- redukcia učiva zameraného na Ukrajinu a Rusko – 1 škola (1 TU)
- zníženie úrovne náročnosti učiva – 3 školy (4 TU)
- samostatná práca na hodine – príprava na ukrajinskú online výučbu daného predmetu – 1 škola (1 TU)

Úprava hodnotenia – 5 škôl (5 tried)

- úprava hodnotenia podľa pokynov MŠVVaŠ SR – 1 škola (1 TU)
- úprava hodnotenia podľa pokynov MŠVVaŠ SR, žiačky a žiaci však dostávajú v niektorých prípadoch známky (napríklad motivačne) – 2 školy (2 TU)
- zjednodušenie zadania pri skúšaní – 1 škola (1 TU)
- žiačky a žiaci sú skúšaní, ale nedostávajú známky – 1 škola (1 TU)

Úprava učebných materiálov (okrem jazykovej) – 2 školy (2 triedy)

- žiačky a žiaci z Ukrajiny majú jednoduchší prístup k materiálom potrebným na prípravu na vyučovanie – 2 školy (2 TU)
 - nemajú povinnosť robiť si na vyučovaní poznámky
 - dostali poznámky z predošlých ročníkov

Okrem toho, viaceré učiteľky a učitelia v súlade s riaditeľskými rozhovormi informovali o úprave hodnotenia. V niektorých prípadoch deti dostávali známky pokiaľ si to priali alebo to vyučujúca považovala za motivačné či vhodné. Niektoré žiačky a žiaci mali upravené podmienky pri skúšaní, napríklad mohli odpovedať v ukrajinskom jazyku. Prípadne deti skúšanie absolvovali, no neboli známkované a ich výsledky slúžili len ako informácia pre daného učiteľa či učiteľku.

Na dvoch školách informovali učiteľky aj o tom, že deťom poskytli dodatočné učebné materiály. Deťom tak chceli sprostredkovať učivo z predošlých ročníkov, prípadne si žiačky a žiaci nemuseli robiť počas hodín poznámky z preberaného učiva.

Dôvody nízkej miery individualizácie vzdelávania sa medzi triednymi učiteľkami a učiteľmi líšili. Najčastejšie nepovažovali za potrebné upravovať obsah vzdelávania pre predmet, ktorý učili. Konkrétne išlo o predmety informatika, fyzika, anglický jazyk a výtvarná výchova. Viaceré respondentky a respondenti tiež pociťovali ako prekážku individualizácie vzdelávania nedostatok času či chýbajúce materiály, podľa ktorých by mohli na hodinách postupovať.

Box č. 8: Prekážky pri individualizácii vzdelávania žiačok a žiakov z Ukrajiny vo výučbe (učiteľské rozhovory)

Učiteľ/-ka nepovažuje individualizáciu výučby za potrebnú – 5 škôl (5 TU)

- individualizácia výučby nie je pre daný predmet potrebná – 4 školy (4 TU)
 - informatika
 - fyzika (s výnimkou slovných úloh)
 - anglický jazyk
 - výtvarná výchova
- individualizácia výučby pre žiačky a žiakov z Ukrajiny by bola diskriminačná voči ostatným žiačkam a žiakom – 1 škola (1 TU)
- individualizácia nie je potrebná, pretože s celou triedou postupuje pomalším tempom kvôli vysokému podielu detí so znevýhodnením – 1 škola (1 TU)
- individualizácia výučby nie je potrebná, pretože učivo v danom ročníku nie je náročné – 1 škola (1 TU)
- žiačky a žiaci z Ukrajiny si nepotrebnú osvojovať vzdelávací obsah, ale majú mať vytvorený priestor na osvojovanie si jazyka – 1 škola (1 TU)

Učiteľ/-ka sa necíti kompetentne na individualizáciu výučby – 1 škola (1 TU)

- učiteľ/-ka nevie, ako by bolo možné učivo zjednodušiť – 1 škola (1 TU)

Nedostatok času – 5 škôl (6 TU)

- individualizácia výučby je časovo náročná – 5 škôl (6 TU)

Chýbajúce materiálo-technické vybavenie – 3 školy (2 TU)

- nie sú k dispozícii metodiky k tomu, ako postupovať pri úprave výučby – 1 škola (1 TU)
- nie sú k dispozícii informácie o tom, aké učivo žiačky a žiaci z Ukrajiny v danom predmete prebrali – 2 školy (2 TU)
- nie sú k dispozícii učebné materiály pre žiačky a žiakov z Ukrajiny – 1 škola (1 TU)

Tieto výsledky môžu poukazovať na vážny nedostatok v systémovom nastavení začleňovania detí z cudziny do vzdelávania. Ako vidno, školy mali upravené hodnotenie žiakov a žiačok z Ukrajiny. Túto úpravu predpisuje ministerstvo školstva. V iných oblastiach, ktoré sú podľa zahraničného výskumu a praxe rovnako potrebné – napríklad vstupné zisťovanie vedomostí, úprava rozvrhu či individuálny učebný plán – však usmernenia chýbajú.

Učiteľky a učitelia ani vedenie škôl tak nemusia mať dostatok informácií o tom, aké úpravy sú vhodné a ako by mali postupovať. Existujúce materiály ministerstva školstva a jeho organizácií síce niektoré vhodné opatrenia odporúčajú (napr. ŠPÚ, 2022), školy však nedostali prakticky žiadnu podporu, aby ich mohli aj realizovať.

Vstupné hodnotenie úrovne vedomostí komplikuje napríklad jazyková bariéra, ktorú by mohlo pomôcť preklenúť ministerstvo školstva napríklad prípravou testov v ukrajinskom jazyku. Ministerstvo školstva ani jeho organizácie tiež nepripravili porovnanie slovenských a ukrajinských vzdelávacích programov pre jednotlivé predmety. Učiteľky a učitelia tak nemajú základné informácie o tom, aké učivo už žiačky a žiaci z Ukrajiny prebrali a v akých oblastiach by naopak potrebovali podporu. Okrem materiálov k výučbe slovenčiny ako druhého/cudzieho jazyka nie sú k dispozícii žiadne učebné materiály pre iné predmety, ktoré by mohli učiteľky a učitelia pri výučbe využívať. Deti z Ukrajiny tak môžu stagnovať v rôznych predmetoch.

5.5 Potreby riaditeľiek a riaditeľov škôl

Na záver rozhovorov sme sa vyučujúcich aj vedenia škôl pýtali, čo by potrebovali na skvalitnenie a zjednodušenie začleňovania žiakov a žiačok z Ukrajiny do vzdelávania. Výsledky učiteľských a riaditeľských rozhovorov prezentujeme samostatne, keďže potreby učiteľov a riaditeľiek sa môžu odlišovať.

Otázky v riaditeľských rozhovoroch sa sústreďovali na potreby v oblasti personálneho zabezpečenia, materiálneho vybavenia, dostupnosti informácií o podmienkach začleňovania žiačok a žiakov z Ukrajiny či podpory od zriaďovateľa školy. Výsledky zhŕňajú boxy č. 9 až 11.

Požiadavky na personálne zabezpečenie začleňovania detí z Ukrajiny

Riaditeľiek a riaditeľov sme sa pýtali, či by na kvalitnejšie a jednoduchšie zabezpečenie začlenenia detí z Ukrajiny do vzdelávania potrebovali prijať dodatočný personál, o aký typ pozície by malo ísť a prípadne či by mali byť tieto osoby zamestnané v škole alebo by malo ísť o externé subjekty, ktoré by chodili do školy realizovať potrebné činnosti. Podobné otázky sme kládli aj ostatným aktérom v škole (vyučujúcim a školským podporným tímom). Odpovede však ukázali, že k požiadavkám na personálne zabezpečenie je vhodnejšie pristupovať z hľadiska činností, ktoré by bolo podľa respondentiek a respondentov potrebné zabezpečiť¹⁸. Požiadavky na personálne zabezpečenie sme preto v analýze údajov od všetkých cieľových skupín kódovali prostredníctvom činností, ktoré by škola potrebovala zabezpečiť.

Box 9: Požiadavky riaditeľiek a riaditeľov na personálnu podporu

Zabezpečenie podpory pri učení sa – 5 škôl

- podpora pri individualizácii výučby na hodinách – 3 školy
- doučovanie – 1 škola
- podpora v príprave na online vyučovanie so školou na Ukrajine – 1 škola
- výučba ukrajinčiny – 2 školy
- zabezpečenie výučby prípravných kurzov v ukrajinčine – 1 škola

Výučba slovenčiny ako druhého jazyka – 6 škôl

- výučba slovenčiny ako druhého/cudzieho jazyka – 5 škôl
- motivácia žiačok a žiakov navštevovať kurzy slovenčiny ako druhého/cudzieho jazyka – 1 škola

Poskytovanie psychosociálnej podpory – 5 škôl

- podpora budovania vzťahov v triedach – 1 škola
- psychologická podpora v ukrajinskom jazyku – 5 škôl

Iná personálna podpora – 2 školy

- administratívna podpora v ukrajinskom jazyku (napr. pri získavaní dokladov o vzdelaní detí) – 1 škola
- práca s rodičmi – budovanie komunity – 2 školy

Financie na odmeny alebo príplatky pre vyučujúcich, ktorí vzdelávajú deti z Ukrajiny – 3 školy

- vyššia odmena pre učiteľky a učiteľov zabezpečujúcich kurzy štátneho jazyka – 1 škola
- odmeny pre učiteľky a učiteľov, ktorí sa venujú začleňovaniu detí z Ukrajiny – 3 školy

¹⁸ Respondentky a respondenti nevedeli vždy určiť, o aký typ profesie by malo ísť a či by mala byť táto osoba internou zamestnankyňou školy. Líšili sa aj požiadavky na jazykové kompetencie osoby, ktorá by tieto činnosti zabezpečovala. Niektoré zúčastnené osoby považovali znalosť ukrajinčiny za nevyhnutnú, iné by privítali znalosť ukrajinčiny aj slovenčiny a v ďalších prípadoch by podľa respondentiek a respondentov stačila slovenčina.

Požiadavky na personálnu podporu pri začleňovaní detí z Ukrajiny mali riaditeľky a riaditelia všetkých škôl. Pre žiačky a žiakov by potrebovali zabezpečiť doučovacie programy, ako aj individuálnu podporu priamo na hodinách či pri príprave na vyučovanie. Viacero riaditeľiek a riaditeľov by potrebovalo zabezpečiť aj výučbu kurzov štátneho jazyka, pričom niektorí uviedli, že výučbu by mali zastrešiť externé subjekty. Ako ukázala analýza riaditeľských výpovedí o opatreniach na osvojenie si slovenčiny (výsledky uvádzame vyššie), jedným z problémov pri zabezpečení organizácie kurzov bol práve nedostatok personálnych kapacít v škole.

Okrem toho riaditeľky a riaditelia uvádzali potrebu zabezpečiť deťom z Ukrajiny psychologickú podporu v ukrajinskom jazyku. Ani jedna zo škôl nemala v čase našej návštevy ukrajinsky hovoriacu odbornú zamestnankyňu či zamestnanca. Ako vyplýva aj zo samostatnej analýzy zameranej na školské podporné tímy, jazyková bariéra v ich práci predstavovala v navštívených školách vážnu prekážku. Ich členovia a členky často nedokázali deťom z Ukrajiny poskytovať ani základnú podporu.

Riaditeľky a riaditelia tiež uviedli, že by potrebovali dodatočné financie na odmeny pre zamestnankyne a zamestnancov za zvýšenú pracovnú záťaž.

Požiadavky na materiálne zabezpečenie začleňovania detí z Ukrajiny

Medzi požiadavkami na materiálne vybavenie boli v riaditeľských rozhovoroch najviac zastúpené požiadavky na vybavenie pre učiteľky a učiteľov. Podľa riaditeľiek a riaditeľov by potrebovali učebné materiály na výučbu slovenčiny ako druhého/cudzieho jazyka, ako aj upravené učebné materiály na iné predmety.

Viacerí riaditelia a riaditeľky informovali aj o nedostatočných priestorových kapacitách. Školy v Bratislave majú dlhodobý problém s priestorovými kapacitami (*Bratislava 2023*). Príchod žiačok a žiakov z Ukrajiny mohol tento problém ešte zintenzívniť¹⁹.

Požiadavky na materiálne vybavenie detí z Ukrajiny sa objavili len v jednej škole. Väčšina riaditeľiek a riaditeľov informovala, že na výbavu pre deti boli postačujúce finančné prostriedky, ktoré na začiatku utečeneckej krízy poskytlo ministerstvo školstva.

Box č. 10: Požiadavky riaditeľiek a riaditeľov na materiálne vybavenie

Vybavenie pre žiačky a žiakov z Ukrajiny – 1 škola

- učebné pomôcky (písacie potreby a pod.) – 1 škola
- technologické vybavenie – notebooky – 1 škola
- finančné prostriedky na zabezpečenie stravovania – 1 škola

Vybavenie pre zamestnankyne a zamestnancov školy – 5 škôl

- učebné materiály na výučbu slovenčiny ako druhého/cudzieho jazyka – 1 škola
- učebné materiály prispôsobené na výučbu žiačok a žiakov z Ukrajiny pre iné predmety než slovenčinu ako druhý/cudzí jazyk – 4 školy

Priestorové vybavenie školy – 4 školy

- dobudovanie tried – 4 školy

¹⁹ Nedostatok priestorových kapacít môže byť aj dôvodom odmietnutia prijať žiačky a žiakov z Ukrajiny. Riaditeľiek a riaditeľov sme sa v iných častiach rozhovoru pýtali aj na to, či vedeli prijať všetky deti z Ukrajiny, ktoré sa do ich školy hlásili. Respondentky a respondenti informovali o tom, že viacero žiačok a žiakov museli odmietnuť práve kvôli nedostatku miest.

Ďalšie požiadavky na zabezpečenie začleňovania detí z Ukrajiny

Ďalšie potreby formulovali riaditelia a riaditeľky škôl skôr ojedinele. Niektoré by uvítali lepšiu dostupnosť informácií o podmienkach začleňovania žiačok a žiakov z Ukrajiny. Informácie by podľa nich mohli byť zhrnuté v prehľadnom materiáli alebo by v prípade potreby uvítali možnosť konzultovať konkrétne otázky.

Niektorí riaditelia a riaditeľky uviedli, že by bolo vhodné koordinovať vybrané existujúce opatrenia. Bolo by napríklad vhodné zjednotiť hodnotenie žiačok a žiakov z Ukrajiny, aby boli pre všetky deti vytvorené rovnaké podmienky. Aby nemuseli školy zabezpečovať paralelne kurzy pre deti v rôznom veku a na rôznej jazykovej úrovni, mala by byť s podporou zriaďovateľa zabezpečená koordinácia kurzov štátneho jazyka.

Box č. 11: Ďalšie požiadavky na zabezpečenie začleňovania detí z Ukrajiny

Informácie o začleňovaní žiakov a žiačok z Ukrajiny – 4 školy

- legislatívne pravidlá zhrnuté v jednom materiáli – 1 škola
- možnosti vylúčenia žiačok a žiakov z Ukrajiny v prípade, že nespĺňajú dochádzku – 1 škola
- možnosť individuálnych konzultácií v prípade potreby – 2 školy

Koordinácia postupov pri začleňovaní žiačok a žiakov z Ukrajiny – 2 školy

- zjednotenie hodnotenia na všetkých školách – 1 škola
- koordinácia kurzov štátneho jazyka na úrovni zriaďovateľa (spájanie škôl) – 1 škola

5.6 Potreby učiteliek a učiteľov

Triednych učiteliek a učiteľov sme sa rovnako pýtali na to, čo by potrebovali na zjednodušenie a skvalitnenie svojej práce pri začleňovaní žiakov a žiačok z Ukrajiny. Zisťovali sme ich potreby v oblasti personálnej podpory, materiálneho zabezpečenia aj vzdelávania a profesijnej podpory. Výsledky zhrňajú boxy č. 12 až 14.

Požiadavky na personálne zabezpečenie začleňovania detí z Ukrajiny

Triedne učiteľky a učitelia pociťovali intenzívnu potrebu poskytnúť žiačkam a žiakom z Ukrajiny dodatočnú podporu zo strany ďalších osôb. Takmer vo všetkých školách respondentky a respondenti uviedli, že je nutné zlepšiť jazykovú úroveň žiačok a žiakov a preto posilniť výučbu slovenčiny. Ako vyplýva z predošlých častí analýzy, učiteľky a učitelia nedokázali počas výučby účinne prekonávať jazykovú bariéru. Podľa niektorých by bolo preto vhodné, aby deti absolvovali intenzívne jazykové vzdelávanie už pred nástupom do školy.

Viacere učiteľky a učitelia tiež formulovali požiadavku na zabezpečenie personálnej podpory pri prekonávaní jazykovej bariéry počas vyučovania. Okrem tlmočenia počas hodín by potrebovali podporu aj pri komunikácii s rodičmi či pri príprave jazykovo upravených učebných materiálov.

Podľa viacerých by deti potrebovali aj individuálnu podporu počas hodín, pri príprave na vyučovanie a dobehnutí učiva (napríklad s podporou pedagogických asistentiek či rodičov detí).

Okrem podpory v oblasti učenia sa by podľa učiteliek a učiteľov bolo dôležité zabezpečiť deťom z Ukrajiny aj psychosociálnu podporu alebo voľnočasové aktivity. Viaceré respondentky a respondenti by tiež potrebovali, aby bolo možné u detí identifikovať špeciálne výchovno-vzdelávacie potreby.

[Ukrajinská psychologička, ktorá pôsobila na škole minulý školský rok] nám veľmi pomáhala (...). Že nám prekladala tie problémy (...). Napríklad s tým X, že má tú traumy. Lebo on je vlastne z tej oblasti, kde boli tie prvotné boje a takéto veci. Že preto je jeho správanie také nepochopiteľné pre nás.

Škola D, učiteľ/-ka

Box č. 12: Požiadavky na personálne zabezpečenie začleňovania detí z Ukrajiny (učiteľské rozhovory)

Podpora pri osvojovaní si vyučovacieho jazyka – 8 škôl (10 TU)

- zabezpečenie výučby slovenčiny ešte pred nástupom žiakov a žiačok do tried – 2 školy (2 TU)
- posilnenie výučby slovenčiny – 5 škôl (7 TU)

Podpora pri prekonávaní jazykovej bariéry – 6 škôl (6 TU)

- tlmočenie počas hodín a pri ďalšej komunikácii so žiačkami a žiakmi – 5 škôl (5 TU)
- tlmočenie pri komunikácii s rodičmi – 3 školy (4 TU)
- pomoc pri príprave dvojjazyčných učebných materiálov – 2 školy (2 TU)

Podpora pri učení sa – 5 škôl (6 TU)

- individuálna podpora žiačok a žiakov počas výučby (pedagogický/-á asistent/-ka; rodičia detí) – 4 školy (4 TU)
- podpora pri príprave na vyučovanie – 1 škola (1 TU)
- realizácia hodín zameraných na dobehnutie rozdielov v obsahu vedomostí – 1 škola (1 TU)

Podpora v ďalších oblastiach – 7 škôl (10 TU)

- psychologická podpora v ukrajinskom jazyku – možnosť zdieľať problémy, skúsenosti – 5 škôl (6 TU)
- identifikácia špeciálnych výchovno-vzdelávacích potrieb – 5 škôl (6 TU)
- zabezpečenie aktivít počas prázdnin – 1 škola (1 TU)
- zabezpečenie komunitných aktivít mimo školy – 1 škola (1 TU)

25

Požiadavky na materiálne zabezpečenie začleňovania detí z Ukrajiny

V oblasti materiálneho zabezpečenia začleňovania detí z Ukrajiny by učiteľky a učitelia potrebovali predovšetkým materiály, ktoré by mohli využiť vo svojej vyučovacej praxi. Išlo najmä o učebné materiály, ktoré by boli prispôsobené špecificky pre výučbu žiakov a žiačok z Ukrajiny.

Na výučbu slovenčiny ako druhého/cudzieho jazyka by učiteľky a učitelia potrebovali pracovné listy, ako aj vekovo primerané učebnice. Viaceré z týchto materiálov sú k dispozícii od septembra 2022 a školy si ich môžu objednať zadarmo²⁰. Z rozhovorov však vyplýva, že ani v novembri a decembri 2022 k nim nemali prístup všetky učiteľky a učitelia, ktorí zabezpečujú výučbu slovenčiny ako druhého/cudzieho jazyka. Alebo tieto materiály nepovažovali za vhodné. Jedna zo zúčastnených osôb informovala napríklad

²⁰ <https://nivam.sk/skoly-integrujuce-ukrajinske-deti-a-ziakov-si-mozu-bezplatne-objednat-tlacene-publikacie-na-vzdelavanie-deti-cudzincov/>

o tom, že existujúce materiály sú zamerané predovšetkým na konverzáciu. Učiteľ/-ka umožňovala deťom z Ukrajiny postupovať podľa kurikula slovenčiny ako druhého/cudzieho jazyka počas bežných hodín slovenského jazyka a literatúra. Z tohto dôvodu by potrebovala materiály, ktoré obsahujú aj úlohy na individuálnu prácu.

Učiteľky a učitelia tiež informovali o tom, že im chýbajú vhodné učebné materiály na iné vyučovacie predmety. Potrebovali by najmä jazykovo prispôsobené materiály, s ktorými by dokázali pracovať aj žiačky a žiaci nedosahujúci potrebnú úroveň slovenčiny – napríklad dvojjazyčné slovensko-ukrajinské materiály, prípadne jazykovo zjednodušené materiály v slovenskom jazyku. Ako uvádzame v predošlých častiach, mnohé učiteľky a učitelia nemali dostatok času ani kompetencií na to, aby si takéto materiály pripravovali.

V niekoľkých školách bolo podľa učiteliek a učiteľov potrebné zabezpečiť materiálnu podporu aj pre deti z Ukrajiny. Išlo najmä o tablety, ktoré by mohli využívať pri prekladaní učiva počas hodín. Pre niektoré žiačky a žiakov by bolo potrebné zabezpečiť aj financie na učebné pomôcky či voľnočasové aktivity.

Box č. 13: Požiadavky učiteliek a učiteľov na materiálne zabezpečenie

Vybavenie pre žiačky a žiakov z Ukrajiny – 3 školy (3 TU)

- digitálne technológie – tablety – 3 školy (3 TU)
- učebné pomôcky (perá, pravítka, zošity) – 1 škola (1 TU)
- financie na zabezpečenie voľnočasových aktivít – 1 škola (1 TU)

Vybavenie pre učiteľky a učiteľov – 8 škôl (9 TU)

- **Učebné materiály na predmet slovenčina ako druhý/cudzí jazyk – 4 školy (4 TU)**
 - pracovné listy na predmet slovenčina ako druhý/cudzí jazyk – 2 školy (2 TU)
 - vekovo primerané učebnice pre predmet slovenčina ako druhý/cudzí jazyk – 1 škola (1 TU)
 - učebnice pre predmet slovenčina ako druhý/cudzí jazyk, ktoré umožňujú individuálnu prácu na hodine (existujúce učebnice sú zamerané hlavne na konverzáciu) – 1 škola (1 TU)
- **Učebné materiály na ostatné predmety – 5 škôl (6 TU)**
 - dvojjazyčné učebné materiály pre iné predmety než slovenský jazyk ako druhý/cudzí jazyk – 4 školy (4 TU)
 - jazykovo zjednodušené materiály v slovenčine pre iné predmety než slovenský jazyk ako druhý/cudzí jazyk – 1 škola (1 TU)
 - učebné materiály v ukrajinčine pre iné predmety než slovenský jazyk ako druhý/cudzí jazyk – 1 škola (1 TU)
- **Informácie o ukrajinskom kurikule, aby učiteľ/-ka dokázal/-a identifikovať rozdiely vo vedomostiach – 1 škola (1 TU)**

Priestorové vybavenie školy – 1 škola (1 TU)

- učebňa pre výučbu slovenčiny ako druhého/cudzieho jazyka – 1 škola (1 TU)

Požiadavky na vzdelávanie a profesijnú podporu

Triednych učiteliek a učiteľov sme sa pýtali aj na ich potreby v oblasti vzdelávania a inej profesijnej podpory. Práve pripravenosť vyučujúcich na prácu v multikultúrnom a viacjazyčnom prostredí predstavuje základný predpoklad kvalitného a inkluzívneho vzdelávania pre deti s migrantskou skúsenosťou (Cerna, 2019).

Učiteľiek a učiteľov sme sa pritom pýtali nielen na to, v akej oblasti by potrebovali vzdelávanie či profesijnú podporu, ale aj na formu, akou by si vedeli najlepšie osvojiť potrebné poznatky a zručnosti²¹.

V tematickej oblasti boli najviac zastúpené požiadavky na vzdelávanie či inú profesijnú podporu v oblasti výučby v multikultúrnom a viacjazyčnom prostredí. Učiteľky a učitelia by potrebovali viac informácií o tom, ako v takomto prostredí učiť. Špecificky uviedli aj tému rozdielov medzi slovenskými a ukrajinskými učebnými osnovami, výučbu slovenčiny ako druhého/cudzieho jazyka a hodnotenie žiačok a žiakov z Ukrajiny.

Niektoré učiteľky a učitelia by potrebovali aj ďalšie informácie o vhodných metódach výučby napríklad o tom, ako postupovať pri výučbe konkrétneho predmetu alebo aké skupinové aktivity či didaktické hry môžu byť účinné pri výučbe vo viacjazyčnom či multikultúrnom prostredí. Okrem toho sa objavili aj požiadavky na informácie o organizačných aspektoch vzdelávania (napríklad ako riešiť absencie), podpore motivácie žiačok a žiakov z Ukrajiny či o základoch psychosociálnej podpory.

Box č. 14: Požiadavky učiteľiek a učiteľov na vzdelávanie a profesijnú podporu

Požiadavky na témy vzdelávania alebo profesijnej podpory

- výučba vo viacjazyčnom prostredí – 4 školy (6 TU)
- porovnanie ukrajinského a slovenského kurikula – s cieľom identifikovať rozdiely vo vedomostiach – 3 školy (3 TU)
- hodnotenie žiakov a žiačok – 2 školy (2 TU)
- výučba slovenčiny ako druhého/cudzieho jazyka – 2 školy (2 TU)
- metodické postupy na konkrétnom predmete – 1 škola (1 TU)
- skupinové aktivity, didaktické hry – 1 škola (1 TU)
- organizačné aspekty vzdelávania (napr. problematika absencií) – 1 škola (1 TU)
- motivácia žiačok a žiakov z Ukrajiny – 1 škola (1 TU)
- psychosociálna podpora pre žiačky a žiakov z Ukrajiny – 1 škola (1 TU)

Požiadavky na organizáciu a formu vzdelávania alebo profesijnej podpory

- osobné školenie – 3 školy (4 TU)
- realizácia vzdelávania v škole – 3 školy (4 TU)
- webinár – 2 školy (2 TU)
- metodické materiály – 3 školy (3 TU)
- mentoring a podpora zo strany kolegyň a kolegov – 2 školy (2 TU)
- priame poradenstvo – 4 školy (4 TU)
- ukážky postupov a orientácia na prax výučby – 6 škôl (7 TU)

Dôležité informácie poskytujú aj výpovede o tom, akú formu a organizáciu by malo mať vzdelávanie či profesijná podpora. Učiteľky a učitelia zdôrazňovali predovšetkým to, že vzdelávanie či profesijná podpora by sa mala orientovať na prax výučby a mala by obsahovať ukážky konkrétnych postupov.

Hlavné nás to nikto neučil. Hej? Ako máme učiť takéto triedy. Ja nie som učiteľka cudzích jazykov (...). Iné je učiť Slováka slovenčinu, iné je učiť cudzinca slovenčinu. Skôr to bolo (...) náročné v minulom školskom roku... [V]tedy mi to prišlo veľmi náročné, vtedy som si viac študovala, čítala, pozerala literatúru, absolvovala som webináre

²¹ Pôvodne boli otázky týkajúce sa vzdelávania a inej profesijnej podpory (napr. metodické materiály, poradenstvo) koncipované ako samostatné otázky. Respondentky a respondenti však pri druhej z otázok zväčša len dopĺňali svoje odpovede. V prvej otázke týkajúcej sa vzdelávacích potrieb najčastejšie formulovali témy, na ktoré by sa malo vzdelávanie zamerať. V druhej otázke zameranej na ďalšie typy profesijnej podpory upresňovali, akými ďalšími spôsobmi by bolo pre nich vhodné tieto informácie dostať. Výsledky preto prezentujeme spoločne a zároveň upresňujeme aj požiadavky na formu a organizáciu vzdelávania alebo inej profesijnej podpory. Rovnako sme postupovali pri analýze fokusových skupín so školskými podpornými tímami, ktorej výsledky prezentujeme v samostatnej časti.

vzdelávanie cudzincov na Slovensku. Ale bolo to skôr také teoretické, poviem pravdu, nič takého praktického, teda ako ich máme na tej jednej vyučovacej hodine [učiť], ako s nimi pracovať.

Škola B, učiteľ/-ka

Viacere učiteľky a učelia by uvítali možnosť priamo sa poradiť o tom, ako postupovať v určitých prípadoch. Vo viacerých školách by tiež potrebovali, aby sa vzdelávanie realizovalo priamo na škole. Niektoré respondentky a respondenti uviedli, že by im vyhovoval mentoring či podpora od kolegyň alebo kolegov, ale aj metodické materiály a v niekoľkých prípadoch aj webináre.

Tieto výsledky poskytujú dôležitú spätnú väzbu pre ministerstvo školstva, jeho organizácie, ale aj ďalších aktérov, ktorí realizujú vzdelávanie na podporu učiteliek a učiteľov pri začleňovaní detí z Ukrajiny. Vzdelávanie pre učiteľky a učiteľov je jedno z mála podporných opatrení, ktoré štát po príchode detí z Ukrajiny realizoval²². Podľa dostupných informácií však ide vo veľkej miere o online vzdelávanie, ktoré nemusí byť pre učiteľky a učiteľov dostačujúce.

Rovnako je dôležité, aby sa existujúce vzdelávanie či metodické materiály zameriavali na vyučovaciu prax, teda na konkrétne postupy, ktoré môžu učiteľky a učelia využiť na hodinách. Spoľahlivá analýza obsahu poskytovaného vzdelávania nie je dostupná, no respondentky a respondenti v niektorých prípadoch upozorňovali, že im vo vzdelávaní chýbali práve ukážky praxe výučby detí z Ukrajiny.

5.7 Čiastkové závery a odporúčania

Rozhovory s učiteľkami, učiteľmi a s vedením deviatich základných škôl v Bratislave ukázali, že kvôli chýbajúcej systémovej podpore môže byť pre školy náročné zabezpečiť pre žiačky a žiakov z Ukrajiny podporu v učení sa a aj adekvátny prístup k vzdelávaciemu obsahu. Výsledky analýzy poukazujú na päť kľúčových problémov:

(1) Chýbajúce nástroje na zmiernenie jazykovej bariéry. Žiačky a žiaci z Ukrajiny v navštívených školách podľa výpovedí vyučujúcich a vedenia školy neovládali slovenčinu dostatočne na to, aby sa mohli plnohodnotne zapájať do výučby. Školy súčasne nemali k dispozícii nástroje, prostredníctvom ktorých by dokázali jazykovú bariéru počas výučby eliminovať. Deti z Ukrajiny tak pravdepodobne vyučovaniu nerozumejú a nemajú zabezpečený adekvátny prístup k obsahu vzdelávania.

(2) Chýbajúca individualizácia vzdelávania žiačok a žiakov z Ukrajiny. Jedinou výraznou úpravou v rámci individualizácie vzdelávania žiačok a žiakov mimo výučby slovenčiny ako druhého/cudzieho jazyka bola úprava hodnotenia podľa pokynov ministerstva školstva²³. Školy nerealizovali vstupné hodnotenie vedomostí a zručností detí a nemali ucelený systém, nástroje či stratégiu na prekonávanie rozdielov vo vedomostiach a zručnostiach žiakov a žiačok z Ukrajiny. Ich vedomosti a zručnosti sa pritom môžu odlišovať kvôli rozdielom medzi ukrajinským a slovenským kurikulumom a kvôli jazykovej bariére môže byť pre nich náročnejšie osvojovať si nové učivo.

(3) Nedostatok personálnych kapacít. Na zabezpečenie potrebných úprav vo vzdelávaní žiakov a žiačok z Ukrajiny (prekonávanie jazykovej bariéry aj individualizácia vzdelávania) nemali školy dostatočné personálne kapacity. Viaceré školy mali problém personálne zabezpečiť výučbu slovenčiny ako druhého/cudzieho jazyka. Súčasne v školách nepôsobili osoby ovládajúce ukrajinčinu, ktoré by mohli pomôcť žiačkam a žiakom s učením sa alebo vyučujúcim pri individualizácii výučby.

²² napr.: <https://ukrajina.minedu.sk/podporne-materialy-a-webinare/>

²³ <https://ukrajina.minedu.sk/data/att/25352.pdf>

(4) Nedostatok vhodných učebných materiálov. Školy nemali k dispozícii učebné materiály, ktoré by mohli učiteľky a učitelia využiť pri výučbe detí z Ukrajiny. Na nedostatky upozorňovali pri učebných materiáloch pre výučbu slovenčiny ako druhého/cudzieho jazyka. Vôbec nemali k dispozícii učebné materiály pre iné predmety (napríklad jazykovo upravené učebné materiály, prípadne materiály, ktoré by zohľadňovali rozdiely vo vedomostiach a zručnostiach vyplývajúce z odlišného ukrajinského kurikula).

(5) Chýbajúce poznatky a zručnosti. Najmä učiteľky a učitelia poukazovali na to, že na výučbu v multikultúrnom a viacjazyčnom prostredí nemajú dostatočné kompetencie a poznatky. Chýbali im predovšetkým poznatky o konkrétnych postupoch využiteľných priamo vo vyučovacej praxi.

Tieto zistenia naznačujú vážne nedostatky v systémovej podpore pri začleňovaní žiačok a žiakov z Ukrajiny do vzdelávania. Na praxi začleňovania detí z Ukrajiny sa ukázalo, že na Slovensku chýbajú jasnejšie pravidlá začleňovania žiačok a žiakov z cudziny. Školy napríklad upravili hodnotenie týchto žiakov a žiačok podľa metodického pokynu MŠVVaŠ SR a organizovali kurzy slovenčiny ako druhého/cudzieho jazyka, ktoré rovnako upravuje školský zákon (245/2008 Z. z.). Ďalšie podporné nástroje, ktoré by boli podľa dostupných poznatkov potrebné, však vzdelávací systém na Slovensku nemá zavedené. Viaceré vhodné opatrenia síce pomenúva napríklad Metodické odporúčanie k organizácii výchovy a vzdelávania v triedach základných škôl so žiakmi z Ukrajiny (ŠPÚ, 2022). To má však len odporúčací charakter a súčasne obsahuje opatrenia, ktoré si školy nemusia vedieť zabezpečiť. Výsledky analýzy ukázali, že komplexnejšie opatrenia súvisiace s individualizáciou výučby školy realizovali len v obmedzenej podobe alebo ich nerealizovali vôbec.

Výsledky analýzy rozhovorov poukázali aj na ďalšiu chýbajúcu systémovú podporu. Po príchode žiačok a žiakov z Ukrajiny nedostali školy finančné prostriedky na to, aby mohli napríklad zamestnať ukrajinsky hovoriacich pedagogických či odborných zamestnancov a zamestnankyne. V navštívených školách takéto osoby nepôsobili a učiteľky a učitelia poukazovali na to, že im chýba podpora napríklad pri prekonávaní jazykovej bariéry. Rovnako im chýbali ďalšie podporné nástroje, ktoré by mohol štát školám poskytnúť – napríklad materiály porovnávajúce slovenské a ukrajinské kurikulum v jednotlivých predmetoch, jazykovo či inak upravené učebné materiály. Výučba sa tak pre žiačky a žiakov z Ukrajiny upravovala len v minimálnom rozsahu.

Napriek tomu, že ministerstvo školstva a jeho organizácie realizovali pre učiteľky a učiteľov vzdelávanie v oblasti výučby týchto detí, mnohé učiteľky a učitelia konštatovali, že im chýbali prakticky uplatniteľné poznatky o tom, ako tieto deti učiť.

Dôsledkom tejto situácie môže byť školský neúspech detí a mladých ľudí z Ukrajiny na Slovensku. Po dvoch hodnotiacich obdobiach sa majú žiačky a žiaci začať hodnotiť a prihliadať sa bude len na ich jazykovú úroveň. Žiačky a žiaci sa však nemusia dovtedy naučiť dostatočne po slovensky a zároveň môžu kvôli jazykovej bariére zameškať preberané učivo v iných predmetoch. Hrozí tak, že potrebné učivo nedokážu dobehnúť a nebudú môcť dosahovať vzdelávacie výsledky zodpovedajúce ich potenciálu. Zároveň sa tak zvyšuje aj riziko predčasného ukončenia vzdelávania.

Ako detailne popisujeme v podkapitole Úloha školských podporných tímov pri začleňovaní detí z Ukrajiny, mnohé z týchto detí môžu súčasne zažívať vážne problémy v oblasti duševného zdravia a pohody. To predstavuje vážny problém a súčasne aj ďalší faktor, ktorý im môže znemožňovať plnohododne sa zapojiť a začleniť do vzdelávacieho procesu aj celkového života školy.

Na základe zistení z kvalitatívneho výskumu ako aj prehľadu dobrej praxe zo zahraničia navrhujeme:

(1) Urýchlene zabezpečiť školám podporu pri prekonávaní jazykovej bariéry. Podpora by sa mala sústrediť na zintenzívnenie výučby slovenčiny ako druhého/cudzieho jazyka, ako aj na zmiernenie jazykovej bariéry počas vyučovania vo všeobecnosti. V školách by mal začať po vzore iných krajín v čo najkratšom čase pôsobiť ukrajinsky hovoriaci personál. Zároveň by malo ministerstvo školstva zabezpečiť materiálnu podporu na výučbu všetkých predmetov a poskytnúť vyučujúcim vhodné učebné materiály a podklady na výučbu.

(2) Vytvoriť podmienky na individualizáciu vzdelávania žiačok a žiakov z cudziny a poskytnúť školám podporu pri úprave výučby. Individualizácia vzdelávania žiačok a žiakov v súčasnosti pravdepodobne do veľkej miery závisí od jednotlivých učiteliek a učiteľov. Tí však nemusia mať dostatok času ani kompetencií na to, aby vedeli výučbu vhodne prispôbiť. Preto treba vytvoriť podmienky a zdefinovať princípy individualizácie výučby, napríklad zaviesť vstupné hodnotenie vedomostí a zručností žiakov a žiačok, zdefinovať princípy úpravy učebného plánu a podobne.

(3) Zabezpečiť zamestnankyniam a zamestnancom vzdelávanie a profesijnú podporu v oblasti začleňovania žiačok a žiakov z Ukrajiny. Existujúce metodické materiály aj vzdelávanie, ktoré poskytuje ministerstvo školstva, jeho organizácie, ale aj ďalší aktéri, nemusia byť v súlade s potrebami zamestnankýň a zamestnancov. Niektoré formy vzdelávania môžu byť málo efektívne a chýbať môžu aj niektoré dôležité témy. Pre učiteľky a učiteľov je potrebné zabezpečiť vzdelávanie a inú profesijnú podporu, na základe ktorých získajú prakticky uplatniteľné poznatky a zručnosti, ktoré budú vedieť využiť priamo pri výučbe.

30

Návrhy konkrétnych opatrení uvádzame v záverečnej časti dokumentu, ktorá sumarizuje zistenia z učiteľských a riaditeľských rozhovorov, ako aj výsledky analýzy fokusových skupín so školskými podpornými tímami.

6. Úloha školských podporných tímov pri začleňovaní detí z Ukrajiny

V druhej časti analýzy uvádzame výsledky fokusových skupín so školskými podpornými tímami. Podporné tímy majú koordinovať rozvoj inkluzívneho vzdelávania v školách. Podľa zákona (138/2019 Z. z., § 84a) ich tvorí školský špeciálny pedagóg a všetci odborní zamestnanci a zamestnankyne príslušnej školy, pričom jeho členmi môžu byť aj iní pedagogickí zamestnanci. Do fokusových skupín sme zaradili aj pedagogické asistentky a asistentov a výchovné a kariérové poradkyne²⁴.

Členky a členovia školských podporných tímov by mali v škole pomáhať pri zohľadňovaní a naplňaní individuálnych potrieb všetkých žiakov a žiačok, teda aj tých, ktorých potreby môžu vyžadovať náročnejšie formy podpory. Činnosť podporných tímov sa zameriava nielen na podporu v oblasti učenia sa, ale v závislosti od jeho zloženia aj na psychosociálnu podporu (Križo, Krnáčová, *rok neuvedený*; Krnáčová a kol., *rok neuvedený*; Krnáčová, Križo, *rok neuvedený*).

Vo fokusových skupinách sme zisťovali, aké konkrétne činnosti školské podporné tímy realizujú pri začleňovaní detí z Ukrajiny a akým prípadným prekážkam pri tom čelia. Sústreďovali sme sa na

²⁴ Pojem školský podporný tím používame v texte voľnejšie než ho vymedzuje zákon, a to na označenie skupiny respondentiek a respondentov fokusových skupín. Špecificky sme nezisťovali, či a ako majú školy v rámci svojej organizácie vymedzený školský podporný tím (zloženie ŠPT upravuje riaditeľ či riaditeľka vnútorným predpisom). Požiadavkou bolo, aby boli do fokusovej skupiny zaradené školské psychologičky, školskí špeciálni pedagógovia, ďalšie odborné zamestnankyne školy, ako aj pedagogickí asistenti pracujúci so žiačkami a žiakmi z Ukrajiny.

mapovanie spolupráce s vyučujúcimi, ako aj priamej práce s deťmi v škole. V prípade práce so žiakmi a žiačkami z Ukrajiny sme sa pýtali aj na spôsoby prekonávania jazykovej bariéry.

Napokon sme zisťovali, akú podporu školské podporné tímy dostávajú zo strany poradenských zariadení (centrá poradenstva a prevencie) a čo by členky a členovia podporných tímov pri svojej práci potrebovali, aby sa mohli lepšie venovať práci so žiakmi a žiačkami z Ukrajiny.

6.1 Respondentky a respondenti fokusových skupín

Fokusové skupiny sme realizovali vo všetkých deviatich navštívených školách. Na jednej škole sa pre nedostatok času nepodarilo dokončiť celý scenár rozhovoru. Skupinových diskusií sa zúčastnili členky a členovia školských podporných tímov vrátane pedagogických asistentiek a asistentov a výchovných a kariérových poradkýň. Počet zúčastnených osôb v jednej skupine sa pohyboval od troch po sedem. Celkovo sme získali informácie od 35 ľudí. Podrobnejšie údaje o respondentkách a respondentoch zhŕňa Príloha č. 3.

V úvode rozhovorov sme medzi členkami a členmi podporných tímov zisťovali, či majú vzdelávanie alebo skúsenosť v oblasti práce s traumou, v multikultúrnom a viacjazyčnom prostredí a či ovládajú ukrajinský jazyk.

Väčšina zúčastnených osôb vzdelanie ani skúsenosť s prácou v sledovaných oblastiach nemala. V oblasti práce s traumou sme zaznamenali kladnú odpoveď len od jednej zo zúčastnených osôb, tri zúčastnené osoby uviedli vzdelanie alebo skúsenosť s prácou v multikultúrnom alebo viacjazyčnom prostredí. Niektoré respondentky a respondenti však uvádzali vzdelanie v oblasti krízovej intervencie, smútkového poradenstva, reziliencie či čiastkové poznatky o práci s deťmi, ktoré zažili traumy.

Žiadna zo zúčastnených osôb neuviedla, že by ovládala ukrajinčinu na vysokej úrovni. Jedna osoba ovládala ukrajinský jazyk na komunikačnej úrovni a dve mali pasívnu znalosť ukrajinčiny. Okrem toho viaceré respondentky a respondenti uviedli, že majú znalosť ruského jazyka. Jedna osoba mala pasívnu znalosť ruštiny, jedna osoba ovládala ruštinu na základnej úrovni a dve osoby ovládali ruský jazyk na pokročilejšej úrovni.

31

6.2 Spolupráca školského podporného tímu s učiteľkami a učiteľmi pri začleňovaní žiakov a žiačok z Ukrajiny

Spolupráca podporných tímov s vyučujúcimi je kľúčovým predpokladom kvalitného a inkluzívneho vzdelávania. Táto spolupráca by mala byť založená na multidisciplinárnom prístupe. Na nastavovaní vhodnej podpory aj na jej realizácii by sa tak mali podieľať učiteľky a učitelia, podporný tím aj pedagogické asistentky či asistenti. (Križo, Krnáčová, *rok neuvedený*; Krnáčová a kol., *rok neuvedený*; Krnáčová, Križo, *rok neuvedený*; Paju et al., 2021)

Členiek a členov školských podporných tímov na navštívených školách sme sa preto pýtali, aké konkrétne činnosti realizujú v rámci spolupráce s vyučujúcimi a akým prekážkam pritom čelia. Výsledky sumarizuje box č. 15 a box č. 16.

Spolupráca ŠPT s vyučujúcimi pri začleňovaní detí z UA prebiehala podľa informácií respondentiek a respondentov na všetkých školách. Detailnejšia analýza týchto činností však naznačuje, že k multidisciplinárnej a tímovej spolupráci dochádzalo skôr ojedinele.

Najobsažnejšie informovali členky a členovia ŠPT o spolupráci s vyučujúcimi počas hodín. V prvej časti rozhovoru o takejto činnosti informovali ŠPT na štyroch navštívených školách. Zúčastnené osoby – najmä pedagogické asistentky a asistenti – informovali prevažne o aktivitách, ktoré realizujú s deťmi na hodinách individuálne. Pomáhali im s vysvetľovaním a prekladom učiva, pracovali s nimi na alternatívnych zadaniach, prípadne ich motivovali k práci. Spolupráca s vyučujúcimi na príprave hodín, skupinová práca na hodine či iné praktiky tzv. spoločného vyučovania (Nevin, Thousand, Villa, 2009) sa v rozhovoroch

neobjavovali. Len na dvoch navštívených školách informovali špeciálne pedagogičky o tom, že navštevujú vyučovacie hodiny a na základe svojho pozorovania dávajú vyučujúcim spätnú väzbu²⁵.

Box č. 15: Typy činností ŠPT v rámci spolupráce s vyučujúcimi

Spolupráca na tvorbe alebo sprostredkovaní metodík a učebných materiálov – 6 škôl

- sprostredkovanie existujúcich metodík a učebných materiálov z dostupných zdrojov (napríklad z MŠVVaŠ SR a jeho organizácií) – 4 školy
- príprava špecifických učebných pomôcok pre žiačky a žiakov z Ukrajiny – 3 školy

Spolupráca s vyučujúcimi na hodinách – 5 škôl

- podpora žiakov a žiačok z Ukrajiny počas hodín – 4 školy
 - pomoc s prekladom učiva
 - motivácia k práci
 - práca s alternatívnymi zadaniami
 - podpora pri písomnom skúšaní
 - práca so skupinou detí z UA počas hodiny
- hospitácie na hodinách – pozorovanie zamerané aj na začlenenie žiačok a žiakov z UA, poskytnutie spätnej väzby vyučujúcim – 2 školy

Usmerňovanie a konzultácie – 6 škôl

- konzultácie v prípade požiadania – 6 škôl
- pravidelné konzultácie s triednymi učiteľkami a učiteľmi o začlenení a ťažkostiach žiačok a žiakov z Ukrajiny – 2 školy
- individuálne rozhovory s učiteľkami a učiteľmi zamerané na zvýšenie citlivosti k situácii žiačok a žiakov z UA – 1 škola
- diskusie o začleňovaní žiačok a žiakov z Ukrajiny v rámci celoškolských porád – 1 škola
- jednorazové usmernenie o postupoch pri hodnotení detí z Ukrajiny do vzdelávania v rámci porady – 1 škola

Hoci členky a členovia informovali aj o práci s učiteľským zborom, z opisu tejto práce vyplýva, že nešlo o systematickú a dlhodobú spoluprácu. V prípade spolupráce na tvorbe metodík členky a členovia ŠPT obvyčajne vyučujúcim sprostredkovali existujúce materiály. Príprava pomôcok a učebných materiálov podľa potrieb vyučujúcich sa objavila v troch školách.

V niektorých školách sa respondentky a respondenti usilovali zvýšiť citlivosť vyučujúcich na situáciu a potreby detí z Ukrajiny prostredníctvom individuálnych a neformálnych rozhovorov. Konzultácie poskytovali vyučujúcim obvyčajne len v prípade, ak o to učiteľky a učitelia požiadali, prípadne jednorazovo informovali celý učiteľský zbor. Pravidelné preberanie témy začleňovania detí z Ukrajiny na poradách sa objavilo v jednej škole.

Respondentky a respondenti uviedli aj viaceré prekážky, ktoré im bránia v bližšej spolupráci s vyučujúcimi. O prekážkach informovalo sedem tímov a typy týchto prekážok sa na jednotlivých školách líšili. Na niektorých školách vnímali členky a členovia ŠPT ako problém to, že učiteľky a učitelia sa na nich neobracajú, prípadne sa na nich obrátia až vo chvíli, keď je problém vypuklý. V jednej zo škôl bolo prekážkou vedenie školy, ktoré nepovažovalo prácu ŠPT za potrebnú. Vo viacerých školách zápasili členky a členovia ŠPT s nedostatkom času, prípadne im pri systematickej spolupráci bránilo aj to, že nepôsobili v triedach, v ktorých sa vzdelávajú žiačky a žiaci z Ukrajiny.

²⁵ Zameranie ŠPT na individuálnu prácu s deťmi naznačil aj priebeh focusových skupín. Otázka na spoluprácu s vyučujúcimi bola zaradená pred otázkou na priamu prácu s deťmi. Členky a členovia ŠPT však spontánne informovali najmä o tom, ako pracujú s deťmi a facilitátorka alebo facilitátor ich musel obvyčajne opakovane vracieť späť k pôvodnej otázke.

Aj tieto výpovede ukazujú, že školy majú v prípade podpory pre žiačky a žiakov z Ukrajiny problém zabezpečiť koordinovanú multidisciplinárnu spoluprácu učiteľského zboru s podporným personálom. To môže mať negatívne dôsledky na kvalitu poskytovaného vzdelávania pre tieto deti.

Pokiaľ v škole takáto spolupráca chýba, pre učiteľky a učiteľov môže byť náročné uplatňovať priamo vo vyučovaní také postupy, vďaka ktorým sa dokážu plnohodnotne zapájať aj deti z Ukrajiny.

Zistenia sú v súlade so staršími poznatkami, že školy namiesto úpravy stratégií výučby často využívajú napríklad podporu pedagogických asistentiek a asistentov, ktorí však nepracujú s vyučujúcim v tandeme, ale fungujú skôr ako osobní asistenti dieťaťa (Hapalová, 2019). Takéto stratégie môžu viesť k vyčleňovaniu dieťaťa z kolektívu. Zároveň tým pedagogická asistentka či asistent do veľkej miery preberá zodpovednosť za vzdelávanie daného dieťaťa, hoci na to nemá potrebnú kvalifikáciu, čo môže negatívne vplývať na jeho vzdelávacie výsledky (Hellebrandt et al., 2020).

Box č. 16: Prekážky v spolupráci s vyučujúcimi

Členky a členovia ŠPT nepovažujú spoluprácu s vyučujúcimi pri začleňovaní detí z Ukrajiny za potrebnú – 2 školy

- učiteľky a učitelia si podľa ŠPT vedia nájsť vlastné spôsoby práce s deťmi – 1 škola
- ŠPT nevidia možnosti podpory vyučujúcim, pretože za hlavnú prekážku považujú jazykovú bariéru – 1 škola

Nedostatok času – 3 školy

- vysoký počet žiakov a žiačok so ŠVVP neumožňuje venovať sa aj žiakom a žiačkam z Ukrajiny – 3 školy

Prekážky zo strany vedenia školy – 1 škola

- vedenie školy nesúhlasí s prispôsobovaním metodiky výučby pre žiačky a žiakov cudzincov (pozn.: respondentka hovorila o neochote vedenia v minulosti, po príchode detí z Ukrajiny sa situácia zlepšila, ale stále nie je optimálna) – 1 škola
- vedenie rieši agendu spadajúcu do kompetencií ŠPT bez toho, aby zapojilo členky a členov ŠPT – 1 škola

Prekážky zo strany učiteliek a učiteľov – 2 školy

- slabé postavenie ŠPT v škole – učiteľky a učitelia členky a členov ŠPT nepovažujú za potrebných – 2 školy
- slabé postavenie témy duševného zdravia v škole – učiteľky a učitelia uprednostňujú vzdelávacie výsledky – 1 škola
- učiteľky a učitelia sa neobracajú na ŠPT alebo sa obracujú až keď je problém vypuklý – 2 školy
- učiteľky a učitelia nevenujú potrebám detí z Ukrajiny pozornosť, pretože ich zatiaľ nemusia hodnotiť – 1 škola

Iné prekážky v spolupráci s vyučujúcimi pri začleňovaní detí z Ukrajiny – 2 školy

- členky a členovia ŠPT nepôsobia v triedach, ktoré navštevujú deti z Ukrajiny – 1 škola
- spolupráca s vyučujúcimi na druhom stupni je náročná, pretože sa v triedach vyučujúci stredajú – 1 škola

6.3 Priama práca školského podporného tímu so žiačkami a žiakmi pri začleňovaní detí z Ukrajiny

Členky a členovia školských podporných tímov môžu v rámci svojej odbornosti zabezpečovať aj priamu prácu so žiačkami a žiakmi. Ich úlohou je podieľať sa na identifikácii potrieb detí (najmä pokiaľ sa javí, že potreby dieťaťa presahujú možnosti bežnej pedagogickej diagnostiky učiteliek a učiteľov). Následne môžu deťom poskytnúť individuálnu alebo skupinovú podporu podľa dohodnutého postupu. Okrem toho sa ŠPT môžu zapájať do skupinových celoškolských alebo triednych preventívnych aktivít či aktivít na podporu budovania dobrých vzťahov v škole. (Križo, Krnáčová, *rok neuvedený*; Krnáčová a kol., *rok neuvedený*; Krnáčová, Križo, *rok neuvedený*)

ŠPT môžu dôležitú úlohu zohrávať aj pri začleňovaní detí s migrantskou skúsenosťou, najmä pokiaľ ide o vojnové utečenký a utečencov, ktorí mohli čeliť traumatizujúcim zážitkom. Týmto deťom je potrebné poskytovať rôzne formy psychosociálnej podpory (Fazel, Betancourt, 2018; Iversen, Sveaass, Morken, 2014; Pastoor, 2015), ktorú majú do veľkej miery na starostli práve školské podporné tímy.

V ďalšom okruhu sme sa členiek a členov ŠPT preto pýtali na to, aké priame činnosti realizujú so žiačkami a žiakmi v rámci podpory začleňovania detí z Ukrajiny a akým prekážkam pri tom čelia. Špecificky sme sa pýtali aj na to, akými prostriedkami prekonávajú jazykovú bariéru v prípade, že pracujú priamo so žiačkou alebo žiakom z Ukrajiny. Výsledky zhŕňa box č. 17, box č. 18 a box č. 19.

Box č. 17: Typy činností ŠPT v rámci priamej práce so žiačkami a žiakmi (s ohľadom na začlenenie detí z Ukrajiny)

Identifikácia potrieb detí z Ukrajiny (skrining, diagnostika) – 2 školy

- diagnostika v spolupráci s CPPPaP – 1 škola
- diagnostika s využitím tlmočenia iným žiakom alebo žiačkou – 1 škola

Individuálna a skupinová práca so žiačkami a žiakmi – 9 škôl

- práca so žiačkami a žiakmi z Ukrajiny
 - pomoc s praktickými záležitosťami (napríklad stratené pomôcky) – 1 škola
 - pomoc s prihláškami na strednú školu – 1 škola
 - výučba slovenčiny ako cudzieho jazyka – 3 školy
 - individuálna podpora počas vyučovania (vysvetľovanie učiva, práca s pomôckami a pod.) – 7 škôl
 - individuálna podpora pri príprave na vyučovanie – 1 škola
 - psychologická podpora (prostredníctvom online prekladača, projektívnych metód, neverbálnych metód, napr. relaxácia) – 3 školy
 - pomoc pri krízových alebo vyhrotených situáciách – 1 škola
- skupinové aktivity so všetkými žiačkami a žiakmi v škole
 - všeobecné preventívne aktivity – 4 školy
 - skupinové psychosociálne aktivity (napríklad arteterapia) – 2 školy

Iné priame činnosti so žiačkami a žiakmi – 4 školy

- aktivity na podporu adaptácie počas prvých dní v škole – 1 škola
- aktivity na podporu v oblasti učenia sa zo strany ukrajinských zamestnankýň a zamestnancov – v minulosti – 1 škola
- podpora utvárania vzťahov medzi žiačkami a žiakmi z Ukrajiny – zoznamovanie detí naprieč triedami – 1 škola
- riešenie výchovných problémov súvisiacich s odlišnými pravidlami v školách na Ukrajine a na Slovensku – 1 škola
- informácie o deťoch z Ukrajiny zisťuje ŠPT od spolužiačok a spolužiakov zo Slovenska – 1 škola

Priamu prácu so žiačkami a žiakmi realizovali ŠPT vo všetkých navštívených školách. Detailnejšia analýza odpovedí z fokusových skupín však naznačuje, že napriek tomu sa deťom z Ukrajiny dostávala podpora iba vo výrazne obmedzenom rozsahu.

Členky a členovia ŠPT len zriedka informovali o celoškolských či celotriednych aktivitách, ktoré by cielene podporovali začleňovanie detí z Ukrajiny. Viaceré školy realizovali všeobecné preventívne programy. Respondentky a respondenti však neinformovali o tom, že by tieto programy revidovali s prihliadnutím na novú situáciu, keď do školy v krátkom čase nastúpili deti z iného kultúrneho a jazykového prostredia.

Kvôli jazykovej bariére mali podporné tímy výrazne limitované možnosti priamo pracovať s deťmi z Ukrajiny. Členky a členovia podporných tímov opakovane a explicitne hovorili o tom, že deťom z Ukrajiny nedokážu poskytovať podporu, akú bežne poskytujú iným žiačkam a žiakom. Nedokázali identifikovať ťažkosti detí v emocionálnej či vzťahovej oblasti a rovnako nemali nástroje na to, aby zistili prípadné špeciálne výchovno-vzdelávacie potreby.

Lebo my často ideme do nejakých tried, keď nám tu prídu noví prváci alebo niekto prestúpi z inej školy (...) A ideme, pozorujeme si ich, že či tam niečo nie je, pomáhame učiteľom. A toto ja neviem urobiť. Že žiaci, čo prídu z Ukrajiny, aj keď sú spomínané nejaké problémy, tak ja to neviem zistiť, že kde je tam problém, lebo je tam tá komunikačná bariéra, že ten žiak mi to odkomunikovať nedokáže.

Škola A, člen/-ka ŠPT

Podporné tímy tak deťom z Ukrajiny nedokázali poskytnúť ani základnú psychologickú, psychosociálnu či špeciálno-pedagogickú podporu. Skupinové aktivity na podporu duševného zdravia detí bez nutnosti využívať jazyk sa objavili len v dvoch navštívených školách (arteterapia a relaxácia).

Box č. 18: Prekonávanie jazykovej bariéry pri priamej práci s deťmi z Ukrajiny

Tlmočenie zamestnancom/zamestnankyňou školy – 4 školy

- niektorí zamestnanci a zamestnankyne majú obmedzené znalosti ukrajinčiny a/alebo ruštiny – 1 škola
- v minulosti mala škola zamestnancov alebo zamestnankyne s ukrajinčinou ako prvým jazykom – 1 škola
- škola má zamestnanca s dobrou znalosťou ruského jazyka, ktorý tlmočí vo výnimočných prípadoch – 3 školy

Tlmočenie externým tlmočníkom/tlmočnicou – 1 škola

- vysokoškolské študentky a študenti z Ukrajiny – v minulosti – 1 škola

Tlmočenie iným žiakom alebo žiačkou – 6 škôl

- žiačky a žiaci z Ukrajiny, ktorí sú na Slovensku dlhšie a vedia tlmočiť (ukrajinský a/alebo ruský jazyk) – 6 škôl

Komunikácia v inom jazyku – 5 škôl

- anglický jazyk – 5 škôl
- ruský jazyk – 1 škola

Slovensko-ukrajinská resp. slovensko-ruská komunikácia s využitím prekladacích nástrojov – 6 škôl

- online prekladače – 6 škôl
- slovníky – 1 škola

Slovensko-ukrajinská resp. slovensko-ruská komunikácia s využitím neverbálnej komunikácie – 8 škôl

- využívanie neverbálnej komunikácie (kreslenie, gestá, ukazovanie, mimika) – 6 škôl
- členky a členovia ŠPT zjednodušujú komunikáciu (pomalé tempo, využívanie jednoduchých alebo internacionálnych výrazov) – 5 škôl
- členky a členovia ŠPT žiadajú deti, aby hovorili pomalšie, lebo v takom prípade im lepšie rozumejú – 1 škola
- komunikácia s využitím obrázkov – 1 škola

Iné spôsoby prekonávania jazykovej bariéry – 3 školy

- členky a členovia ŠPT sa začali učiť ukrajinčinu – v minulosti – 1 škola
- žiačky a žiaci dobre rozumejú slovenčine – 2 školy

Školám vo všeobecnosti chýbali zamestnankyne a zamestnanci, ktorí by ovládali ukrajinský jazyk a zároveň by v rámci svojej pracovnej náplne a odbornosti vedeli zabezpečiť deťom potrebnú podporu. Ak aj škola mala zamestnanca či zamestnankyňu, ktorá ovládala ukrajinský či ruský jazyk, táto osoba obyčajne nebola kvôli iným pracovným povinnostiam bežne k dispozícii. Ako uvádzame v časti venovanej opisu zúčastnených osôb, respondentky a respondenti ovládali ukrajinčinu či ruštinu len výnimočne.

Tlmočenie zabezpečovali najmä iné deti v škole. Členky a členovia podporných tímov tak mali zábrany otvárať s deťmi z Ukrajiny osobné témy alebo realizovať diagnostiku v prítomnosti iných detí. Školy však kvôli nedostatku iných možností výnimočne siahali aj po týchto stratégiách. V jednej z navštívených škôl prebiehala diagnostika pomocou tlmočenia iným dieťaťom. V inej škole sa člen/-ka podporného tímu

usiloval/-a zisťovať prípadné ťažkosti detí z Ukrajiny od ich slovensky hovoriacich spolužiakov alebo spolužiačok. Asistencia iných žiakov a žiakov pri priamej práci s deťmi z Ukrajiny je problematická z hľadiska zachovania odborných aj etických štandardov. Zároveň neprimerane zaťažuje deti, ktoré musia tlmočiť.

Máme tam veľmi šikovné dievča, ktoré tlmočí, ale nemôže tlmočiť každý deň od rána do večera, lebo ju preťažime strašne, preťažujeme ju a to nemôžeme robiť.
Škola C, člen/-ka ŠPT

No, keďže jazyková bariéra, tak ja s ukrajinskými deťmi nepracujem. Riešim to tak, že sa pýtam slovenských detí v triede, že akékoľvek slovenské decko príde ku mne, tak sa pýtam a čo tí Ukrajinci, ako, ako to ide, ako im ide učenie, bavia sa so spolužiakmi, sú spolu skupinka.
Škola E, člen/-ka ŠPT

Box č. 19: Prekážky v priamej práci so žiačkami a žiakmi

Členky a členovia ŠPT sa necítia na prácu kompetentne – 3 školy

- všeobecný nedostatok skúseností – člen/ka ŠPT pôsobí na pozícii príliš krátko – 1 škola
- chýbajúce špecializované vzdelanie – práca s traumou, psychoterapeutický výcvik – 1 škola
- chyba všeobecná podpora ohľadom postupov práce s deťmi z Ukrajiny – 1 škola

Nedostatok času – 7 škôl

- vysoký počet žiakov a žiačok so ŠVVP neumožňuje venovať sa deťom z Ukrajiny – 3 školy
- celková pracovná záťaž neumožňuje venovať sa deťom z Ukrajiny – 2 školy
- vysoký počet detí z Ukrajiny neumožňuje pracovať s týmito deťmi individuálne – 1 škola
- skrátený pracovný úväzok neumožňuje realizovať určitý typ aktivít – 1 škola

Jazyková bariéra – 7 škôl

- žiaci z Ukrajiny nerozumejú členkám a členom ŠPT počas realizovaných činností – po dohode neplnia dohodnuté kroky, nerozumejú počas skupinových aktivít – 2 školy
- kvôli jazykovej bariére nevedia ŠPT identifikovať ťažkosti detí a realizovať diagnostiku – 4 školy
- identifikáciu ťažkostí je možné realizovať len s tlmočením iných žiakov – 1 škola
- kvôli jazykovej bariére je možné s deťmi z Ukrajiny realizovať len základné činnosti – jednorázové skupinové aktivity s tlmočením iných žiakov – 2 školy
- kvôli jazykovej bariére nie sú možné špecializovanejšie činnosti – špeciálno-pedagogická podpora, hĺbkovejšia psychologická podpora – 4 školy
- ŠPT majú obavy realizovať s deťmi činnosti zamerané na citlivé témy pomocou tlmočenia alebo s využitím nástrojov na preklad – 3 školy
- preklady prostredníctvom aplikácií nie sú kvalitné – 1 škola

Prekážky zo strany vedenia školy – 1 škola

- vedenie odmietlo individualizáciu rozvrhu detí z Ukrajiny – návrh venovať prvé dve vyučovacie hodiny výučbe slovenského jazyka – 1 škola

Iné prekážky priamej práce s deťmi z Ukrajiny – 5 škôl

- chyba spoločná stratégia postupov pri práci s deťmi z Ukrajiny – 1 škola
- tlmočenie vyčerpáva žiačky a žiakov, ktorí tlmočia – 1 škola
- potreba tlmočiť deťom z Ukrajiny počas hodín znemožňuje ŠPT pracovať s inými deťmi – 1 škola
- častá absencia detí z Ukrajiny, s ktorými potrebujú pracovať – 1 škola
- deti nemajú záujem spolupracovať – chcú sa vrátiť na Ukrajinu a zvykli si, že na hodinách od nich vyučujúci neočakávajú výkon – 2 školy
- možnosti práce s deťmi z Ukrajiny závisia od ich ochoty spolupracovať – 1 škola
- členky a členovia ŠPT majú obavy pracovať s deťmi z Ukrajiny individuálne, aby neprispievali k ich vyčleňovaniu – 1 škola

Členky a členovia podporných tímov sa tak často spoliehali na slovensko-ukrajinskú (resp. slovensko-ruskú, pokiaľ deti komunikovali v ruštine) komunikáciu, pri ktorej si pomáhali gestami, mimikou, spomaľovaním tempa reči, prípadne využívali obrázky či online prekladače. Ani takýto spôsob komunikácie im neumožňoval naplno pracovať s deťmi z Ukrajiny tak, ako s ich spolužiakmi a spolužiačkami, ktoré ovládajú slovenčinu.

Ďalšou uvádzanou prekážkou bol nedostatok času a vysoký počet detí so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami v škole, ktorým sa mali respondentky a respondenti (predovšetkým pedagogické asistentky a asistenti) prioritne venovať.

Box č. 20: Zhrnutie pozorovaní zo skupinovej práce s deťmi

Súčasťou projektu bolo aj poskytnúť školám okamžitú podporu. Spolu s analytickým tímom CVA školy navštevovali aj psychologičky a psychológovia z Inkluenta a tímu podpory pre Ukrajinu, ktorý pôsobí v rámci CPP Bratislava III. Psychologičky a psychológovia realizovali na každej škole skupinovú prácu v jednej vybranej triede (zmiešaná skupina žiakov a žiačok z Ukrajiny a ostatných žiakov a žiačok), ako aj so skupinou žiačok a žiakov z Ukrajiny na prvom stupni a zvlášť na druhom stupni. Zo skupinovej práce vypracovali krátke správy, ktoré sumarizujeme v nasledujúcom texte.

Deti na prvom stupni boli podľa pozorovania psychologičiek a psychológov v celkovo lepšom psychickom rozpoložení. Prejavovali skôr aktiváciu, ktorá môže byť pozitívnym aj keď niekedy rušivým znakom spracovania ťažkostí a zmien, ktoré prežili. Žiačky a žiaci vyšších ročníkov boli uzavretejší, mali nižší záujem o dianie v škole, túžili po návrate na Ukrajinu, prejavovali sa depresívne. V prípade niektorých žiakov a žiačok mohlo ísť podľa pozorovania psychologického tímu o disociatívne prejavy. Zamestnankyne a zamestnanci školy však nevedeli vždy správne posúdiť konanie detí ako možný dôsledok traumatizujúcich skúseností a nenápadné správanie, ktoré môže indikovať ťažkosti spracovať traumatizujúce zážitky, hodnotili pozitívne.

Vo viacerých školách sa v triedach nachádzali deti, ktorých konanie mohlo byť podľa pozorovania psychologičiek a psychológov z Inkluenta a CPP Bratislava III prejavom komplexnejších špeciálnych výchovno-vzdelávacích potrieb (poruchy autistického spektra, narušená komunikačná schopnosť). Diagnostika však v niektorých prípadoch nebola realizovaná kvôli chýbajúcim nástrojom aj odborníkom či odborníčkam. Objavili sa aj prípady, keď tím podpory pre Ukrajinu navštívil školu už v minulosti a odporučil pre dieťa cielenejšiu podporu, no pri opätovnej návšteve zamestnankyne a zamestnanci školy nemali informáciu o tom, či dieťa túto podporu skutočne dostalo (najmä návšteva poradenského zariadenia).

Dôležitým cieľom skupinových aktivít bolo aj získať informácie o tom, čo by potrebovali samotné deti, aby sa v škole cítili lepšie. Požiadavky žiačok a žiakov z Ukrajiny sa v mnohých školách opakovali a zahŕňali najmä:

- **známe produkty z Ukrajiny** – deti spomínali predovšetkým potraviny
- **knihy, časopisy a hry v ukrajinskom jazyku** (v školách neboli k dispozícii)
- **jazyková podpora počas vyučovania** – preklad testových заданий alebo iných učebných materiálov do ukrajinčiny (niekedy boli testy prekladané do ruštiny, čo na niektoré deti pôsobilo negatívne)
- **možnosť stretávať sa s inými deťmi z Ukrajiny a tráviť s nimi čas** (aj v podobe skupinových stretnutí, ktoré sa realizovali v rámci návštevy škôl); v jednej z navštívených škôl sa deti z Ukrajiny navzájom vôbec nepoznali.
- **voľnejší pohyb v škole** – podľa informácií psychologičiek z Ukrajiny majú školy na Ukrajine voľnejšie pravidlá, žiačky a žiaci napríklad môžu odísť z budovy školy počas prestávok; jednou z požiadaviek bolo aj to, aby škola pustila deti domov bez sprievodu rodičov
- **možnosť využívať mobilné telefóny** v urgentných prípadoch alebo ako pomôcku pri preklade/tlmočení učiva

Okrem toho sa medzi prekážkami objavilo aj konanie detí, ktoré podľa členiek a členov ŠPT nemali vždy záujem o vzdelávanie a chýbala im motivácia. Niektoré respondentky a respondenti to vysvetľovali tým, že deti očakávajú návrat na Ukrajinu a nechcú investovať energiu do vzdelávania na Slovensku.

[V]äčšina z nich [žiakov z Ukrajiny] ako keby nefunguje, alebo teda nechcú alebo si možno mnohí z nich, tých, ktorých mám zasa naopak na etickej výchove, s tými sa vôbec nedá komunikovať, lebo odmietajú nejak spolupracovať a stále sa chcú vrátiť domov, čiže pre nich je to len, že budem tu už len do zajtra a to do zajtra bolo už veľakrát.

Škola H, členk/-ka ŠPT

Ako však upozornili psychologičky a psychológovia z Inklucentra a CPP Bratislava III, ktorí realizovali skupinové aktivity s deťmi z Ukrajiny, v prípade mnohých detí mohlo ísť o prejavy nespracovaných traumatizujúcich zážitkov či iných ťažkostí v oblasti duševného zdravia. (Záverov pozorovaní z priamej práce so žiačkami a žiakmi v školách zhrňa box č. 20.) Členky a členovia podporných tímov tak zrejme nemuseli vždy vedieť správne identifikovať dôvody nezájmu a nízkej motivácie detí z Ukrajiny.

6.4 Podpora zo strany poradenských zariadení

Kvalita podpory pre žiačky a žiakov v škole sa do veľkej miery odvíja od toho, akú podporu dostávajú zamestnankyne a zamestnanci škôl. Ďalšie časti skupinových rozhovorov sa preto zamerali na tému podpory školských podporných tímov.

Respondentiek a respondentov sme sa najskôr pýtali, či dostávajú vo svojej práci podporu zo strany poradenského zariadenia. Poradenské zariadenia majú v kompetencii okrem iného usmerňovať školské podporné tímy, realizovať náročnejšiu diagnostiku alebo poskytovať deťom individuálnu či skupinovú špecializovanú podporu. V porovnaní s činnosťami školských podporných tímov ide o náročnejšie typy činností, na ktoré nemusí mať škola adekvátne vybavenie a odbornosť. Poradenské zariadenia sa tiež podieľajú na realizácii preventívnych aktivít v školách. (Križo, Krnáčová, *rok neuvedený*; Krnáčová a kol., *rok neuvedený*; Krnáčová, Križo, *rok neuvedený*)

Výsledky odpovedí o podpore zo strany poradenských zariadení zhrňa box č. 21.

Box č. 21: Spolupráca s poradenskými zariadeniami

Podpora zo strany okresne príslušného CPP

Pozn.: Údaje zo škôl, ktoré nespádajú pod CPP Bratislava III (7 škôl)

- príslušné CPP neposkytuje škole pri začleňovaní žiačok a žiakov z Ukrajiny žiadnu podporu alebo len minimálnu – 3 školy
- príslušné CPP poskytlo škole intenzívnu podporu najmä počas počiatočnej fázy vojny na Ukrajine – 2 školy
- príslušné CPP poskytuje škole pri začleňovaní žiačok a žiakov z Ukrajiny konzultácie v prípade, že sa škola na centrum obráti – 1 škola
- príslušné CPP poskytuje škole dlhodobu pravidelnú podporu v oblasti budovania pozitívnych vzťahov medzi žiačkami a žiakmi – 2 školy
- príslušné CPP realizovalo diagnostiku detí z Ukrajiny za prítomnosti tlmočníka – 1 škola

Podpora zo strany ukrajinsky hovoriaceho tímu CPP Bratislava III

Pozn.: Ukrajinsky hovoriaci tím CPP Bratislava III poskytol z celkového počtu 7 škôl podporu 4 školám, ktoré okresne spadajú pod iné CPP. Ukrajinsky hovoriaci tím poskytol podporu všetkým školám (2 školy), ktoré okresne spadajú pod CPP Bratislava III.

- škole poskytuje podporu pri začleňovaní žiačok a žiakov tím pre Ukrajinu z CPP Bratislava III – 6 škôl
 - diagnostika
 - konzultácie
 - skupinová práca s deťmi
 - individuálna práca s deťmi
 - komunikácia s rodičmi
 - dieťa individuálne navštevuje poradňu
- podpora zo strany CPP Bratislava III nie je dostatočne intenzívna – 1 škola

Podporné tímy v školách, ktoré sme navštívili, dostávali v súvislosti so začleňovaním detí z Ukrajiny podporu predovšetkým zo strany CPP Bratislava III, v rámci ktorého funguje tím podpory pre Ukrajinu. Ukrajinsky hovoriace psychologičky sa podieľali na diagnostike ukrajinských žiačok a žiakov, členkám a členom ŠPT poskytovali konzultácie ohľadom začleňovania týchto detí, realizovali individuálne a skupinové aktivity s deťmi. Niektorí ukrajinskí žiaci a žiačky navštevovali aj poradenské zariadenie.

V jednej škole podporný tím informoval o tom, že táto podpora nie je dostatočná. Na obmedzené kapacity poukázala aj členka tímu pre Ukrajinu a riaditeľka poradne. Sumár expertných rozhovorov s pracovníčkami CPP Bratislava III zhŕňa box č. 22.

Okresne príslušné poradenské zariadenia poskytovali školám v oblasti začleňovania detí z Ukrajiny len limitovanú podporu. Aj keď niektoré školy mali s poradenskými zariadeniami nadviazanú dlhodobú spoluprácu, v prípade začleňovania detí z Ukrajiny im nevedeli poradne zásadnejšie pomôcť. Intenzívnejšia podpora sa objavila napríklad na začiatku vojny a v jednom prípade realizovalo poradenské zariadenie diagnostiku dieťaťa za pomoci tlmočníka.

Tam [s okresne príslušným CPP] akože spoluprácu máme veľmi dobrú nadviazanú, hlavne čo sa týka s oddelením prevencie. Len, bohužiaľ, oni, čo sa týka ukrajinských žiakov, tak to nám neposkytujú nijakú [podporu], pretože tam vlastne nikto sa nenachádza, kto by akokeby jazykovo bol zdatný. Takže v tomto nám oni pomôcť nemôžu.

Škola A, člen/-ka ŠPT

Viacere podporné tímy informovali o tom, že okresne príslušné CPP pomáha realizovať na škole preventívne programy zamerané na posilňovanie vzťahov. Podobne ako v prípade predošlých odpovedí však ani tu členky a členovia ŠPT neuviedli, že by sa tieto aktivity cielene prispôbovali novej situácii v škole.

Celkovo možno zhrnúť, že priama podpora školských podporných tímov pri začleňovaní detí z Ukrajiny v Bratislave aktuálne spočíva najmä v činnosti trojčlenného tímu ukrajinsky hovoriacich psychologičiek v CPP Bratislava III. Pri celkovom počte 90 základných škôl, v ktorých sa vzdeláva aspoň jedno dieťa z Ukrajiny a celkovo sa v nich nachádza 1 778 žiakov a žiačok z Ukrajiny²⁶, je táto podpora nedostatočná. Psychologičky sa navyše okrem priamej práce v školách venujú aj individuálnej práci s deťmi v priestoroch poradenského zariadenia či podpore škôl pri komunikácii s rodičmi. Ich kapacity na prácu so školami pri začleňovaní žiakov a žiačok z Ukrajiny sú tak o to viac obmedzené.

Ako ukazujú odpovede v ďalšej časti, školské podporné tímy by pri začleňovaní žiakov a žiačok z Ukrajiny potrebovali výrazne intenzívnejšiu podporu.

²⁶ Údaje k 31. 12. 2022

Box č. 22: Tím podpory pre Ukrajinu pôsobiaci pod CPP Bratislava III

Informácie o fungovaní tímu podpory pre Ukrajinu vychádzajú z expertných rozhovorov s jednou členkou tohto tímu a s riaditeľkou CPP Bratislava III, v rámci ktorého tím pôsobí. Rozhovory boli realizované v decembri 2022. Cieľom bolo získať prehľad o tom, aké možnosti a kapacity má jediný tím ukrajinsky hovoriacich odborných zamestnancov a zamestnankyň v poradenskom systéme v Bratislave. Tieto informácie sú dôležité pre nastavenie podporných opatrení na začleňovanie žiačok a žiakov z Ukrajiny.

Respondentiek sme sa pýtali, ako tím funguje, akým činnostiam sa venuje v školách aj s individuálnymi klientkami a klientmi, aké sú celkové kapacity tímu a čo by prípadne jeho členky potrebovali. Okrem toho sme zisťovali, ako tím vznikol, čo bolo potrebné na to, aby poradenské zariadenie zamestnalo odborné zamestnankyne z Ukrajiny a aké sú možnosti ďalšieho rozširovania tímu. Od respondentiek sme si pýtali aj spätnú väzbu na navrhované opatrenie regionálnych terénnych pracovníkov a pracovníčok, ktoré sme na základe tejto spätnej väzby upravili.

Čo je tím podpory pre Ukrajinu?

Tím podpory pre Ukrajinu pôsobí ako súčasť Centra poradenstva a prevencie Bratislava III. Podľa informácií, ktoré sme získali prostredníctvom expertných rozhovorov, vznikol tento tím z iniciatívy CPP Bratislava III. Poradňa bola po vypuknutí vojny poverená vypracovať koncepciu poskytovania podpory deťom z Ukrajiny v rámci školského poradenského systému²⁷. Jedným z navrhovaných opatrení bolo vytvoriť tímy ukrajinsky hovoriacich odborných zamestnancov a zamestnankyň, ktoré by postupne začali pôsobiť v každom poradenskom zariadení v Bratislave²⁸.

Prvé takmer dva mesiace fungoval tím prostredníctvom občianskeho združenia pod supervíziou zamestnankyň a zamestnancov poradne. Dôvodom bola náročnosť overovania dokladov o kvalifikácii a zabezpečenie ďalších administratívnych podmienok pre zamestnanie v poradenskom zariadení. Financovanie sa realizovalo vďaka dobrovoľníckym zbierkam.

Kvôli nedostatku financií a podpory zo strany nadriadených inštitúcií nedošlo k rozširovaniu tímu v rámci CPP Bratislava III ani k budovaniu tímov v ostatných CPP v Bratislave. V čase realizácie projektu (november – december 2022) tak podporu pre všetky deti z Ukrajiny v bratislavských školách zabezpečovali tri ukrajinsky hovoriace psychologičky. Podľa údajov MŠVVaŠ SR sa pritom k 1. 12. len v základných školách v Bratislave vzdelávalo spolu 1 778 detí na 90 základných školách.

Aké činnosti realizuje tím podpory pre Ukrajinu?

Tím podpory pre Ukrajinu realizuje činnosti najmä v štyroch oblastiach:

1. **Práca so školami so zameraním na psychosociálnu podporu žiakov a žiačok z Ukrajiny.** Tím vstupuje do škôl, kde realizuje skupinové aktivity s deťmi z Ukrajiny. Cieľom aktivít je zistiť celkové rozpoloženie detí, identifikovať prípadné ťažkosti detí a poskytnúť podporu, poradenstvo a odporúčania školskému podpornému tímu.
2. **Práca so školami so zameraním na podporu celých tried.** Členky tímu sa zúčastňujú aj aktivít, ktoré sa primárne nezacielujú na žiačky a žiakov z Ukrajiny. Spolu so slovensky hovoriacimi odbornými zamestnankyňami a zamestnancami z poradne navštevujú školy v prípade, že práca prebieha v triedach so zastúpením žiačok a žiakov z Ukrajiny.
3. **Individuálna práca s deťmi z Ukrajiny.** Deťom, ktoré potrebujú intenzívnejšiu či cielenjšiu podporu, poskytuje tím individuálnu alebo skupinovú podporu, ktorú nemožno realizovať v inom než materinskom (prvom) jazyku dieťaťa.
4. **Práca s rodičmi detí z Ukrajiny.** Tím poskytuje rodičom detí z Ukrajiny podporu individuálne, ako aj v súčinnosti so školou. V prípade potreby pomáha rodičom najmä s administratívnymi otázkami či s umiestňovaním detí do škôl. Na viacerých školách realizovali členky tímu rodičovské združenia. Okrem eliminácie jazykovej bariéry bolo cieľom vytvoriť bezpečnejšie prostredie pre budovanie vzťahov medzi rodičmi a školou.

²⁷ Viaceré z navrhovaných systémových opatrení sa nerealizovali, napríklad vytvorenie tranzitívnych skupín pre deti z Ukrajiny a cielenejšie zaraďovanie do škôl, postupné budovanie kapacít ukrajinsky hovoriacich odborných zamestnancov a zamestnankyň vo všetkých poradenských zariadeniach, vedenie zoznamu odborníkov a odborníčok prichádzajúcich z Ukrajiny.

²⁸ Na začiatku vojny mali ukrajinsky hovoriace odborné zamestnankyne a zamestnanci poskytovať v školách najmä krízovú intervenciu, základnú podporu pre žiačky a žiakov, ako aj poradenstvo školským tímom. V ďalšom školskom roku sa mali tímy orientovať na všeobecnejšiu podporu pre školy pri začleňovaní žiačok a žiakov z Ukrajiny (s dôrazom na prácu s celým kolektívom) a naďalej poskytovať deťom z Ukrajiny cielenú podporu, ktorá nemôže prebiehať v inom než materinskom jazyku.

Koľko škôl tím navštívil?

Od začiatku svojej existencie do konca roka 2022 zabezpečil tím podporu v 33 školách v Bratislave, z toho v 29 základných školách²⁹. Údaje o tom, kedy presne tím navštívil školy a či tieto školy navštevoval opakovane nie sú k dispozícii. Na základe dostupných údajov však možno povedať, že do konca roka 2022 dostala podporu necelá tretina (32 %) škôl v Bratislave, v ktorých sa k 31. 12. 2022 vzdelával aspoň jeden žiak či žiačka z Ukrajiny. Tieto školy pritom k 31. 12. vzdelávali celkovo 728 detí z Ukrajiny³⁰, čo predstavuje asi 40 % zo všetkých žiakov a žiačok z Ukrajiny v základných školách k uvedenému dátumu (1 778).

Aké sú najväčšie prekážky pôsobenia tímu?

- **nedostatok financií** - CPP Bratislava III ku koncu roka 2022 nedisponovalo všetkými prisľúbenými prostriedkami na zamestnankyne tímu
- **neochota nadriadených inštitúcií** podporovať zamestnávanie ukrajinských odborných zamestnankýň a zamestnancov – potrebu takéhoto personálu je nutné neustále zdôvodňovať a obhajovať
- **chýbajúce personálne kapacity** na priamu prácu s deťmi a so školami – veľkú časť aktivít tímu zaberajú administratívne úlohy, koordinácia, pomoc s umiestňovaním a legislatívnymi otázkami pre rodičov, tieto aktivity idú na úkor odborných činností
- **nízke povedomie škôl o podpore aj potrebe takejto podpory** - informáciu o pôsobení tímu podpory pre Ukrajinu dostali všetky školy v Bratislave, niektoré opakovane, rovnako boli informované aj všetky poradenské zariadenia v Bratislave. Napriek tomu na ponuku podpory nereagovali všetky školy, ktoré vzdelávajú žiačky a žiakov z Ukrajiny. V školách zrejme zlyháva aj sprostredkovanie informácií všetkým zamestnancom a zamestnankyniam (v niektorých prípadoch sa táto informácia nedostala k vyučujúcim alebo celému školskému podpornému tímu).

Aké činnosti by chcel tím posilniť?

- **práca so zamestnankyňami a zamestnancami škôl**
 - zvýšenie povedomia o dôležitosti psychosociálnej podpory - hlavnou požiadavkou škôl je často diagnostika špeciálnych výchovno-vzdelávacích potrieb; pre deti z Ukrajiny je však dôležitá psychologická stabilizácia, až následne sa budú vedieť zapájať do vzdelávania
 - kultúrne scitlivenie (napríklad zamestnankyne a zamestnanci nie vždy rozumejú, prečo je dôležité používať správne formy mena detí, školy používajú ruský jazyk bez toho, aby zistili, či je to pre deti z Ukrajiny v poriadku)
 - podpora pozitívnej klímy v škole
- **práca s rodičmi a podpora budovania vzťahov s rodičmi**
 - podpora pri administratívnych a legislatívnych náležitostiach vzdelávania na Slovensku (napríklad umiestňovanie do škôl)
 - podpora pri komunikácii školy s rodičmi z Ukrajiny - tlmočenie aj vecná a kultúrna mediácia - rozdiely vo fungovaní vzdelávacích systémov môžu viesť ku konfliktným situáciám
 - budovanie komunity - cieleňé vytváranie kontaktov medzi rodičmi z Ukrajiny (výmena informácií), ale aj s rodičmi detí z Ukrajiny, ktoré už boli na Slovensku pred vypuknutím vojny

²⁹ CPP Bratislava III poskytlo na analytické účely zoznam škôl, podľa ktorého je na základe údajov MŠVVaŠ SR možné vypočítať počet detí, ktoré sa k 31. 12. 2022 vzdelávali na týchto školách

³⁰ V deviatich prípadoch išlo o základné školy s materskou školou. V týchto prípadoch nie je možné rozlíšiť, koľko detí sa vzdelávalo v materskej a koľko v základnej škole. Z tohto dôvodu mohol byť počet detí vzdelávaných v navštívených základných školách aj nižší.

6.5 Potreby školských podporných tímov

Na záver fokusových skupín sme sa členiek a členov školských podporných tímov pýtali na to, akú podporu by potrebovali, aby mohli skvalitniť svoju prácu v oblasti začleňovania detí z Ukrajiny. Zamerali sme sa pritom na ich požiadavky v oblasti personálnej podpory, materiálneho vybavenia a vzdelávania či inej profesijnej podpory (napríklad vo forme metodického usmerňovania alebo poradenstva). Výsledky zhŕňajú boxy č. 23 až 25.

Požiadavky na personálne zabezpečenie začleňovania detí z Ukrajiny

Prvý okruh otázok o podpore začleňovania detí z Ukrajiny sa sústredil na požiadavky týkajúce sa personálneho zabezpečenia, resp. činností, s ktorých realizáciou by členky a členovia ŠPT potrebovali pomoc³¹.

Box. č. 23: Požiadavky na personálne zabezpečenie

Činnosti, ktoré by bolo podľa ŠPT potrebné v škole pri začleňovaní detí z Ukrajiny zabezpečiť

- hlbkovejšia práca so žiakmi a žiačkami v ukrajinskom jazyku – 8 škôl
 - spracovanie traumy
 - psychologická podpora
 - špeciálno-pedagogická podpora
 - skupinové aktivity zamerané na zdieľanie emócií
 - identifikácia ťažkostí v prípade detí, ktoré sa výrazne neprejavujú
- tlmočenie – počas hodín alebo všeobecne pri komunikácii PZ a OZ s deťmi z Ukrajiny a s rodičmi – 4 školy
- zabezpečenie výučby slovenského jazyka pre žiakov z Ukrajiny – 3 školy
- podpora pre deti v učení sa – sprostredkovanie učiva počas hodín, doučovanie a príprava na vyučovanie – 3 školy
- podpora pre vyučujúcich pri začleňovaní detí z Ukrajiny – konzultácie, príprava na hodiny – 2 školy
- odborné a praktické zastrešenie práce v multikultúrnom prostredí jednou osobou – škola má žiačky a žiakov aj z iných kultúr – 1 škola

42

V súlade s odpoveďami na predošlé otázky by školské podporné tímy uvítali predovšetkým podporu pri prekonávaní jazykovej bariéry, resp. poskytovanie podpory zo strany podporného personálu ovládajúceho ukrajinský jazyk. Takmer vo všetkých školách vnímali potrebu zabezpečiť žiakom a žiačkam z Ukrajiny hlbkovejšiu individuálnu alebo skupinovú podporu v ukrajinskom jazyku. Viaceré podporné tímy by uvítali aj tlmočenie počas hodín alebo pri práci s deťmi a pri komunikácii s rodičmi. V troch školách sa objavila aj požiadavka na posilnenie výučby slovenského jazyka ako cudzieho jazyka, vďaka čomu by si deti rýchlejšie osvojili slovenčinu a jazyková bariéra by sa tým znížila.

[N]áš najväčší problém je tá jazyková bariéra. Tam treba nejakého mediátora alebo prostredníka, ktorý bude spolupracovať s tým učiteľom, aby tie deti aspoň trošku napredovali. Lebo tým, že ony sa nechávajú tak, že nerozumejú, tak učiteľ ide s našimi, tak ony vlastne sa na tej hodine absolútne niektoré ani nepohnú.

Škola G, člen/-ka ŠPT

³¹ Členiek a členov ŠPT sme pýtali, či by pri začleňovaní detí z Ukrajiny potrebovali podporu určitých profesií, či by títo pracovníci a pracovníčky mali ovládať ukrajinský jazyk a či by ich mali školy prípadne interne zamestnávať. Odpovede však ukázali, že k požiadavkám na personálne zabezpečenie je vhodnejšie pristupovať z hľadiska činností, ktoré by bolo podľa členiek a členov ŠPT potrebné zabezpečiť. Respondentky a respondenti tiež nevedeli vždy určiť, o aký typ profesie by malo ísť a či by táto osoba mala byť internou zamestnankyňou školy. Líšili sa aj požiadavky na jazykové kompetencie osoby, ktorá by tieto činnosti zabezpečovala. Niektoré tímy považovali znalosť ukrajinčiny za nevyhnutnú, iné by privítali znalosť ukrajinčiny aj slovenčiny a v ďalších prípadoch by podľa ŠPT stačila slovenčina. Tieto informácie neprinášajú zásadne zistenia, a preto ich detailnejšie neuvádzame.

Respondentky a respondenti vnímali aj potrebu zabezpečiť deťom dodatočnú podporu pri učení sa počas vyučovacích hodín alebo pri príprave na vyučovanie. Podľa niektorých členov a členiek školských podporných tímov by lepšiu podporu potrebovali aj vyučujúce a vyučujúci.

Požiadavky na materiálne zabezpečenie začleňovania detí z Ukrajiny

Podľa školských podporných tímov by bolo na skvalitnenie začleňovania detí z Ukrajiny potrebné aj materiálne vybavenie, a to predovšetkým v podobe učebných materiálov pre deti. Školské podporné tímy s touto úlohou nevedeli vyučujúcim dostatočne pomôcť. Ako ukazujeme v predošlých častiach, členky a členovia ŠPT často vyučujúcim len sprostredkovali materiály. Napríklad pri tvorbe dvojazyčných materiálov narážali členky a členovia ŠPT aj na problém jazykovej bariéry. Aktuálne sú pritom dostupné metodiky a učebné materiály len pre výučbu slovenčiny ako cudzieho jazyka (napríklad séria učebníc Aha, slovenčina!³²). Pre ostatné predmety neexistuje žiadna podpora v podobe učebných materiálov.

Box. č. 24: Požiadavky na materiálne vybavenie

Počet škôl, v ktorých ŠPT poskytol informácie o téme: 9 (z celkového počtu 9)

Potrebné vybavenie pre školský podporný tím – 3 školy

- diagnostické nástroje v ukrajinskom jazyku – 1 škola
- projektívne metódy na prácu s deťmi – 1 škola
- slovník na výučbu základných ukrajinských výrazov – 1 škola

Potrebné vybavenie pre deti z Ukrajiny – 7 škôl

- učebné materiály prispôsobené výučbe detí s iným materinským jazykom – prispôsobené pracovné listy, dvojazyčné učebné materiály, databáza vhodných učebných materiálov pre vyučujúcich – 5 škôl
- informačný materiál pre deti z Ukrajiny o fungovaní škôl na Slovensku – 1 škola
- licencia na aplikáciu určenú na výučbu slovenčiny – aj pre ľudí ukrajinčinou ako prvým jazykom (konkrétne uvedená aplikácia Včielka) – 1 škola
- digitálne technológie – tablety, notebooky – digitalizácia vyučovania, pomoc pri prekladaní – 1 škola

Potrebné vybavenie priestorov školy – 1 škola

- vybavenie relaxačnej miestnosti – 1 škola

43

Požiadavky na materiálne vybavenie potrebné pri vlastnej práci uviedli podporné tímy len v troch navštívených školách. Vo všetkých prípadoch pritom išlo opäť o nástroje, ktoré by pomohli prekonať pri práci s deťmi z Ukrajiny jazykovú bariéru (diagnostické nástroje v ukrajinskom jazyku, projektívne metódy využiteľné pri práci s deťmi a slovník základných ukrajinských výrazov).

Požiadavky na vzdelávanie a profesijnú podporu

Na záver sme sa účastníčok a účastníkov fokusových skupín pýtali na to, či by na zlepšenie a zjednodušenie svojej práce pri začleňovaní detí z Ukrajiny potrebovali vzdelávanie alebo inú profesijnú podporu³³.

³² <https://nivam.sk/podpora-cudzincov/#:~:text=Od%20konca%20septembra%202022%20si,z%C3%A1klade%20vyplnenej%20online%20%C5%BEiadosti%3A%20FORMUL%C3%81R.>

³³ Pôvodne boli otázky týkajúce sa vzdelávania a inej profesijnej podpory koncipované ako samostatné otázky. Respondentky a respondenti však pri druhej z otázok zväčša len dopĺňali svoje odpovede. V prvej otázke týkajúcej sa vzdelávacích potrieb najčastejšie formulovali témy, na ktoré by sa malo vzdelávanie zamerať. V druhej otázke zameranej na ďalšie typy profesnej podpory upresňovali, akými ďalšími spôsobmi by bolo pre nich vhodné tieto informácie dostať. Výsledky preto prezentujeme spoločne a zároveň upresňujeme aj požiadavky na formu a organizáciu vzdelávania alebo inej profesijnej podpory.

Box. č. 25: Požiadavky na vzdelávanie a profesijnú podporu

Požiadavky na témy vzdelávania alebo profesijnej podpory – 9 škôl

- postupy pri začleňovaní detí z Ukrajiny do výchovno-vzdelávacieho procesu – 9 škôl
 - celoškolský prístup k začleňovaniu a vzdelávaniu detí z Ukrajiny
 - začleňovanie nových detí do kolektívu (nielen detí z Ukrajiny)
 - postupy pri nástupe dieťaťa zasiahnutého krízou do školy
 - metódy výučby detí z Ukrajiny
 - tvorba učebných materiálov
 - motivácia detí z Ukrajiny k učeniu sa
 - výučba slovenčiny ako cudzieho jazyka
 - legislatívne aspekty začleňovania detí z Ukrajiny
- tematizácia vojny na Ukrajine vo vzdelávacom procese – 1 škola
- jazykové kurzy pre PZ a OZ – ukrajinský alebo ruský jazyk so zameraním na praktické využitie (najmä konverzácia) – 1 škola
- ukrajinská kultúra – 2 školy
- zvyšovanie citlivosti na prejavy traumy – 1 škola
- inkluzívne vzdelávanie – podpora vzťahov a osobnostného rozvoja, metódy výučby, spolupráca s pedagogickými asistentmi – 2 školy
- špeciálno-pedagogický a psychologický základ pre učiteľky a učiteľov – 1 škola
- psychohygiena pre PZ a OZ, predchádzanie vyhoreniu – 1 škola
- fungovanie vzdelávacieho systému na Slovensku pre deti z Ukrajiny a ich rodičov – 1 škola

Požiadavky na organizáciu a formu vzdelávania alebo profesijnej podpory

- osobné školenie – 3 školy
- webinár – 2 školy
- metodické materiály – 2 školy
- mentoring a peer podpora – 2 školy
- telefonické poradenstvo – 1 škola
- ukážky postupov priamo v škole – 2 školy
- zahrnutie názorných príkladov – 6 škôl
- interaktivita – 2 školy
- zážitkovosť – 2 školy

Požiadavky na cieľové skupiny, pre ktoré by sa malo vzdelávanie alebo profesijná podpora realizovať:

- školský podporný tím
- pedagogické asistentky a asistenti
- učiteľky a učelia
- deti z Ukrajiny
- rodičia detí z Ukrajiny

Z výsledkov je zrejmé, že jednoznačne dominovala potreba oboznámiť sa s postupmi pri začleňovaní detí z Ukrajiny. Špecifikácia tejto témy sa síce v jednotlivých tímoch líšila, no ani jeden tím pravdepodobne nemal dostatočnú istotu v tom, ako by mali pri začleňovaní detí z Ukrajiny postupovať rôzne zamestnankyne a zamestnanci.

Pre mňa to formálne začlenenie je, že prídu do triedy a sú v triede a sú hodení. A proste sú hodení a tak to je. Ja práve vnímam to, že by som bola veľmi rada, keby sme mali nejaký plán [...], aby sme pomáhali tomu dieťaťu naozaj v jednotlivých krokoch začleňovať sa. A toto nemáme. A je to niečo, podľa mňa, čo by bolo dobré, keby každá škola mala vypracované, aké kroky podniknú, aby deti naozaj začlenili.

Škola C, člen/-ka ŠPT

V niektorých školách sa popri požiadavke na informácie o postupoch pri začleňovaní detí z Ukrajiny objavili aj požiadavky na ďalšie témy vzdelávania alebo profesijnej podpory. Išlo napríklad o tému, ako komunikovať o vojne a o aktuálnej politickej situácii. Podľa niektorých členiek a členov ŠPT by bolo potrebné realizovať aj aktivity na zvyšovanie citlivosti personálu školy na prejavy traumy u detí zasiahnutých vojnou.

Vzdelávanie a profesijná podpora by pritom podľa respondentiek a respondentov mali byť zameraná na praktické a konkrétne postupy, ktoré môžu pedagogickí alebo odborní zamestnanci a zamestnankyne bezprostredne využiť. Školám je podľa ŠPT potrebné sprostredkovať názorné či modelové príklady interaktívnym spôsobom a ukázať vhodné postupy priamo na vyučovaní.

ŠPT tiež spontánne formulovali požiadavky na zabezpečenie vzdelávania a profesijnej podpory aj pre ďalšie cieľové skupiny – učiteľov a učiteľky, ako aj pre deti z Ukrajiny a ich rodičov.

6.6 Čiastkové závery a odporúčania

Fokusové skupiny so školskými psychologičkami, školskými špeciálnymi pedagógmi, ďalšími odbornými zamestnankyňami, ako aj s pedagogickými asistentmi či výchovnými a kariérnymi poradcami naznačujú, že pre školské podporné tímy je náročné a v niektorých prípadoch aj nemožné, aby žiačkam a žiakom z Ukrajiny poskytovali psychosociálnu podporu či podporu v oblasti učenia sa. Výsledky naznačujú štyri kľúčové problémy začleňovania žiačok a žiakov z Ukrajiny:

(1) Chýbajúce poznatky a zručnosti. Školské podporné tímy v navštívených školách zväčša nemali vzdelanie ani skúsenosti v oblasti práce s traumou alebo v multikultúrnom a viacjazyčnom prostredí. V dôsledku toho pravdepodobne nedokázali v niektorých prípadoch správne identifikovať potreby a konanie žiačok a žiakov a identifikovať ho ako možný dôsledok traumatizujúcich zážitkov.

Chýbal im tiež konkrétnejší návod alebo manuál, ktorý by mohli nasledovať pri začleňovaní žiačok a žiakov z Ukrajiny. Okrem všeobecných pravidiel začleňovania žiakov a žiačok z Ukrajiny by potrebovali aj ukážku konkrétnych aktivít a činností či potrebné nástroje.

(2) Nedostatok času. Príchod žiačok a žiakov z Ukrajiny v školách náhle zvýšil počet detí, ktoré potrebujú pri vzdelávaní dodatočnú podporu. Kapacity školských podporných tímov sa však nezvyšovali. Pre členky a členov podporných tímov v navštívených školách tak bolo problematické poskytovať popri existujúcej pracovnej záťaži podporu ďalším žiačkam a žiakom, ktorých potreby navyše presahujú poznatky a zručnosti členiek a členov podporných tímov.

(3) Chýbajúca multidisciplinárna spolupráca v škole. Vo viacerých navštívených školách chýbala multidisciplinárna spolupráca medzi školským podporným tímom a ďalšími zamestnankyňami a zamestnancami. Členky a členovia podporných tímov sa zväčša nepodieľali na úprave učebných plánov či vzdelávacích metód detí z Ukrajiny.

(4) Jazyková bariéra. Kvôli jazykovej bariére bolo pre členky a členov podporných tímov prakticky nemožné pracovať so žiačkami a žiakmi z Ukrajiny. Nedokázali identifikovať ich potreby (špeciálno-pedagogické ani psychologické) ani im poskytnúť podporu, ktorá je pre ostatné deti v škole prístupná (všeobecná aj cielená podpora).

Tieto zistenia je potrebné interpretovať v kontexte systémovej podpory, ktorú štát poskytuje školám. Existujúce metodické usmernenia obsahujú skôr všeobecné princípy než konkrétne nástroje, ktoré by mohli školy pri začleňovaní detí z Ukrajiny využiť. Je preto pravdepodobné, že aj v ďalších školách chýbajú podporným tímom potrebné zručnosti a kompetencie. V niektorých školách navyše podporné tímy ani nie sú k dispozícii.

Školy tiež nedostali účelové finančné prostriedky na to, aby posilnili kapacity podporných tímov, prípadne aby zamestnali ukrajinsky hovoriaci personál, ktorý by mohol s deťmi komunikovať a pomáhať ostatným zamestnancom a zamestnankyniam pri ich začleňovaní. Kvôli nedostatkom v nastavení kurzov štátneho jazyka (Gallová Kriglerová, Gažovičová, Kadlečíková, 2011; ŠŠI, 2020) nemožno ani predpokladať, že si všetky deti z Ukrajiny osvoja slovenčinu dostatočne rýchlo, aby mohli komunikovať so školskými podpornými tímami. Niektoré činnosti (napríklad intenzívnejšia psychologická podpora) by sa zároveň mali bez ohľadu na jazykovú úroveň realizovať v prvom jazyku dieťaťa.

Pokiaľ sa má predísť nabaľovaniu problémov žiačok a žiakov z Ukrajiny, ktoré môže viesť k vážnym psychickým problémom, ako aj vzdelávaciemu neúspechu (vrátane predčasného ukončenia školskej dochádzky), je potrebné urýchlene realizovať opatrenia, ktoré by školám pomohli poskytnúť týmto deťom podporu. Na základe zistení z kvalitatívneho výskumu ako aj prehľadu dobrej praxe zo zahraničia navrhujeme:

(1) Urýchlene zabezpečiť žiačkam a žiakom z Ukrajiny prístup k psychosociálnej podpore. Mnohé deti z Ukrajiny majú skúsenosť s traumatizujúcimi zážitkami, boli nútené opustiť domov a prišli o svoje sociálne kontakty. Vojnový konflikt navyše pretrváva a tieto deti tak môžu byť naďalej vystavené udalostiam, ktoré môžu mať vážny negatívny dopad na ich psychické zdravie.

V školách však kvôli jazykovej bariére a chýbajúcemu, prípadne neskúsenému personálu dostávajú len minimálnu podporu. Problémy v oblasti duševného zdravia sa navyše môžu kvôli chýbajúcej pomoci prehlbovať a absentujúca podpora môže mať za následok aj ťažkosti v ďalších oblastiach, keďže psychické zdravie a celková duševná pohoda detí predstavuje kľúčový predpoklad na to, aby sa dokázali zapojiť do vzdelávania aj sociálneho života (Fazel, Betancourt, 2018; Iversen, Sveaass, Morken, 2014; Pastoor, 2015).

(2) Poskytnúť zamestnankyniam a zamestnancom vzdelávanie a profesijnú podporu v oblasti začleňovania žiačok a žiakov z Ukrajiny a posilnenia multidisciplinárnej spolupráce. Školské podporné tímy, ale aj ostatné zamestnankyne a zamestnanci by mali mať prístup ku kvalitnej profesijnej podpore. Tá by mala spočívať nielen vo vzdelávacích aktivitách (školenia, webinára a pod.), ale mala by obsahovať aj možnosti supervízie a priamej konzultácie postupov v konkrétnych prípadoch.

Návrhy konkrétnych opatrení uvádzame v záverečnej časti dokumentu, ktorá sumarizuje zistenia z učiteľských a riaditeľských rozhovorov, ako aj výsledky analýzy fokusových skupín so školskými podpornými tímami.

7. Záverečné zhrnutie a odporúčania

Kvalitatívna sonda do začleňovania žiačok a žiakov z Ukrajiny v deviatich bratislavských základných školách prináša výsledky rozhovorov s vedením týchto škôl, s triednymi učiteľkami a učiteľmi, ako aj výsledky fokusových skupín so školskými podpornými tímami. Špecificky sme sa zamerali na analýzu podpory v oblasti učenia sa (riaditeľské a učiteľské rozhovory) a analýzu fungovania školských podporných tímov, ktorých činnosti spadajú do oblasti učenia sa (napríklad špeciálno-pedagogická podpora), ale najmä do oblasti psychosociálnej podpory (budovanie inkluzívnej klímy v škole, psychologická podpora). Významnú pozornosť venujeme aj potrebám zamestnancov a zamestnankýň škôl, ktorých pripravenosť je najdôležitejšia pre kvalitu vzdelávania a celkovej podpory žiačok a žiakov.

Oblasť psychosociálnej podpory sme mapovali v spolupráci s psychologičkami a psychológmi z Inklucentra a poradenského zariadenia CPP Bratislava III, ktoré má ako jediné v Bratislave ukrajinsky hovoriaci podporný tím. Psychologičky a psychológovia počas návštev škôl pracovali priamo so žiačkami a žiakmi. Primárnym cieľom bolo poskytnúť deťom základnú podporu, identifikovať prípadné ťažkosti a následne ponúknuť konzultácie školskému podpornému tímu. Z priamej práce s deťmi vypracovali

psychologičky a psychológovia správy z pozorovania, ktoré umožnili hlbšiu interpretáciu zistení z fokusových skupín so školskými podpornými tímami.

Zistenia nemožno spoľahlivo zovšeobecniť na všetky školy v Bratislave či dokonca mimo hlavného mesta. Celkovo sme navštívili len 10 % z bratislavských základných škôl, ktoré vzdelávajú žiačky a žiakov z Ukrajiny. Analýzu sme sa však usilovali postaviť tak, aby bolo možné zistenia zovšeobecniť aspoň v tom zmysle, že podobné problémy možno očakávať aj v ďalších školách. Skúsenosti a prax navštívených škôl sme preto sledovali a vyhodnocovali cez optiku systémového nastavenia vzdelávania cudzincov a cudzinek na Slovensku.

Zamerali sme sa na to, ako sa školám pri súčasnom nastavení politik a systémových opatrení na začleňovanie detí z Ukrajiny na Slovensku darí poskytovať podporu, ktorú podľa dostupných poznatkov tieto deti potrebujú.

Výsledky naznačujú, že situácia môže byť v mnohých školách kritická. Školy nemajú nástroje na prekonanie jazykovej bariéry, v dôsledku čoho je pre deti a mladých ľudí fakticky neprístupný vzdelávací obsah či dokonca základná psychosociálna podpora. Podľa hodnotenia zamestnankýň a zamestnancov škôl deti pritom stále dostatočne neovládajú slovenčinu, prípadne sa ich jazyková úroveň môže výrazne líšiť. Školy nemajú k dispozícii informácie o tom, akým spôsobom majú upravovať učebný plán pre deti z Ukrajiny. Pedagogickým aj odborným zamestnancom a zamestnankyniam chýbajú poznatky, zručnosti ale aj metodiky či iné nástroje na to, aby dokázali s deťmi z Ukrajiny kvalifikovane pracovať.

Žiačky a žiaci z Ukrajiny pritom môžu čeliť vážnym problémom v oblasti duševného zdravia, keďže ide o vojnové utečanky a utečencov. Mnohí z nich môžu mať kvôli jazykovej bariére sťažený prístup k vzdelávaciemu obsahu a nedokážu si osvojovať potrebné vedomosti a zručnosti. Tieto problémy sa môžu bez adekvátnej podpory časom prehĺbovať. A to môže viesť k vážnym následkom v oblasti vzdelávania (školský neúspech, predčasné ukončenie vzdelávania) aj duševného zdravia.

Dlhoročné zanedbávanie podpory vzdelávania žiakov a žiačok z cudziny môže v aktuálnej situácii viesť k tomu, že sa zo žiakov a žiačok z Ukrajiny stane ďalšia – relatívne veľká – znevýhodnená či dokonca vylúčená skupina nielen vo vzdelávaní, ale aj v sociálnom, ekonomickom a občianskom živote. Pokiaľ chceme takémuto scenáru predísť, je dôležité, aby štát urýchlene zrealizoval aspoň základné opatrenia na podporu začleňovania detí z Ukrajiny (jazykové vzdelávanie, podpora pri prekonávaní jazykovej bariéry, prispôsobenie výučby, intenzívna psychosociálna podpora a prevencia v ukrajinskom jazyku, vzdelávanie pedagogických aj odborných zamestnankýň a zamestnancov v školách).

Keďže od príchodu prvých detí z Ukrajiny uplynul už rok a mnohé z nich nedostali podporu v kritickom čase, možno predpokladať, že k nabaľovaniu problémov dôjde aspoň u časti týchto detí. Ministerstvo školstva aj ďalšie orgány štátnej správy by preto mali takisto vypracovať analýzu možných najväčších problémov (napríklad opakovanie ročníka, rozvoj závažných duševných ťažkostí a podobne) a nastaviť plán na zmierňovanie týchto problémov.

V posledných častiach materiálu detailnejšie rozpracujeme konkrétne opatrenia, ktoré by bolo potrebné realizovať.

7.1 Podpora pri prekonávaní jazykovej bariéry

Analýza učiteľských a riaditeľských rozhovorov aj fokusových skupín so školskými podpornými tímami ukázala, že jedným z hlavných problémov pri začleňovaní detí z Ukrajiny do vzdelávania bola jazyková bariéra. Deti v navštívených školách nemali dostatočnú úroveň slovenčiny. Pedagogické ani odborné zamestnankyne a zamestnanci tak s nimi nedokázali plnohodnotne pracovať a poskytnúť im podporu, akú dostávajú ostatné deti v škole. Zároveň v školách nepôsobili dospelé osoby, ktoré by s deťmi dokázali komunikovať v ukrajinskom jazyku. Komunikácia v materinskom jazyku však môže byť dôležitá pri zabezpečení podpory v oblasti učenia sa (napríklad dodatočné vysvetlenie preberaného učiva), ako aj v psychosociálnej oblasti (zdieľanie skúseností a pocitov, cielenejšia podpora).

Podpora pri prekonávaní jazykovej bariéry by sa mala sústrediť na (1) zintenzívnenie výučby slovenčiny ako druhého/cudzieho jazyka a súčasne (2) by sa mali školám poskytnúť nástroje, prostredníctvom ktorých dokážu znížiť jazykovú bariéru v každodennej praxi.

Zintenzívnenie výučby slovenčiny ako druhého/cudzieho jazyka

Kvalitatívne zistenia z navštívených škôl naznačujú, že pri opatreniach na zintenzívnenie výučby slovenčiny ako druhého/cudzieho jazyka je potrebné reagovať na viaceré problémy a prekážky, ktorým školy pri výučbe čelia. Konkrétne opatrenia by mali zahŕňať:

- (1) **Rozšírenie výučby slovenčiny ako druhého/cudzieho jazyka.** Podľa existujúcich poznatkov sú kurzy štátneho jazyka MŠVVaŠ SR pomerne krátke a realizujú sa len párkrát do týždňa. Preto treba stanoviť, aby jazyková výučba trvala viac hodín a realizovala sa častejšie.
- (2) **Zabezpečenie výučby externými lektormi a lektormi.** Z analýzy vyplynulo, že už pri súčasnom nastavení kurzov môže byť pre školy problémom personálne zabezpečiť výučbu slovenčiny. Preto treba zefektívniť organizáciu výučby slovenčiny ako druhého/cudzieho jazyka zapojením externých subjektov. Možnosti, ako to uskutočniť na regionálnej úrovni s ohľadom na situáciu v Bratislave zhrňame v boxe č. 26.
- (3) **Úprava podmienok organizácie výučby slovenčiny ako druhého/cudzieho jazyka.** Výučba by sa mala spravidla realizovať počas vyučovania. To by mohlo pomôcť prekonať problémy so zabezpečením účasti detí na kurzoch. Školám je súčasne potrebné poskytnúť jasné informácie o tom, akým spôsobom možno upraviť rozvrh a učebný plán žiakov a žiačok z Ukrajiny, t. j. namiesto ktorých predmetov je vhodné realizovať výučbu slovenčiny.

Box č. 26: Možnosť zefektívnenia organizácie výučby slovenčiny ako druhého/cudzieho jazyka v Bratislave

V Bratislave sa žiačky a žiaci z Ukrajiny vzdelávajú na takmer všetkých základných školách. Súčasne môžu mať školy problém personálne zabezpečiť výučbu. Školám môžu chýbať zamestnankyne a zamestnanci s potrebnou kvalifikáciou, prípadne zamestnanci a zamestnankyne škôl nemusia mať na realizáciu kurzov kapacity. Problémom môže byť aj organizácia kurzov v čase vyučovania, keďže učiteľky a učitelia musia zabezpečiť aj výučbu iných predmetov. Organizácia kurzov v popoludňajších hodinách zase môže pre deti z Ukrajiny predstavovať bariéru v prístupe k výučbe (napríklad sa popoludní zúčastňujú online výučby alebo voľnočasových aktivít) a zároveň je popoludňajšie vyučovanie pre deti zaťažujúce.

V Bratislave pôsobí množstvo jazykových škôl, ktoré by mohli školám so zabezpečením výučby slovenčiny ako druhého/cudzieho jazyka pomôcť. To si však vyžaduje podporu pri organizácii a koordinácii výučby, ktorá by inak mohla byť záťažou (a teda i prekážkou) pre riaditeľky a riaditeľov základných škôl, ako aj pre jazykové školy.

Na úrovni mesta by bolo preto vhodné vytvoriť tím kvalifikovaných lektoriek a lektorov, ktorí by v určenom čase pravidelne navštevovali školy a zabezpečovali výučbu. Takýmto spôsobom by bolo možné jednoduchšie zabezpečiť aj dostatok ľudí s potrebnou kvalifikáciou na výučbu slovenčiny ako druhého/cudzieho jazyka. V spolupráci s vysokými školami by bolo možné osloviť študentky a študentov učiteľstva, ktorí by absolvovali intenzívne odborné školenie a následne by pôsobili pod supervíziou lektoriek a lektorov jazykových škôl, resp. osôb s potrebnou kvalifikáciou a skúsenosťami.

Regionálna koordinácia výučby slovenčiny ako druhého/cudzieho jazyka by súčasne pomohla zefektívniť organizáciu kurzov najmä v školách s nižším počtom žiačok a žiakov z Ukrajiny. Tieto školy môžu mať problém vytvárať skupiny podľa veku a jazykovej úrovne detí. V takýchto prípadoch by sa mohla výučba realizovať spoločne pre viacero škôl (bolo by však potrebné zabezpečiť sprevádzanie pre deti).

Nástroje na zmierňovanie jazykovej bariéry počas výchovno-vzdelávacieho procesu

Kým si deti osvoja slovenský jazyk na dostatočnej úrovni na to, aby sa vedeli plnohodnotne zapájať do vzdelávania aj života školy, je potrebné, aby mali školy k dispozícii nástroje, prostredníctvom ktorých budú schopné jazykovú bariéru prekonávať pri výučbe aj ďalších výchovno-vzdelávacích aktivitách. Na tieto účely môžu slúžiť nasledovné opatrenia:

- (1) **Zamestnávanie ukrajinsky hovoriacich pedagogických asistentov a asistentiek.** V súčasnosti už viaceré krajiny podporujú zamestnávanie ukrajinsky hovoriacich pracovníkov a pracovníčok v školách. Toto opatrenie je vhodné nielen z hľadiska zvyšovania kvality začleňovania žiačok a žiakov z Ukrajiny, ale podporuje aj zamestnanosť dospelých osôb z Ukrajiny. Ministerstvo školstva by malo urýchlene spustiť finančnú schému, prostredníctvom ktorej si školy budú môcť zabezpečiť takýto personál. Ukrajinsky hovoriace osoby by v školách mohli pôsobiť na pozícií pedagogických asistentov či asistentiek alebo pomocných vychovávateľov či vychovávateľiek. Ich úlohou by bolo poskytovať ad hoc tlmočnicke služby pri komunikácii s deťmi aj rodičmi, asistenciu počas výučby, doučovanie, prípravu na vyučovanie, klubové aktivity pre deti, krúžky a pod.

Súčasne je dôležité zaviesť flexibilný systém zabezpečenia ukrajinsky hovoriaceho personálu v školách, ktorý by reagoval na konkrétne možnosti a potreby škôl. Niektoré školy nevidia priestor prijímať nové zamestnankyne a zamestnancov. V prípade nižšieho počtu detí z Ukrajiny môže byť plný pracovný úväzok nadbytočný. Preto navrhujeme ponúknuť školám nasledovné alternatívy:

- Pracovník/-čka je priamo zamestnaná v škole na rôznu výšku úväzku
- Pracovník/-čka pracuje v škole v rámci dohody o pracovnej činnosti (max 40 hodín mesačne)
- Pracovník/-čka je zamestnaná v inej inštitúcii (napr. zriaďovateľ) a navštevuje školy v pôsobnosti zriaďovateľa podľa dohodnutého harmonogramu

- (2) **Tvorba upravených jazykových materiálov na výučbu ťažiskových predmetov.** Kvôli jazykovej bariére nemusia mať žiačky a žiaci z Ukrajiny v dostatočnej miere sprístupnený vzdelávací obsah. To sa môže prejavovať ich neskorším školským neúspechom. Ministerstvo školstva a jeho organizácie by mali urýchlene vytvoriť jazykovo upravené materiály, ktoré môžu učiteľky a učitelia využívať priamo pri výučbe ťažiskových predmetov.

7.2 Vytvorenie podmienok a pravidiel na individualizáciu vzdelávania žiakov a žiačok z cudziny

Učiteľské a riaditeľské rozhovory ukázali, že výučba žiakov a žiačok z Ukrajiny sa v školách upravovala len v obmedzenej miere. Zväčša sa upravovalo len hodnotenie žiakov a žiačok a zabezpečila sa pre ne výučba slovenčiny ako druhého/cudzieho jazyka prostredníctvom jazykových kurzov. V niektorých školách mali vybraní žiaci a žiačky prístup k doučovaniu.

Tieto opatrenia nemusia byť dostatočné na to, aby sa pre deti, ktoré dosiaľ postupovali podľa ukrajinského kurikula a súčasne čelia jazykovej bariére, vytvorili adekvátne podmienky na učenie sa a osvojovanie si znalostí a zručností, ktoré budú potrebovať nielen v ďalšom vzdelávaní, ale aj v živote.

Ministerstvo školstva by preto malo urýchlene vypracovať jasné pravidlá individualizácie vzdelávania pre žiačky a žiakov z cudziny a vytvoriť podmienky na ich zavedenie. To by pomohlo odstrániť aj dlhodobý systémový nedostatok, ktorý v tejto oblasti na Slovensku vo vzdelávacej politike máme. Východiskom môže byť napríklad už existujúce metodické odporúčanie (ŠPÚ, 2022), ktoré obsahuje aj nástroje uplatňované v zahraničí. Vytvorenie pravidiel by malo zahŕňať:

- (1) **Úprava podmienok vstupného zisťovania úrovne vedomostí a zručností.** Deti z cudziny môžu mať odlišnú úroveň vedomostí a zručností, keďže dosiaľ nepostupovali podľa slovenského vzdelávacieho programu. Škola však pre týchto žiakov a žiačky nemôže vhodne upraviť vzdelávací program, pokiaľ nemá informácie o tom, v akom učive by žiačky a žiaci potrebovali dodatočnú podporu. Zisťovanie je náročné kvôli jazykovej bariére a napriek tomu, že by ho školy mali realizovať, z našej sondy vyplýva, že nejde o bežnú prax. Školám by preto mohli pomôcť napríklad orientačné testy v ukrajinskom jazyku v ťažiskových predmetoch.
- (2) **Zadefinovanie pravidiel úpravy učebného plánu žiakov a žiačok z cudziny.** Vzhľadom na rozdielnu úroveň vedomostí ale aj na ďalšie špecifické potreby detí je následne potrebné upraviť učebný plán (vrátane organizácie výučby). Výučba by sa mala posilniť v oblastiach, v ktorých deti nemajú zvládnuté učivo podľa požiadaviek slovenského vzdelávacieho programu. Zároveň je potrebné zabezpečiť deťom prístup k ďalším aktivitám, napríklad k intenzívnejšej psychosociálnej podpore, keďže v prípade detí z Ukrajiny ide o vojnových utečencov a utečenky. A pre celkový kognitívny rozvoj je napríklad dôležitá aj možnosť ďalej si rozvíjať materinský/prvý jazyk.

Školám by mali byť poskytnuté jasné základné pravidlá, podľa ktorých sa má pri tvorbe učebného plánu postupovať. V prípade detí z Ukrajiny – keďže ide o relatívne veľkú skupinu – možno vytvoriť aj špecifickejšie usmernenia.
- (3) **Poskytnutie nástrojov, prostredníctvom ktorých môžu školy opatrenia realizovať.** Školy mali problém zabezpečiť individualizovanú podporu a kvalitné vzdelávanie pre všetkých žiakov a žiačky už pred vypuknutím vojny na Ukrajine (ŠŠI, 2020). Pokiaľ majú prispôbiť výučbu detí z Ukrajiny podľa zadefinovaných pravidiel (bod č. 2), štát im musí poskytnúť adekvátnu podporu. Školám by sa mali poskytnúť konkrétne a prakticky uplatniteľné nástroje (napríklad financie na zabezpečenie dodatočného personálu pri individualizácii vzdelávania, dobudovanie priestorov na realizáciu paralelného vyučovania v skupinách, učebné materiály a podobne).

7.3 Zabezpečenie prístupu detí z Ukrajiny k psychosociálnej podpore

Analýza fokusových skupín so školskými podpornými tímami ukázala, že jednou z hlavných prekážok pri zabezpečovaní psychosociálnej podpory žiačkam a žiakom z Ukrajiny je neznalosť jazyka. Na Slovensku neexistujú finančné schémy na podporu zamestnávania odborných zamestnancov či zamestnankýň z Ukrajiny, ktorí by mohli v školách priamo pracovať s deťmi, prípadne uľahčiť komunikáciu medzi deťmi a ďalšími pracovníčkami a pracovníkmi v škole. Kvalitatívna sonda v školách ukázala, že deti z Ukrajiny môžu byť v školách kvôli tomu od psychosociálnej podpory celkom odrezané.

Na to, aby sa zabezpečil prístup detí z Ukrajiny k psychosociálnej podpore v školách, je potrebné posilniť personálne kapacity ukrajinsky hovoriacich zamestnancov a zamestnankýň vo vzdelávacom a poradenskom systéme. To možno dosiahnuť nasledovnými opatreniami:

(1) Podpora zamestnávania ukrajinsky hovoriacich pedagogických asistentov a asistentiek.

Ukrajinsky hovoriace pedagogické asistentky alebo pomocní vychovávatelia môžu školským podporným tímom pomôcť pri komunikácii s deťmi z Ukrajiny. Podrobnejšie toto opatrenie opisujeme v časti zameranej na opatrenia pri prekonávaní jazykovej bariéry.

(2) Podpora zamestnávania ukrajinsky hovoriacich odborných zamestnankýň v školách a v centrách poradenstva a prevencie. Zmiernenie jazykovej bariéry (napríklad pôsobením ukrajinsky hovoriacich pedagogických asistentiek a asistentov) nemusí byť dostatočné na zabezpečenie podpory vo všetkých oblastiach. Najmä ak ide o náročnejšie či komplexnejšie formy podpory (napríklad diagnostika, psychoterapia a podobne), je potrebné, aby odborná zamestnankyňa alebo zamestnanec ovládal prvý (materinský) jazyk dieťaťa.

Z tohto dôvodu by mal štát podporiť školy aj poradenské zariadenia pri zamestnávaní odborných zamestnancov a zamestnankýň. Okrem finančných prostriedkov je dôležité zabezpečiť aj odstránenie prípadných legislatívnych a administratívnych prekážok.

(3) Vytvoriť regionálne pôsobiace odborné tímy. Zamestnávanie ukrajinsky hovoriacich odborných zamestnancov a zamestnankýň môže byť časovo a administratívne náročné. V školách s nižším zastúpením detí z Ukrajiny môže byť navyše pôsobenie takejto zamestnankyne či zamestnanca neefektívne, prípadne škola nemusí vedieť nájsť osobu s potrebnou kvalifikáciou. Odkladanie psychosociálnej podpory žiakom a žiačkam z Ukrajiny však môže viesť k nabaľovaniu ich problémov v oblasti duševného zdravia. Na urýchléné zabezpečenie základnej psychosociálnej podpory pre deti z Ukrajiny tak môžu aspoň dočasne slúžiť regionálne terénne tímy, ktoré by školy pravidelne navštevovali a dokázali zabezpečiť podporu väčšiemu okruhu škôl.

Podobný postup uplatnilo počas utečeneckej krízy vyvolanej vojnou v Sýrii napríklad Rakúsko (Felder-Puig, Maier, Teutsch, 2016). Úlohou regionálnych tímov bolo pracovať priamo s deťmi (pracovníčky a pracovníci týchto tímov ovládali prvý jazyk týchto detí), ako aj so školským kolektívom pri nastavovaní postupov začleňovania týchto detí či riešení konkrétnych problémov a otázok.

Vzhľadom na aktuálnu situáciu v Bratislave možno tiež navrhnúť, aby sa práca terénnych pracovníkov a pracovníčok koordinovala s CPP Bratislava III. Tím podpory pre Ukrajinu má rozsiahle skúsenosti s podporou škôl pri začleňovaní detí z Ukrajiny a s mnohými školami má už nadviazanú spoluprácu. Terénni pracovníci a pracovníčky by zároveň tímu podpory pre Ukrajinu mohli pomôcť systematizovať a zefektívniť prácu (napríklad tým, že by prebrali agendu súvisiacu s administratívnym a legislatívnym poradenstvom pre rodičov, pozri box č. 8). Návrh pôsobenia regionálnych terénnych pracovníkov a pracovníčok, ktoré sme počas mapovania situácie v školách nastavovali v spolupráci s odborníkmi a odborníčkami z Inkluentra, sumarizuje box č. 27.

Box č. 27: Regionálni terénni pracovníci a pracovníčky (RTP)

Cieľom opatrenia je zintenzívnenie a systematizácia podpory žiačok a žiakov z Ukrajiny v psychosociálnej oblasti. Vďaka pôsobeniu (RTP) by bolo možné pravidelne monitorovať potreby detí a škôl, poskytovať žiačkam a žiakom z Ukrajiny základnú psychosociálnu podporu a školám cielené poradenstvo a podporu pri nastavovaní začleňovania týchto detí do vzdelávania.

Opatrenie sme nastavovali v spolupráci s partnerskou organizáciou Inkluentrum.

Ako by mohli RTP fungovať:

- Školy pravidelne navštevujú ukrajinsky hovoriace regionálne terénne pracovníčky a pracovníci (RTP), ktorí absolvovali školenie. Nemusia mať odbornosť v oblasti psychológie či iných pomáhajúcich profesií, základným odborným profilom by mohlo byť pedagogické vzdelanie na bakalárskej úrovni.
- Frekvencia návštev v škole sa stanoví podľa celkového počtu detí v škole (minimálna frekvencia by mala byť raz týždenne dve hodiny, v prípade veľmi nízkeho počtu detí z UA možno uvažovať o dvojtyždňovom intervale).
- Úlohou RTP v škole je
 - realizovať skupinové aktivity so žiačkami a žiakmi z Ukrajiny – poskytnúť bezpečný priestor v prvom (materinskom) jazyku detí
 - identifikovať potreby detí, ktoré sa potýkajú s ťažkosťami
 - informovať sa o potrebách a ťažkostiach detí aj u triednych učiteliek a učiteľov či u členov a členiek ŠPT
 - informovať pedagogických a odborných zamestnancov a zamestnankyne v škole o potrebách detí z UA s cieľom zvýšiť ich citlivosť na potreby detí
 - realizovať konzultačné hodiny pre rodičov.

Podpora pre RTP zo strany tímu podpory pre Ukrajinu v CPP Bratislava III – úloha CPP:

- poskytovať metodické usmerňovanie, vedenie a supervíziu
- vyhodnocovať informácie zo škôl a v prípade potreby navrhnúť a realizovať cielenú intervenciu (individuálna a skupinová terapia, práca s celou rodinou)
- pravidelne (no v nižšej frekvencii) navštevovať školy a poskytovať RTP, učiteľskému zboru aj ŠPT odborné konzultácie, školenia, vzájomne sa informovať o poskytovaní podpory deťom, u ktorých hrozí riziko a pod.

7.4 Vzdelávanie zamestnankýň a zamestnancov škôl

Hoci ministerstvo školstva a jeho organizácie poskytli pedagogickým aj odborným zamestnancom a zamestnankyniam škôl možnosti vzdelávať sa vo vybraných otázkach týkajúcich sa výučby detí z Ukrajiny (napríklad vo forme webinárov), výsledky kvalitatívnej sondy naznačujú, že pre prax začleňovania detí z Ukrajiny nemuselo byť toto vzdelávanie dostatočné. Analýza riaditeľských a učiteľských rozhovorov aj fokusových skupín so školskými podpornými tímami ukázala, že pedagogickým aj odborným zamestnancom a zamestnankyniam chýbajú poznatky a praktické zručnosti potrebné pri začleňovaní detí z Ukrajiny.

Učiteľky a učitelia nevedeli, aké konkrétne postupy majú používať vo svojej vyučovacej praxi. Členkám a členom školských podporných tímov zase chýbali poznatky o vhodných postupoch či aktivitách na podporu začleňovania detí z Ukrajiny, ale aj o práci s traumou, ktorej môžu čeliť deti utekajúce pred vojnou. Nedostatky sa ukázali aj v multidisciplinárnej spolupráci medzi školskými podpornými tímami a učiteľským zborom či ďalšími zamestnankyňami a zamestnancami školy.

Pripravenosť ľudí v školách na začleňovanie detí z Ukrajiny do vzdelávania je pritom základným predpokladom na to, aby tieto deti dostali kvalitné vzdelávanie a ďalšiu podporu. Na skvalitnenie vzdelávania pre pedagogických a odborných zamestnancov a zamestnankyne by bolo vhodné realizovať nasledovné opatrenia:

- (1) **Zber údajov o dostupnosti a dostatočnosti existujúcich možností vzdelávania a profesijnej podpory.** Výsledky kvalitatívnej sondy nemožno zovšeobecniť a kvantifikovať. Naznačujú však, že poskytované vzdelávacie možnosti nie sú pre personál škôl adekvátne. Presnejší opis problémov, prekážok a vzdelávacích potrieb odborných aj pedagogických zamestnancov a zamestnankyň je potrebné získať prostredníctvom kvantitatívneho prieskumu.
- (2) **Doplnenie vhodného obsahu vzdelávania a profesijnej podpory.** Na základe výsledkov kvalitatívnej sondy možno navrhnúť predbežné oblasti, ktoré by bolo potrebné vo vzdelávaní posilniť. Tieto informácie by mali doplniť kvantitatívne údaje z cieľného zberu (bod č. 1).

V prípade učiteliek a učiteľov by sa malo vzdelávanie a ďalšia profesijná podpora sústrediť na nasledovné oblasti:

- Konkrétne postupy a prax výučby vo viacjazyčnom a multikultúrnom prostredí – konkrétne aktivity, metodické a didaktické postupy, vhodné učebné materiály.
- Rozdiely v slovenskom a ukrajinskom kurikule – informácie o tom, aké učivo by mali mať deti z Ukrajiny osvojené a v akých oblastiach potrebujú intenzívnejšiu podporu.
- Psychosociálna podpora – keďže učiteľky a učitelia sú s deťmi v najintenzívnejšom kontakte, je dôležité, aby mali osvojené základné poznatky o tom, ako môžu podporiť psychickú pohodu a duševné zdravie detí, ktoré utiekli pred vojnou a potýkajú sa s ďalšími sociálnymi či inými problémami.

53

V prípade školských podporných tímov by sa malo vzdelávanie a ďalšia profesijná podpora sústrediť na nasledovné oblasti:

- Inkluzívne vzdelávanie a multidisciplinárny prístup k poskytovaniu podpory vo vzdelávaní – možnosti spolupráce školských podporných tímov s ostatnými zamestnankyňami a zamestnancami školy. Vzdelávanie by malo byť špecificky zamerané na začleňovanie detí cudzincov a cudzinek a prácu v multikultúrnom a viacjazyčnom prostredí.
- Práca s traumou (napr. Perry, 2022) – základné poznatky o prejavoch a faktoroch, ktoré eliminujú vznik a rozvoj post-traumatickej stresovej poruchy, o (dys)regulácii, možnostiach krízovej intervencie a terapie, trauma rešpektujúcim prístupe v škole a pod.
- Vytváranie podporujúceho prostredia so zapojením blízkych dospelých týchto detí.

- (3) **Doplnenie vhodných foriem vzdelávania a profesijnej podpory.** Zároveň je potrebné zabezpečiť, aby spôsob vzdelávania či profesijného rozvoja reflektoval potreby zamestnankyň a zamestnancov škôl. Veľká časť respondentiek a respondentov uviedla, že nedostatkom existujúcich školení je prílišná všeobecnosť. Viaceré pedagogické aj odborné zamestnankyne a zamestnanci by potrebovali, aby im niekto názorne ukázal vhodné postupy či príklady konkrétnych aktivít a aby o týchto postupoch mohli v prípade potreby diskutovať a konzultovať, ideálne aj v rámci širšieho kolektívu školy. Profesijná podpora by preto mala zahŕňať nasledovné formy:

- Metodiky obsahujúce konkrétne postupy pri začleňovaní žiačok a žiakov z Ukrajiny s príkladmi aktivít

- Nástroje, ktoré sa dajú využiť pri práci so žiakmi a žiačkami z Ukrajiny (v prípade vyučujúcich napríklad jazykovo upravené učebné materiály)
- Vzdelávanie realizované priamo v školách so zameraním na prax a konkrétne aktivity využiteľné pri začleňovaní detí z Ukrajiny
- Vzdelávanie realizované online so zameraním na prax a konkrétne aktivity pri začleňovaní detí z Ukrajiny
- Možnosť priameho poradenstva a konzultácií v prípade potreby

7.5 Analýza budúcich rizík a nastavenie kompenzačných opatrení

Od príchodu prvých žiačok a žiakov z Ukrajiny uplynulo v čase našej návštevy v školách trištvrte roka. Výsledky kvalitatívnej sondy naznačujú, že školy kvôli slabej systémovej podpore nedokážu týmto deťom zabezpečiť adekvátnu podporu v oblasti učenia sa ani v psychosociálnej oblasti. To môže viesť k nabaľovaniu problémov žiačok a žiakov z Ukrajiny. Ako vysvetľujeme vyššie, kvôli tomu, že sa deťom neposkytla podpora včas, môžu im hroziť závažné ťažkosti v oblasti duševného zdravia aj školský neúspech. Možno teda predpokladať, že v budúcnosti bude potrebné tieto problémy časti detí z Ukrajiny kompenzovať.

Akútne pritom chýbajú poznatky o deťoch, ktoré nie sú vo veku dochádzky na základnú školu, ako aj o deťoch, ktoré sa stále nachádzajú mimo nášho vzdelávacieho systému. Mladším deťom (predškolský vek), ako aj starším (stredoškolské vzdelávanie) môžu hroziť iné typy rizík. Napríklad v prípade stredoškolákov a stredoškoláčok môže byť jedným z akútnych problémov predčasné ukončenie vzdelávania kvôli chýbajúcej podpore vo vzdelávaní, ale aj kvôli nutnosti podieľať sa na ekonomickom prežití domácnosti a zapojiť sa do trhu práce.

Ministerstvo školstva v spolupráci s ďalšími inštitúciami by preto mali urýchlene začať pracovať na analýze rizík a návrhu opatrení, ktoré v budúcnosti pomôžu aspoň zmierniť negatívny dopad chýbajúcej podpory na deti a mladých ľudí z Ukrajiny. Postup by mal zahŕňať:

- (1) **Identifikácia rizík, ktoré môžu vzniknúť v dôsledku zanedbania včasnej podpory.** Predložená kvalitatívna sonda sa primárne nesústreďuje na analýzu budúcich dopadov chýbajúcej podpory žiakov a žiačok z Ukrajiny. Je preto dôležité, aby sa na základe odbornej literatúry a mapovania praxe vytvoril zoznam rizík, ktorým môžu deti a mladí ľudia z Ukrajiny v budúcnosti čeliť, a ktoré bude potrebné kompenzovať (napríklad v prípade zanedbania včasnej psychosociálnej podpory v prípade detí utekajúcich pred vojnou hrozí vyššie riziko rozvoja posttraumatickej stresovej poruchy, ktorá vyžaduje intenzívnejšiu aj špecializovanejšiu intervenciu). Je pritom dôležité zohľadniť všetky vekové skupiny detí a mladých ľudí, ako aj tú časť detí a mladých ľudí z Ukrajiny, ktorá nenavštevuje školy.
- (2) **Identifikácia vhodných kompenzačných opatrení.** Na základe identifikovaných kritických oblastí, v ktorých môžu deti a mladí ľudia z Ukrajiny zažívať ťažkosti, je potrebné špecifikovať aj to, aké podporné opatrenia by v budúcnosti pomohli tieto ťažkosti zmierniť.
- (3) **Kvantifikácia a nastavenie systému kompenzačných opatrení.** Napokon je potrebné vyčíslieť mieru, do akej budú deti a mladí ľudia z Ukrajiny zasiahnutí tým, že im vzdelávací systém na Slovensku nedokázal poskytnúť adekvátnu podporu. Na základe týchto údajov je potrebné nastaviť a implementovať plán na posilnenie podpory vo vzdelávacom systéme, ako aj v ďalších oblastiach (napríklad v zdravotníctve v oblasti podpory duševného zdravia).

8. Použitá literatúra

Cerna, L. 2019. *Refugee education: Integration models and practices in OECD countries*. Paris: OECD Publishing. Dostupné na internete: <https://doi.org/10.1787/a3251a00-en>

Fazel, M., Betancourt, T. S. 2018. Preventive mental health interventions for refugee children and adolescents in high-income settings. In *The Lancet Child & Adolescent Health*. 2 (2). pp. 121-132. Dostupné na: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2352464217301475#bib27>

Felder-Puig, R., Maier, G., Teutsch, F. 2016. *Evaluationsbericht: Mobile Interkulturelle Teams für österreichische Schulen*. Wien: Institut für Gesundheitsförderung Prävention GmbH. Dostupné na: https://www.schulpsychologie.at/fileadmin/user_upload/MIT-Evaluationsbericht.pdf

Gallová Kriglerová, E., Gažovičová, T., Kadlečíková, J. 2011. Školská legislatíva pre deti cudzincov a jej aplikovanie v praxi. In Gažovičová, T. (ed.): *Vzdelávanie detí cudzincov na Slovensku: Potreby a riešenia*. Bratislava: Centrum pre výskum etnicity a kultúry - Nadácia Milana Šimečku. Dostupné na: <http://cvek.sk/wp-content/uploads/2015/11/Vzdel%C3%A1vanie-det%C3%AD-cudzincov-na-Slovensku-Potreby-a-rie%C5%A1enia.pdf>

Hapalová, M. 2019. Pedagogickí asistenti. In Hall, R., Drál, P., Fridrichová, P., Hapalová, M., Lukáč, S., Miškolci, J., Vančíková, K.: *Analýza zistení o stave školstva na Slovensku: To dá rozum*. Bratislava: MESA10, 2019. Dostupné na <https://analiza.todarozum.sk>

Hellebrandt, T. et al. 2020. *Revízia výdavkov na skupiny ohrozené chudobou alebo sociálnym vylúčením*. Bratislava: MF SR. Dostupné na: <https://www.minedu.sk/data/att/15944.pdf>

Iversen, V. C., Sveaass, N., Morken, G. 2014. The role of trauma and psychological distress on motivation for foreign language acquisition among refugees. In *International Journal of Culture and Mental Health*, 7:1, pp. 59-67.

Križo, V., Krnáčová, Z. rok neuvedený. *Školský podporný tím v základnej škole*. Centrum inkluzívneho vzdelávania (Inklucentrum). Dostupné na: <https://inklucentrum.sk/wp-content/uploads/2020/09/Skolsky-podporny-tim-manual.pdf>

Krnáčová, Z., Čerešník, M., Ugorová, B., Hambálek, V. rok neuvedený. *Multidisciplinárny prístup: Základné myšlienky a rámce*. Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie. Dostupné na: <https://vudpap.sk/wp-content/uploads/2022/06/Multidisciplinarny-pristup-Zakladne-myslienky-a-ramce-v1.01.pdf>

Krnáčová, Z., Križo, V. rok neuvedený. *Multidisciplinárny prístup v školách: Školský podporný tím*. Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie. Dostupné na: <https://vudpap.sk/wp-content/uploads/2022/03/Multidisciplinarny-pristup-v-skolach-s-recenziou-v1.02.pdf>

Leithwood, K. 2006. *Teacher Working Conditions That Matter: Evidence for Change*. Ontario: Elementary Teachers' Federation of Ontario.

Maehler, D. B., Pötzschke, S., Ramos, H., Pritchard, P., Fleckenstein, J. 2021. Studies on the Acculturation of Young Refugees in the Educational Domain: A Scoping Review of Research and Methods. In *Adolescent Research Review*, 6, pp. 15-31. Dostupné na: <https://link.springer.com/article/10.1007/s40894-019-00129-7>

Metodický pokyn č. 22/2011 na hodnotenie žiakov základnej školy v znení metodického pokynu č. 40/2021. Dostupné na: <https://www.minedu.sk/data/att/21007.rtf>

Nagasa, K. 2014. Perspectives of Elementary Teachers on Refugee Parent-Teacher Relations and the Education of Their Children. In *Journal of Educational Research and Innovation*. 3, 1. pp. 1 - 16. Dostupné na: <http://digscholarship.unco.edu/jeri/vol3/iss1/1>

Nevin, A. I., Thousand, J. S., Villa, R. A. 2009. Collaborative teaching for teacher educators: What does the research say? In *Teaching and Teacher Education*, 25, 4. pp. 569-574.

OECD. 2019a. TALIS 2018 Results (Volume I): *Teachers and School Leaders as Lifelong Learners*. Paris: OECD Publishing. Dostupné na: <https://doi.org/10.1787/1d0bc92a-en>

OECD. 2019b. *The Road to Integration: Education and Migration, OECD Reviews of Migrant Education*. Paris: OECD Publishing. Dostupné na internete: <https://doi.org/10.1787/d8ceec5d-en>

Ostertágová, A., Rehúš, M. 2022a. *Začleňovanie detí z Ukrajiny do vzdelávania: Hlavné problémy a odporúčania*. Bratislava: Centrum vzdelávacích analýz. Dostupné na: https://www.vzdelavacieanalyzy.sk/wp-content/uploads/2022/07/Vzdelavanie-deti-z-Ukrajiny-hlavne-zistenia-a-odporucania_CVA.pdf

Ostertágová, A., Rehúš, M. 2022b. *Začleňovanie detí z Ukrajiny do vzdelávania v Bratislave: Analýza súčasnej situácie a prehľad politik*. Bratislava: Centrum vzdelávacích analýz. Dostupné na: https://www.vzdelavacieanalyzy.sk/wp-content/uploads/2022/07/Vzdelavanie-deti-z-Ukrajiny-v-BA_CVA_publicacia.pdf

Paju, B., Kajamaa, A., Pirittimaa, R., Kontu, E. 2021. Collaboration for Inclusive Practices: Teaching Staff Perspectives from Finland. In *Scandinavian Journal of Educational Research*, 66, 3. pp. 427-440. Dostupné na: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00313831.2020.1869087>

Pastoor, L. de W. 2015. The mediational role of schools in supporting psychosocial transitions among unaccompanied young refugees upon resettlement in Norway. In *International Journal of Educational Development*, 41, pp. 245-254.

Perry, B., Winfrey, O. 2022. *Čo sa vám stalo?* Bratislava: Eastone.

Píšová, J., Csiba, K., Ďuranová, D. 2022. *Manuál pre inklúziu detí cudzincov do výchovno-vzdelávacieho procesu v SR*. Bratislava: Štátny pedagogický ústav. Dostupné na: <https://www.statpedu.sk/files/sk/o-organizacii/projekty/erasmus-slovencina-deti-cudzincov/manualy/manual-inkluziu-deti-cudzincov.pdf>

ŠPÚ. 2022. *Metodické odporúčanie k organizácii výchovy a vzdelávania v triedach základných škôl so žiakmi z Ukrajiny*. Bratislava: Štátny pedagogický ústav. Dostupné na: <https://www.minedu.sk/data/att/22859.pdf>

ŠŠI. 2020. *Správa o stave vzdelávania cudzincov v základnej škole v SR v školskom roku 2019/2020*. Bratislava: Štátna školská inšpekcia. Dostupné na internete: https://www.ssi.sk/wpcontent/uploads/2020/12/123_TI_Vzde_ziakov_cudz_ZS.pdf

ŠŠI. 2022a. *Pripravenosť škôl na vzdelávanie detí odídených z Ukrajiny*. Bratislava: Štátna školská inšpekcia. Dostupné na internete: https://www.ssi.sk/wpcontent/uploads/2022/06/Sprava_odidenci_all7_tlac_final_20_.6.pdf

ŠŠI. 2022b. *Vzdelávanie detí cudzincov bolo dlhšiu dobu nepovšimnuté*. Bratislava: Štátna školská inšpekcia. Dostupné na internete: <https://www.ssi.sk/2022/03/17/vzdelavanie-deti-cudzincov-bolo-dlhsiu-dobunepovsimnute/>

UNESCO. 2022. *Mapping host countries' education responses to the influx of Ukrainian students*. Dostupné na: <https://www.unesco.org/en/articles/mapping-host-countries-education-responses-influx-ukrainianstudents>

UNICEF. 2021. *Mental Health and Psychosocial Support Case Study: A whole-school approach to improve learning, safety and wellbeing (Jamaica)*. UNICEF. Dostupné na: [https://www.unicef.org/media/95671/file/A%20whole-school%20approach%20to%20improve%20learning,%20safety%20and%20wellbeing%20\(Jamaica\).pdf](https://www.unicef.org/media/95671/file/A%20whole-school%20approach%20to%20improve%20learning,%20safety%20and%20wellbeing%20(Jamaica).pdf)

UNICEF, 2022a. *Education, Children on the move and Inclusion in Education: Lessons learned and scalable solutions to accelerate inclusion in national education systems and enhance learning outcomes*. UNESCO. Dostupné na: <https://www.unicef.org/media/116171/file/Education,%20Children%20on%20the%20move%20and%20Inclusion%20in%20Education.pdf>

UNICEF, 2022b. *Mental Health and Psychosocial Support Case Study. Supporting the socio-emotional learning and psychological wellbeing of children through a whole-school approach (China)*. UNICEF. Dostupné na: [https://www.unicef.org/media/118366/file/Supporting%20the%20socio-emotional%20learning%20and%20psychological%20wellbeing%20of%20children%20through%20a%20whole-school%20approach%20\(China\).pdf](https://www.unicef.org/media/118366/file/Supporting%20the%20socio-emotional%20learning%20and%20psychological%20wellbeing%20of%20children%20through%20a%20whole-school%20approach%20(China).pdf)

VÚDPaP, rok neuvedený. *Informácie pre školy o zvládání krízovej situácie v dôsledku vojny na Ukrajine*. Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie. Dostupné na: <https://vudpap.sk/wp-content/uploads/2022/02/Informacie-pre-skoly-o-zvladani-krizovej-situacie-v-dosledku-vojnoveho-utoku-na-Ukrajine.1.02.pdf>

Príloha č. 1: Matica scenárov individuálnych rozhovorov a fokusových skupín

Legenda:

- zelené pole označuje primárneho informátora o danej oblasti
- oranžové pole označuje sekundárneho informátora o danej oblasti
- šedé pole označuje, že informátor je pre danú oblasť nerelevantný (nekladú sa mu žiadne otázky)

Poznámka:

Prezentujeme finálnu verziu matice, ktorá zachytáva, aké oblasti pokryli scenáre kvalitatívnych rozhovorov a fokusových skupín. V niektorých prípadoch sme pôvodne zvažovali zisťovať informácie o niektorých oblastiach aj medzi ďalšími aktérmi. Napríklad v prípade aktivít na osvojovanie si slovenského jazyka by bolo možné spýtať sa členiek a členov školských podporných tímov, či vnímajú, že je účasť na týchto aktivitách pre deti z Ukrajiny zaťažujúca. Kvôli veľkému počtu sledovaných oblastí a obmedzenému času trvania rozhovorov a fokusových skupín sme však museli témy scenárov určené pre jednotlivé cieľové skupiny redukovať.

	Riaditeľ/-ka	Učiteľ/-ka	ŠPT
1. PODPORA PRE ŽIAČKY A ŽIAKOV Z UKRAJINY			
1.1 Prijímanie do škôl			
Možnosti, systém a prekážky prijímania žiakov a žiačok z Ukrajiny	ako prebieha prijímanie žiakov do školy, či pri tom riaditeľ dostáva podporu (napr. od zriaďovateľa), ako sa deti zaraďujú do tried, aké kapacity má škola, akým prekážkam pri tom riaditeľ čelí, akú podporu by potreboval		
1.2 Podpora pri osvojovaní si slovenského jazyka			
• úroveň slovenského jazyka		na akej úrovni ovládajú deti z UA slovenčinu	na akej úrovni ovládajú deti z UA slovenčinu
• kurzy štátneho jazyka a ďalšie aktivity na podporu osvojovania si slovenčiny	či škola realizuje kurzy štátneho jazyka alebo iné aktivity na osvojenie si slovenčiny, ako sú aktivity organizované, z čoho sú financované, akým prekážkam pri tom riaditeľ čelí, akú podporu by potreboval	efektivita aktivít (či sa deti vďaka aktivitám dokážu naučiť slovenčinu)	

prekonávanie jazykovej bariéry počas vyučovania a ďalších aktivít	či má škola jednotnú stratégiu alebo si postupy volia učitelia individuálne	ako prekonávajú jazykovú bariéru počas vyučovania (konkrétne nástroje), akým prekážkam pri tom čelia, akú podporu by potrebovali, či má škola jednotnú stratégiu	ako prekonávajú jazykovú bariéru pri práci so žiakmi, či poskytujú podporu učiteľom alebo deťom pri prekonávaní jazykovej bariéry počas vyučovania, akým prekážkam pri tom čelia, akú podporu by potrebovali
1.3 Podpora pri osvojovaní si učiva (okrem slovenského jazyka)			
úprava učebného plánu	či má škola jednotnú stratégiu alebo si postupy volia učitelia individuálne; či majú žiaci z Ukrajiny upravený rozvrh hodín	či učitelia upravujú pre žiakov z UA učebný plán (individualizácia a diferenciácia na úrovni obsahu, metód, stratégií atď.), akým prekážkam pri tom čelia, akú podporu by potrebovali	či ŠPT spolupracujú s učiteľmi na úprave učebného plánu
úprava učebných materiálov	či má škola jednotnú stratégiu alebo si postupy volia učitelia individuálne	či učitelia pracujú na hodinách s materiálmi, ktoré sú upravené pre potreby žiakov z UA, akým spôsobom získali k týmto materiálom prístup (vlastná tvorba, spolupráca s ŠPT, iné), akým prekážkam pri tom čelia, akú podporu by potrebovali	či ŠPT spolupracujú s učiteľmi pri úprave učebných materiálov pre potreby výučby detí z Ukrajiny
doučovanie	či škola realizuje doučovacie programy (aj) pre žiakov z UA, ako sú programy organizované, z čoho sú financované, akým prekážkam pri tom riaditeľ čelí, akú podporu by potreboval		
špeciálno-pedagogická podpora	či má škola stratégiu zabezpečenia špeciálnopedagogickej podpory pre žiakov z Ukrajiny	či a ako učitelia spolupracujú s ďalšími PZ a OZ v rámci zabezpečenia špeciálno-pedagogickej podpory pri výučbe žiakov z UA	či a ako poskytujú ŠPT špeciálno-pedagogickú podporu deťom z Ukrajiny (identifikácia ťažkostí, nastavenie podpory, spolupráca s učiteľmi, priama činnosť s deťmi, preventívne programy), akým prekážkam pri tom čelia, akú podporu by potrebovali

1.4 Psychosociálna podpora			
psychosociálna a psychologická podpora	či má škola stratégiu zabezpečenia psychosociálnej podpory pre žiakov z Ukrajiny	či a ako učitelia spolupracujú s ŠPT pri zabezpečení psychosociálnej a psychologickej podpory žiakom z UA	či a ako poskytujú ŠPT psychosociálnu a psychologickú podporu deťom z Ukrajiny (identifikácia ťažkostí, nastavenie podpory, spolupráca s učiteľmi, priama činnosť s deťmi, preventívne programy), akým prekážkom pri tom čelia, akú podporu by potrebovali
1.5 Socializácia a voľný čas			
krúžky	či škola realizuje krúžky (aj) pre žiakov z UA, ako sú krúžky organizované, z čoho sú financované, akým prekážkam pri tom riaditeľ čelí, akú podporu by potreboval		
podpora budovania vzťahov medzi žiakmi	či má škola stratégiu podpory budovania vzťahov medzi žiakmi	aké aktivity na podporu budovania vzťahov medzi žiakmi realizuje triedny učiteľ	aké aktivity na podporu budovania vzťahov medzi žiakmi realizuje ŠPT
2. PODPORA PRE PEDAGOGICKÝ A ODBORNÝ PERSONÁL ŠKOLY			
finančné zabezpečenie podporných opatrení	či má škola dostatok financií na zabezpečenie potrebnej podpory pri začleňovaní žiakov z Ukrajiny, akým prekážkam pri tom riaditeľ čelí, akú podporu by potreboval		
podpora v oblasti legislatívy	či má škola dostatok informácií v oblasti legislatívnych aspektov začleňovania žiakov z Ukrajiny, akým prekážkam pri tom riaditeľ čelí, akú podporu by potreboval		
personálne zabezpečenie	či má škola dostatok personálu na zabezpečenie začleňovania žiakov z Ukrajiny, akým prekážkam pri tom riaditeľ čelí, akú podporu by potreboval	či by učitelia potrebovali pri začleňovaní žiakov z Ukrajiny podporu zo strany odborných alebo pedagogických zamestnancov, ktorí v škole aktuálne nepôsobia	či by ŠPT potrebovali pri začleňovaní žiakov z Ukrajiny podporu zo strany odborných alebo pedagogických zamestnancov, ktorí v škole aktuálne nepôsobia

• vzdelávanie	či by riaditeľ potreboval zabezpečiť vzdelávanie pre seba alebo zamestnancov školy, akých oblastí by sa malo vzdelávanie týkať, akou formou by malo prebiehať	či by učitelia potrebovali vzdelávanie, akých oblastí by sa malo vzdelávanie týkať, akou formou by malo prebiehať	či by ŠPT potrebovali vzdelávanie, akých oblastí by sa malo vzdelávanie týkať, akou formou by malo prebiehať
• metodická podpora - materiály		či by učitelia potrebovali pri práci so žiakmi z Ukrajiny metodické materiály, čo by malo byť ich obsahom	či by ŠPT potrebovali pri práci so žiakmi z Ukrajiny metodické materiály, čo by malo byť ich obsahom
• metodická podpora - priame poradenstvo		či by učitelia potrebovali pri práci so žiakmi z Ukrajiny metodickú podporu v podobe priameho poradenstva, čo by malo byť obsahom, ako by malo prebiehať	či by učitelia potrebovali pri práci so žiakmi z Ukrajiny metodickú podporu v podobe priameho poradenstva, čo by malo byť obsahom, ako by malo prebiehať
INÉ OBLASTI (MIMO KONCEPTUÁLNEHO RÁMCA)			
Prijímanie žiakov do školy	ako prebieha prijímanie žiakov do školy, či pri tom riaditeľ dostáva podporu (napr. od zriaďovateľa), ako sa deti zaraďujú do tried, aké kapacity má škola, akým prekážkam pri tom riaditeľ čelí, akú podporu by potreboval		
Spolupráca s rodičmi alebo inými zástupcami detí z Ukrajiny	aká je spolupráca s rodičmi, akým prekážkam pri spolupráci s rodičmi riaditeľ čelí, čo by potreboval	aká je spolupráca s rodičmi, akým prekážkam pri spolupráci s rodičmi učitelia čelia, čo by potrebovali	aká je spolupráca s rodičmi, akým prekážkam pri spolupráci s rodičmi ŠPT čelia, čo by potrebovali

Príloha č. 2: Učiteľské rozhovory: údaje o zúčastnených osobách

Použité skratky:

TU – triedna učiteľka alebo učiteľ

	predmety	ročník, v ktorom je TU	počet detí z Ukrajiny v triede, kde je TU	výučba v iných triedach, kde sú deti z Ukrajiny	Poznámky
Škola A					
rozhovor 1	slovenský jazyk a literatúra, biológia	5.	3	áno (4 triedy)	
rozhovor 2	technika, fyzika, informatika	8.	4	áno (11 tried)	
Škola B					
rozhovor 3	slovenský jazyk a literatúra	5.	9	áno (2 triedy)	minulý školský rok vyučoval/-a aj slovenčinu ako druhý/cudzí jazyk; vykonáva aj pozíciu výchovného poradcu
rozhovor 4	fyzika, geografia, technika	8.	4	áno (4 triedy)	
Škola C					
rozhovor 5	primárne vzdelávanie	3.	2	neuvedené	vylúčené z analýzy (1. stupeň)
rozhovor 6	slovenský jazyk a literatúra, výtvarná výchova	7.	2	áno (4 triedy)	vyučuje aj slovenčinu ako druhý/cudzí jazyk

rozhovor 7	anglický jazyk, chémia, výtvarná výchova	5.	4	áno (počet tried neuvedený)
------------	---	----	---	--------------------------------

Škola D

rozhovor 8	slovenský jazyk a literatúra, občianska výchova	6.	3	áno (10 tried)
------------	--	----	---	----------------

rozhovor 9	anglický jazyk	5.	3	áno (3 triedy)
------------	----------------	----	---	----------------

Škola E

rozhovor 10	biológia, výtvarná výchova	7.	2	áno (13 tried)
-------------	----------------------------	----	---	----------------

rozhovor 11	primárne vzdelávanie, telesná výchova	2.	4	áno (1 trieda)	vylúčené z analýzy (1. stupeň)
-------------	--	----	---	----------------	--------------------------------

rozhovor 12	primárne vzdelávanie, telesná výchova, etická výchova	3.	4	áno (2 triedy)	vylúčené z analýzy (1. stupeň)
-------------	---	----	---	----------------	--------------------------------

Škola F

rozhovor 13	matematika, biológia	7.	4	áno (2 triedy)
-------------	----------------------	----	---	----------------

rozhovor 14	anglický jazyk	6.	5	neuvedené	predmet anglický jazyk učí len časť triedy, v ktorej je triednym/triednou uč.
-------------	----------------	----	---	-----------	--

Škola G					
rozhovor 15	primárne vzdelávanie, etická výchova	3.	2	áno (1 trieda)	vylúčené z analýzy (1. stupeň)
rozhovor 16	slovenský jazyk a literatúra, dejepis, výtvarná výchova	8.	1	áno (2 triedy)	
Škola H					
rozhovor 17	slovenský jazyk a literatúra, občianska náuka	6.	9	áno (2 triedy)	
rozhovor 18	biológia, chémia, technika	7.	3	áno (12 tried)	
Škola I					
rozhovor 19	anglický jazyk, etická výchova	9.	4	áno (3 triedy)	vykonáva aj pozíciu kariérneho poradcu
rozhovor 20	španielsky jazyk, etická výchova, technika	5.	4	áno (6 tried)	

Príloha č. 3: Fokusové skupiny so školskými podpornými tímami: údaje o zúčastnených osobách

Použité skratky:

ŠP – školská psychologička alebo psychológ

ŠŠP – školská špeciálna pedagogička alebo pedagóg

PA – pedagogická asistentka alebo asistent

VP – výchovná poradkyňa alebo poradca

SP – sociálna pedagogička alebo pedagóg

KP – kariérová poradkyňa alebo poradca

	celkový počet zúčastnených osôb	ŠP (počet)	ŠŠP (počet)	PA(počet)	iný/-á člen/- ka ŠPT (počet a pozícia)	počet osôb ovládajúcich ukrajinský jazyk	počet osôb so vzdelaním alebo skúsenosťou s prácou v multikultúrno m a viacjazyčnom prostredí	počet osôb so vzdelaním alebo skúsenosťami s prácou s traumou	poznámky
Škola A	4	1	1	1	1 – osoba poverená koordináciou u ŠPT	0	0	0	- jedna osoba uviedla vzdelanie v oblasti smútkového poradenstva
Škola B	3	0	1	1	1 – VP	0	1	0	
Škola C	3	1	1	1	0	0	1	0	- jedna osoba mala pasívnu znalosť ruského jazyka
Škola D	7	0	2	4	1 – SP	0	1	1	- jedna osoba mala základnú znalosť ruského jazyka - osoba so skúsenosťou s prácou s traumou uviedla tému traumy po úmrtí

Škola E	7	1	1	5	0	0	0	0	- jedna osoba mala základné znalosti v oblasti krízovej intervencie - jedna osoba sa v čase konania fokusovej skupiny prihlásila na vzdelávanie o začleňovaní žiakov a žiačok z Ukrajiny
Škola F	4	1 – kumulovaná pozícia, zároveň PA	2	1 (+ 1 – kumulovaná pozícia, zároveň ŠP)	0	1 – pasívna znalosť	0	2	- jedna osoba ovládala ruský jazyk - osoby so znalosťami v oblasti práce s traumou uviedli, že ide o poznatky z konferencií a školení, na ktorých bola tematizovaná aj práca s deťmi, ktoré zažili traumy
Škola G	3	1 – kumulovaná pozícia, zároveň VP a KP	1	1	1 – VP a KP – kumulovaná pozícia, zároveň ŠP	0	0	0	- jedna osoba mala výcvik v oblasti reziliencie a copingových stratégií
Škola H	3	1	1	1	0	0	0	0	
Škola I	4	1	1	1	1 (SP)	1 – pasívna znalosť	1	1	- jedna osoba mala výcvik v oblasti reziliencie a copingových stratégií - jedna osoba ovládala ruský jazyk - osoba so skúsenosťou s prácou v multikultúrnom a viacjazyčnom prostredí uviedla skúsenosť s prácou s deťmi rómskej národnosti